

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

7., 8. ja 14. mai 1990

SISUKORD

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU VIIES ISTUNGJÄRK ESIMENE ISTUNG

7. mai 1990 3

Istungjärgu päevakorra kinnitamine 3

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU VIIES ISTUNGJÄRK TEINE ISTUNG

7. mai 1990 30

Rein Milleri nimetamine Eesti NSV rahandusministriks 30

Vello Linnu nimetamine Eesti NSV põllumajandusministriks 37

Seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teine lugemine 46

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU VIIES ISTUNGJÄRK KOLMAS ISTUNG

8. mai 1990 54

Seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teise lugemise jätkamine 58

Läti Vabariigi Ülemnõukogule saadetava tervitustelegrammi vastuvõtmine 74

Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja, liikmete ning rahvakaasistujate valimine 77

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU VIIES ISTUNGJÄRK NELJAS ISTUNG

8. mai 1990 102

Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole 102

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU VIIES ISTUNGJÄRK VIIES ISTUNG

14. mai 1990 122

Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole 125

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu istungitesaali kujundamisest 127

Kirde-Eesti ökoloogilisest olukorrast 132

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

ESIMENE ISTUNG

7. mai 1990

Istungjärgu päevakorra kinnitamine

Juhataja (Ü. Nugis)

Kas võime tööd alustada? Kontrollime kohalolekut. Kohal on 95 saadikut, puudub 10. Meil on vaja paika panna viienda istungjärgu päevakord. Viies istungjärg tundub olevat ühe päeva võrra lühem kui senised istungjärgud. Enne kui me asume päevakorda arutama, tahaksin ma teada, kas Jevgeni Kotšegarov soovib kõnet pidada enne päevakorda. Kas Ülemnõukogu toetab seda mõtet, et Jevgeni Kotšegarov saab kõne? Lubame.

J. Kotšegarov

Lugupeetud juhataja! Ütlesite, et elu teeb korrektsiive ka istungjärgu oletatavasse päevakorda. Arvan, et neid korrektsiive on vaja teha ka nüüd. Lugupeetud kolleegid! Kogu maailm tähistab fašismi üle saavutatud võidu 45. aastapäeva. Kogu maailma demokraatlikud jõud, olles ühinenud, ei lubanud muuta Maad "aaria rahvaste paradiisiks", kõik teised aga hävitada. Kõigis maades, ka SLV-s, tähistatakse võidupüha kui inimkonna ja inimsuse võidulepääsu päeva. Kõikjal peavad tänulikud inimesed oma kohuseks mälestada ja tunnustada Nõukogude Liidu rahvaid, kes kustutasid oma verega fašistliku kahjutule põhikolde. Südamest tulev kohus on sel päeval üle nii strateegilistest kui hetkelistest poliitilistest arvestustest, ambitsioonidest ja kirgedest. Mõnel pool võetakse ette katseid mustata võidupüha. Ses pole midagi uut. Neonatside ja neofašistide aktsioonid Ameerikas ja Euroopas ei kutsu esile muud kui nõrdimust ja jälestust. Spekuleerimine surnute mälestusega on alati amoraalne, kõlblusetu. Paraku leidis meie vabariigis jõudusid, kes püüavad iga hinna eest solvata selle püha päeva tähendust. Loen teile ette TKL-i Tartu liidu pöördumise Eesti töötavale rahvale: "Kutsume üles kõiki töötajaid, kes toetavad Balti riikide iseseisvust, tulema 9. mail tööle ja andma selle päeva töötasu leedu rahva toetuseks, kes on surutud majandusblokaadi." Selle pöördumise avaldasid ära juhtivad ajalehed "Rahva Hää!" ja "Päevaleht" ilma igasuguse kommentaarita, justnagu ühinedes sellega. Teisiti kui pühaduse teotuseks seda pöördumist nimetada ei saa. Ja

seda räägitakse Tartus, linnas, kus oli suurim koonduslaager, omamoodi Eesti Dachau, kus hävitati 12 000 inimest! Kokku lasti Eestis fašistliku okupatsiooni aastail maha, poodi üles ja põletati üle 120 000 sõjavangi ja rahuliku kodaniku, sh. Euroopa riikide kodanikke. Muide, lahingutes Tartu lähistel langes ligi 20 000 võitlejat, nende hulgas olid eesti rahvusest sõdurid ja ohvitserid. Automaaturite ja sapööride eriüksus päästis Eestimaa uhkuse – Tartu Ülikooli. Milleks teist korda tappa surnuid, mitte mälestades neid? Ma ei hakka andma hinnangut Leedule raha teenimise motiividele. Küsin vaid, miks ei tahetud teenida raha 30. aprillil, 2., 5., 6. mail? Arvan, et mitte abi pärast Leedule, vaid poliitiliseks väljakutseks Moskvale, konfrontatsiooni süvendamiseks muulaskogukonna ja armeega, kurjuse akumulereerimiseks rünnatakse praegu pühamast pühamat – võidupüha, vähemalt 50 miljoni inimese mälestust, kes hukkusid sõjas või surid haavadesse. Niisugune on siis poliitika! Kuigi kõneldakse, et selle initsiatiivi autorid on intelligendid ja teadlased. Paraku on poliitikaanlus teinud inimesi alati pimedaks, kurdiks ja arulagedaks. Uskuge, see demarš ei sega kogu inimkonnal vääriliselt tähistamast võidupüha aastapäeva! Mõelge, kuidas võtab haritud maailm, eriti Euroopas, sellise poliitika vastu, kus kõik vahendid on õigustatud. See on maailma rahvaste mälestamise päev, kes langesid II maailmasõjas, miljonite venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste ja paljudest teistest rahvustest sõjaväljal langenud inimeste mälestuspäev. See on miljonite õnnetute juutide mälestuspäev, kes hävitati metsikult vaid seepärast, et nad olid juudid. See on nende õnnetute poolakate mälestuspäev, kes hävitati ainult seepärast, et nad olid poolakad. See on Eesti Rahvuskorpuse langenud sõjameeste päev. See on nende õnnetute eestlaste-talupoegade mälestuspäev, kelle jaoks polnud see sõda ei vabadus- ega isamaasõda, see heitis nad lihtsalt kannatuste veskikivide vahele, jätmata valikuvõimalust. Kas me oleme tõesti nii väiklased ja primitiivsed, et see päev maha kriipsutada? Ma ei räägi täna stalinismist, selle õudustest ja ohvritest. Ka seda ei tohi unustada ega maha kriipsutada. Kuid see on eraldi jutt. Seda on tarvis. Ma ei kutsu üles saadikuid võtma vastu otsust, mis kohustaks kõiki Eestis võidupäeva tähistama. Igäuhel on õigus tähistada seda nii, nagu ütleb tema süda ja südametunnistus. Pakun väga neutraalset otsust. Sellist, mis ei lubaks ei üleskutsetega ega tegudega muuta 9. maid poliitikaanide trumbiks. Pakun välja lühikese resolutsiooni: "Koos kogu inimkonnaga tähistab Eestimaa fašismi üle saavutatud võidu 45. aastapäeva. Peame lubamatuks igasuguseid ilminguid, üleskutseid ja tegusid, mis on suunatud riikliku püha nurjamisele ja diskrediteerimisele." Ongi kõik mu ettepanekud. Olen kindel, et need ei määri meie südametunnistust ja au, kuid hoiavad ära tõsiseid ekstsesse erinevate rahvus- ja sotsiaalsete rühmade vahel, kes Eestimaal elavad. Palun panna mu ettepanek hääletamisele.

Juhataja

Kõnes väljaöeldud tekst on kõikidele selge. On ettepanek panna see hääletamisele. Ma loen ette resolutsiooni vene keeles. Kas me asume hääletama või diskuteerima sel teemal? Kes on selle resolutsiooni poolt? Ma pöördungi sellepärast teie poole, et me avaldaksime oma seisukohti. Kas Ignar Fjuk soovib kõnet pidada? Vladimir Lebedev, sellepärast ei ole vaja erutada. Ignar Fjuk, ma arvan, et seda küsimust võite arutada sõnavõtu korras.

I. Fjuk

Ma teen ettepaneku hääletada selle probleemi päevakorda võtmise poolt ja teen ettepaneku valmistada dokumendid ette ka eesti keeles.

Juhataja

Kas on veel ettepanekuid? Ei ole? Paneme hääletusele esimese ettepaneku, mille tegi Jevgeni Kotšegarov: hääletada resolutsiooni. Me ei saa seda ignoreerida. On teine ettepanek Ignar Fjukilt: lülitada päevakorda. Ma ei hakka ette lugema, te kõik saite aru. On väga tungiv palve, et siiski oma seisukohti avaldada sõnavõttude kaudu. Mai Kolossova, kui on selle kohta öelda oma arvamus, palun vajutada sõnavõttunupule. Ei ole? Panen hääletusele resolutsiooni. Mis on veel arusaamatu? Ma palun Vello Pohlale anda sõna.

V. Pohla

Lugupeetud esimees, lugupeetud saadikud! Vaevalt seda resolutsiooni on vaja spetsiaalselt päevakorda võtta. Me ei saa seda käigu pealt hääletada. Järgmiseks vaheajaks, kui see resolutsioon on ka eesti keelde tõlgitud, siis on võib-olla mõnel midagi öelda. Alles siis paneme hääletusele. Minu ettepanek on, nagu ka Ignar Fjuk ütles, tõlkida see eesti keelde, jagada välja ja võtta vastu tavalise ettepanekuna saadiku poolt.

Juhataja

See on kolmas ettepanek, õigemini see täiendab teist ettepanekut. Kas võiks pidada seda kolmandat ettepanekut, mis täiendab teist ettepanekut, sisuliselt üldist heakskiitu pälvivaks? Ollakse nõus? Vladimir Lebedev, palun mitte märkusi teha. Ettekandja on nõus. Kas ollakse nõus, et vaheajal arutatakse see resolutsiooniprojekt läbi, tõlgitakse eesti keelde ja esitatakse ülemnõukogule arutamiseks? On vaja seda hääletada? Kui me jõuame päevakorra juurde, siis otsustame, kas paneme selle päevakorda või ei. Praegu oli ettepanek vaheajal läbi arutada, kas see sobib päevakorda panna. Vastavalt töö- ja kodukorrale ei ole tõepoolest keelatud

hääletada resolutsioone väljaspool päevakorda. Ma palun hääletada selle poolt, ja formuleerin täpsemalt: Jevgeni Kotšegarovi poolt esitatud resolutsioon esitada kahes keeles ja pärast seda, kui ta on läbi vaadatud Ülemnõukogu poolt, otsustame, kas paneme ta päevakorda või ei. See materjal ei ole praegu sobiv päevakorda panekuks, sest tal ei ole tõlget. Ma meenutan teile Ignar Fjuki ettepanekut selle päevakorda panekuks, mis eeldaks resolutsiooni ettevalmistamist isegi redaktsioonikomisjoni poolt. Kas resolutsioon võidu 45. aastapäeva kohta panna päevakorda või mitte? Kordan Ignar Fjuki ettepanekut. Praegu me otsustame hääletamise teel seda, kas me paneme selle päevakorra projekti, selleks et ma saaksin teile esitada ta päevakorra aruteluks. Praegu pole projektis seda teemat. Kes on selle poolt, et rahvasaadik Jevgeni Kotšegarovi poolt esitatud resolutsioon lülitada päevakorra projekti? Palun hääletada! Poolt 64, vastu 9, erapooletuid 9.

Kuidas ma võin oletada, lugupeetud Ülemnõukogu liikmed-sõnasoovijad, kas te soovite sõna võtta päevakorra teemal või on need sõnavõttud enne päevakorda? Ma oletan siiski, et need sõnavõttud on seoses päevakorra arutamiselega.

Asugem päevakorra arutamisele. Presiidium arutas Ülemnõukogu päevakorra projekti, oli mitmesuguseid arvamusi. Nüüd informeerin teid sellest, et presiidiumi osakondades, eriti õigusliku ekspertiisi osakonnas, on väga palju seaduseelnõusid, mis ühel või teisel põhjusel ei vasta veel nendele nõuetele, et nad oleksid kõlbulikud esitada Ülemnõukogule arutamiseks ja otsustamiseks. Samal ajal üldpoliitiline situatsioon nõuab pidevalt uute ja uute seaduseelnõude, resolutsioonide, seisukohtade arutamist. Ülemnõukogu Presiidium pakub selleks istungjärguks neljapunktilise päevakorra. Samal ajal on Ülemnõukogu juhataja lauale laekunud juba mõned täiendavad ettepanekud, tõenäoliselt tuleb saalist veel ettepanekuid. Ma loen teile kõigepealt ette selle projekti, mida pakub Ülemnõukogu Presiidium, ja siis me asume arutama seda teemat. Presiidium teeb ettepaneku kõige esimeseks päevakorrapunktiks lülitada Eesti NSV valitsuse liikmete nimetamine. Teiseks punktiks esitab presiidium poolelijäänud teema: Leedu Vabariigi vastu NSV Liidu poolt rakendatud majandussanktsioonide kohta resolutsiooni vastuvõtmise.

Kolmandaks teeb presiidium ettepaneku Ülemnõukogule, et me valiksime Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja, liikmed ja rahvakaasistujad. Neljandaks oleks seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teise lugemise vastuvõtmine. Esimesel lugemisel otsustasime, et Eesti ajutise valitsemise kord ja Eesti sümboolika võiksid olla ühes pakendis. Praegu teeb presiidium ettepaneku arutada Eesti sümboolikat eraldi. See on presiidiumipoolne projekt. Nüüd ma annan kõneks sõna Enn Põldroosile.

E. Põldroos

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mul on häbi meie otsustusvõimetuse ja saamatuse pärast. Leedu, nüüd juba ka Läti, võtsid vastu ühe päevaga, ühe õhtuga terve paketi seadusi – 8 seadust, millega lätlased ütlesid koha, kus nad on, mis nad on ja kuhu nad lähevad. Nad võtsid vastu ja otsustasid muuta riigi nimetuse Läti NSV-st Läti Vabariigiks. Analoogiline projekt oli meil esitatud juba esimesel istungil, kui me kokku tulime. Alles nüüd me jõuame selle arutamiseni. Meil oli pakettis seaduseelnõu ajutise valitsemise korrast, mis on praegu takerdunud läbirääkimistesse ja raskustesse, kusjuures üheks viimaseks tõsiseks probleemiks on see, kas selle seaduse järgi Ülemnõukogul ja Eesti valitsusel on õigus oma välispoliitiliseks tegevuseks või kuulub välispoliitilise tegevuse õigus Eesti Komiteele. Me oleme pidevalt lasknud ennast kõrvale tõmmata piasjadest, ja ajal, kui maja põleb, oleme tegelnud arutamisega, mis värvi võiksid selles majas olla aknakardinad. Me oleme rahulikult kuulunud, kui pidevate küsimuste esitamisega, pidevate repliikidega on meie aega tahtlikult raisatud ja takistatud meie tööd. Me oleme seda rahulikult jälginud ja seda isegi kaasa teinud. Meil on praegu päevakorrapunkt Eesti sümboolikast, mis sisaldab ka ENSV nimetuse tühistamise küsimust, pandud päevakorra viimaseks punktiks. See tähendab homme peale lõunat. Me teame meie tööstiili ja et viimased päevakorrapunktid pole kunagi jõudnud istungile arutamiseks, sest alati leidub keegi, kes juhib meie tegevuse kuhugi umbteele.

Ma teen ettepaneku see päevakorrapunkt tuua ettepoole ja alustada sellega homme hommikul, sest kui me seda homme ei lahenda, siis nädala pärast pole meil mõtet enam siia saali tulla. Ma arvan, et oleks otstarbekohane siiski ka natuke seda küsimust laiendada. Meenutage, et esialgu oli see küsimus kokku viidud ajutise valitsemise korra seadusega. Meil ei ole seda seaduseprojekti, kuid ka selle seaduseprojekti ettevalmistamist takistab üks asjaolu. Nimelt, meil ei ole selget kontseptsiooni omavahel kokku lepitud. Kontseptsiooni ja tegevusprogrammi puudus, eesmärkide segasus ongi olnud põhjuseks, miks me oleme sahninud piasjast piasjani. Ma arvan, et seda päevakorraküsimust võiks siis ka ühitada ülddiskussiooniga meie praegusest poliitilisest olukorrast ja diskussiooniga sellest, milliseid eesmärke Ülemnõukogu endale seab. See seostub väga hästi esitatud probleemiga, kuna ka see puudutab mitmeid väga põhimõttelisi asju. Me peame endale põhimõtted selgeks tegema, me peame selle küsimuse jaoks varuma rohkem aega. Niisiis, ma teen ettepaneku mitte jätta seda viimaseks, vaid kinnitada päevakord sellisena, nagu ütleb juhataja.

Juhataja

Esimene päevakorrapunkt oli valitsuse liikmete nimetamine ja teine oli Leedu Vabariigi kohta käiv resolutsioon ja sellisel juhtumil tuleks Eesti sümboolika lugemine kolmandaks.

E. Põldroos

Suur tänu!

Juhataja

Meie ajutine töö- ja kodukord näeb seni küll ette, et sõnavõttudel on eelistus kõnede ees, kuid antud juhtumil ma kasutan oma õigust ja arvan, et meil on kõnedele vaja anda eelistus.

M. Titma

Sõltumatute demokraatide grupi poolt oleme ette valmistanud ühe pöördumise Vene NFSV rahvasaadikute kongressi poole. Asi on nimelt selles, et 17. mail tuleb kokku Vene NFSV kongress ja nüüd on põhimõttelise tähtsusega, kus suunas hakkab Venemaa liikuma ja millised suhted kujunevad meil Venemaaga. Antud teksti ettevalmistamisel püüdsime me lähtuda võimalikult diplomaatlikust dokumendi vormistamisest, nii et me tahaksime kohe alguses Vene NFSV kõrgema riigivõimuga luua kontaktid, millel võiks baseeruda tulevane suhtlemine, ja see suhtlemine määrab suuresti ära, kas liidu juhtorganite ja Venemaa juhtorganite suhtumine meisse langeb kokku või ei lange ja milliseks võivad saada meie otsesidemed suure idanaabriga. Arvestades toimunud muudatusi Moskvas ja Leningradis, muudab nähtavasti Vene NFSV rahvasaadikute kongress oluliselt sisepoliitilist olukorda meie maal. Ja toetus, mida osa inimesi lootis läänest, tundub praegu võimalikuks saavat hoopis idast.

Meil on see ette valmistatud eesti keeles. Esitaksin dokumendi põhiteesid, selleks et te saaksite hiljem otsustada, kas seda päevakorda lülitada või mitte. 17. maini ei ole kaua aega ja nähtavasti me ei tohiks lubada tekkida olukorda, nagu see juhtus Lätis, kus Läti Ülemnõukogu tuli kokku, ilma et meie poolt oleks kohal olnud delegatsioon. Väga tähtsaks loen ma, et Vene NFSV rahvasaadikute kongressile me lähetaks mitte ainult paberi, vaid ka inimesed, kes selle paberi seal esitaksid.

Esimene lõik sellest dokumendist näitaks, et nii Eestimaa kui Venemaa tulevad praegu ühisest minevikust ja meie mõlema ees on vabadus kui põhiprobleem, et saada vabadeks rahvasteks ja jõuda tsiviliseeritud riikide rüppe. Teine lõik puudutaks spetsiaalselt Eesti ja Vene suhteid, kusjuures konkreetse näitena oleks toodud Eesti sõjaväe ülemjuhataja Laidoneri käitumine,

mis oli analoogne Mannerheimi omaga, kui Judenitš oli Petrogradi all. Tähendab, eestlased nii nagu soomlased, ei sekkunud Vene siseasjadesse, mõistes väga selgelt, et sellega löödaks väga sügav haav kahe rahva suhetesse. Ühtlasi on paralleele ka meie ja Soome käitumises suhetes Venega. Kolmas lõik puudutaks meie vabanemist minevikust. Ja eeskätt imperiaalsest mõtlemis- ja lähenemisviisist, mis on ühest küljest röövinud meilt rippumatuse, teisest küljest viinud Venemaa sügavasse stagnatsiooni. Neljas lõik puudutaks meie konstruktiivset nägemust Eesti–Venemaa suhetest. Need peavad arvestama vastastikuseid huve, olema võrdõiguslikud ja haarama kogu spektrit – majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline – ja eriti ka garantiid vene rahvusvähemusele Eestis. Ja lõpuks oleks sees, et meie vabu, iseseisvaid rahvaid ühendav piir peab olema tulevikus sama sümboolne, kui see täna on Lääne-Euroopas reaalsuseks; samuti soov nende edukaks tööks Venemaa hüvanguks oma rahva elujärje parandamisel ja heanaaberlike suhete kujundamisel meie rahvaste vahel.

Siin võib kahtlemata tekkida väitlusi, sest dokument on koostatud täiesti teises stiilis, kui me oleme harjunud vastu võtma. Siin ei ole ühtki negatsiooni sees. Edaspidi, kui me Ülemnõukogus hakkame dokumente vastu võtma, peame me tõusma rahvusvahelise suhtlemise tasandile, kus ka kõige rängemad asjad öeldakse ära väga viisakas vormis, korrektselt, solvamata partnerit.

Juhataja

Kuna mul on laekunud materjalid lauale juba eelnevalt mõningate saadikugruppide poolt, siis vabandan ka sõnavõtusoovijate järjekorra muutmise pärast.

V. Kuznetsov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud saadikud! Mul on kolme saadikugrupi nimel ettepanek võtta käesoleva istungjärgu päevakorda järgmised küsimused:

1. Hinnaameti otsuse tühistamisest mõnede tööstus- ja toidukaupade jaehindade tõstmise kohta.
2. Paktilise abi osutamisest Kirde-Eesti ökoloogilise katastroofi piirkonna elanikele.
3. Eesti NSV referendumiseadusest.
4. Eesti NSV kodakondsuseadusest.

Sellele ettepanekule on alla kirjutanud saadikugrupp "Võrdsete õiguste eest", kommunistlik fraktsioon ja saadikugrupp "Virumaa". Neid ettepanekuid tegi võrdõiguslaste saadikugrupp istungjärkude päevakorda kogu eelmine kuu. Ent erinevatel põhjustel lükati need paraku tagasi. Viimase põhjusena toodi, et ei ole otsuseprojekte nende asjade kohta. Nüüd on need

projektid koostatud, me esitame need. Osa ongi juba esitatud presiidiumile. Loodan, et need küsimused võetakse päevakorda.

Juhataja

Enne kui me läheme sõnavõtude juurde, on mul võimalus ette lugeda Ülemnõukogu esimehe Arnold Rüütli ettepanek lülitada päevakorda selline punkt: tervitus Läti Vabariigi Ülemnõukogule. See peaks olema kuskil päris alguses. Nüüd on seni esitatud punktid projektina olemas. Asume arutamise juurde.

E. Leisson

Lugupeetud eesistuja! Mind on volitatud esitama Rahvarinde saadikute rühma märgukirja Ülemnõukogule. Rahvarinde saadikute rühm juhib Eesti NSV Ülemnõukogu, selle juhatuse ja presiidiumi tähelepanu tõsistele puudustele töö organiseerimisel Ülemnõukogus. Saadikurühmade tõsiseks tööks pole meil ette nähtud aega ega loodud tingimusi. Ka presiidiumi ja komisjonide tööks on jäetud liiga vähe aega ning erinevate komisjonide ja presiidiumi töö üheaegsusest johtub palju sunnitud puudumisi. Esimese töökuu jooksul on moodustatud ainult üks töörühm ühe seaduseelnõu väljatöötamiseks. Puudub Ülemnõukogu pikemaajaline tegevusprogramm. Ülemnõukogu istungitel kulub ebaloomulikult palju aega päevakorra kinnitamisele. Rahvarinde saadikurühm teeb Ülemnõukogu töökorralduse parandamiseks järgmised ettepanekud:

1. Ülemnõukogu töö planeerimisel võtta aluseks põhimõte, et 1/4 tööajast kuluks tööks Ülemnõukogu istungitel, 1/4 tööks saadikurühmades ja töörühmades, 1/4 tööks presiidiumis ja komisjonides ja 1/4 individuaalseks tööks ja tööks valijatega. Üks Ülemnõukogu istung kuus kavandada üldpoliitiliseks diskussiooniks.
2. Komisjonide töö korraldamisel võtta aluseks printsiip, et üks saadik võib olla tegevliige vaid ühes komisjonis, teiste komisjonide tööst võib ta osa võtta põhikomisjoni tööst vabal ajal korrespondeeriva liikmena.
3. Näha ette operatiivse dialoogi võimalus Ülemnõukogu istungisaalis, võimalus esitada protesti, faktilisi täpsustusi, märkusi töökorra küsimustes väljaspool järjekorda.
4. Parandada istungisaali arvuti tööprogrammi nii, et mikrofonide lülitamisi saaks toimetada lühema ajaga.
5. Ajakulu vähendamiseks istungitel väheütleivate sõnavõtude arvel anda arutamisel sõnavõtu eelisõigus lisaks komisjonide esimeestele ka saadikurühmade esimeestele ning ette näha iga probleemi arutamisele kulutatav maksimaalne aeg.

6. Anda saadikuile võimalus käsutada valvetransporti, selgitada kompuutritega varustamise ning abipersonali värbamise võimalusi.

Ettepanek on käesoleva märgukirja 1. ja 2. punkt panna hääletamisele, olenemata Ülemnõukogu otsusest, Rahvarinde saadikute rühma liikmeil palun koguneda kell 15.00 ruumi nr. 111.

Juhataja

Ma palun need ettepanekud kirjalikult mulle esitada.

H. Peterson

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Eespool öeldi ära ka need küsimused, mida ma tahtsin üles tõsta, kaasa arvatud tervitus Läti Ülemnõukogule. Leedu asja võiks ikkagi lahendada koos Balti küsimusega, sest elu on nädalavahetusel juba palju muutunud. Ka maaelu komisjon leiab, et oleks vaja teatud põhiküsimustes korraldada diskussioon ja kokku leppida. Meil on ees maaseadus, mis on pooleli, kuid on rida põhiküsimusi, mida me peaksime siin kas tuleval või ületuleval nädalal kokku leppima, et enne need asjad paika panna. Muidu ei saa seadusetegijad asja hakata lahendama. Näiteks küsimus, kas eraomandus tuleb, kui kiiresti ning kas ja missuguse raha eest tuleb eraomandus maale. See on lihtsalt üks näide, et tulevikus peaksime niisugused põhiasjad läbi arutama ja diskussiooni korras paika panema. Siis saame edasi töötada.

J. Rätsep

Austatud juhataja ja lugupeetud kolleegid! Mul on ülesanne teha teatavaks Eesti Komitee juhatuse seisukoht meie päevakorra 3. punkti kohta, s.t. küsimuste suhtes, mis käsitlevad Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, liikmete ja rahvakaasistujate valimist. Teatavasti töötab mõlemapoolse esindatuse tasemel praegu komisjon üleminekuperioodi valitsemise korra küsimuste esitamiseks vastava õigusakti näol ülemkohtu 5. istungjärgul. Selle projekti sisu üks osa käsitleb ka sõltumatu ja kvalifitseeritud Eesti kohtuvõimu loomise küsimusi. Sellega seoses arutas neid probleeme Eesti Komitee oma 3. mai istungil ja Eesti Komitee juhatus eilsel koosolekul. Nendest probleemidest tulenevalt koostati meie istungjärgule esitamiseks järgmise sisuga avaldus: "Eesti Komitee juhatus juhib Ülemnõukogu tähelepanu, et kuni pole otsustatud sõltumatu ja kvalifitseeritud Eesti kohtuvõimu loomise küsimus, kuni pole sätestatud üleminekuperioodi valitsemise korras uus kohtunike ametisse nimetamise kord, ei ole õige ülemkohtu koosseisu alaliselt ja pikaajaliselt ametisse kinnitada." Sellega

seoses ma esitaksingi nüüd juba Ülemnõukogu saadikuna ettepaneku pikendada praeguse ülemkohtu koosseisu volitusi vastavalt vajadusele, ilmselt kahe kuu piirides, ja selle tähtaja jooksul pärast üleminekuperioodi valitsemise korra vastuvõtmist esitada ülemkohtu esimehel uuesti see küsimus meie päevakorda arutamiseks ja nende koosseisude komplekteerimiseks. Ma esitasin selle avalduse ka kirjalikult.

T. Made

Austatud härra esimees, lugupeetud kolleegid! Pisut on meelest läinud, kuidas me Leedu asja päevakorda panime. Me panime ta päevakorda kui üldpoliitilise diskussiooni Leedu küsimuses ja ega sellest midagi katki ei ole, et me ei suutnud mingit konkreetset otsust vastu võtta. Me vahetasime kolme päeva jooksul selle üle mõtteid, me saime omavahel tuttavamaks ja loeme selle nüüd möödaläinud etapiks ja ärgem selle resolutsiooni või avalduse juurde enam tagasi tulgem. Nagu ütles kolleeg Peterson, on elu ägedasti edasi läinud ja me peame sellega sammu pidama. Pealegi on Eesti Komitee juba vastava otsuse Leedu küsimuses teinud. Me võime toetada Eesti Komitee otsust või Ühineda sellega. See oleks maksimum, mida me võime teha. Seepärast on mul ettepanek mitte arvata päevakorda enam Leedu küsimuse arutamist, vaid võtta Baltimaade problemaatika tervikuna arutluse alla koos Läti probleemidega. Ka tahaksin kogu hingest toetada kolleeg Titma ettepanekut vene rahva vabadusvõitlusest ja selles küsimuses juba täna-homme oma seisukoht välja töötada. Päevakorra võiks siis panna ritta niisuguses järjekorras: kõigepealt valitsuse kaks liiget, edasi sümbolika küsimused (väga oluline, et juba täna); homme hommikul alustada läti ja vene rahva toetuse problemaatika arutamisega, nii kuidas aega on.

J. Jõerüüt

Lugupeetud eesistuja, head kolleegid! Ma tahan põhimõtteliselt toetada ja jätkata neid mõtteid, mida algatas juba Enn Põldroos ja mida praegu jätkas ka Tiit Made. Tingimata tuleks sümbolika küsimus päevakorras ettepoole tõsta. See on täiesti õige teise päevakorrapunktina. Teiseks on mul konkreetne ettepanek. Ma kordan ühte oma põhimõttelist seisukohta, mille ma avaldasin siinsamas kaks nädalat tagasi, aga praegu ma koputaksin natuke pikemalt teie südametunnistuse peale, tuletaksin meelde pikka puhkust äärmiselt tõsisel poliitilisel ajal, mida kõik on saanud, ja nähes ette mitmesugust diskussiooni kõigis nendes punktides, teen ma lihtsalt konkreetse ettepaneku: kuna meil selle nädala kolmapäev on puhkepäev, siis võtaks vastu otsuse, et reede, 11. mai oleks tööpäev.

K. Kama

Austatud Ülemnõukogu! Me otsustasime juba, et seadus Eesti sümboolikast on niivõrd tihedalt seotud valitsemise ajutise korraga, et neid ei saa käsitleda eraldi. On ettepanek jääda selle seisukoha juurde ja mitte seda muuta. Ei näe mingit põhjust, miks oleks praegu vaja sümboolika võtta eraldi arutuse alla, kusjuures meil valitsemiskorda ei ole. Tähendab: on ettepanek tuleval nädalal mõlemad korraga võtta päevakorda.

J. Liim

Austatud kolleegid! Ma olen täiesti nõus Enn Põldroosiga, et me raiskame tohutult aega kõikvõimalikele kõrvalistele küsimustele, ja on tõesti häbi, et me ei võta vastu neid küsimusi, mis on äärmiselt olulised. Me toetame Leedut, me hakkame toetama Lätit, lähemas tulevikus kindlasti Moldaaviat, võib olla Gruusiat jne. Ise paraku me suurt midagi ei tee, kuid rahvas ootab. Olen nõus, et päevakorra esimeseks punktiks võtta valitsuse liikmete nimetamine, ja sellele vaatamata, et Kaido Kama on sümboolika vastu, me peaksime teise punktina võtma arutusele sümboolika, sest millal saab valmis ajutise valitsemise seadus, me veel ei tea.

T. Kallas

Enamus asju on juba õnneks ära öeldud, küll tahaksin rõhutada üht asja. Kui kellelgi meist näiteks on teada, et me sõpradel sünnib poeg või kusagil sureb inimene, siis me ei hakka arutama, kas saata telegramm. Ma ei kutsu kokku nõukogu, kas saata telegramm homme, ülehomme või kahe nädala pärast, vaid teeme seda välkkiirelt. Antud juhul oleks natukene naljakas lükata edasi Läti Ülemnõukogu poole pöördumise telegramm, mis tegelikult koosneks veerandist leheküljest, homsele päevale. Teen ettepaneku see vähemalt täna pärastlõunal ära lahendada. Pooldan väga neid ettepanekuid, mis rõhutavad sümboolika arutamise probleemi võimalikult kiiret ettevõtmist, sest mida ka ei räägitaks, mida ka ei mõeldaks, kui keerulised ei oleks me tunded, jagan täiesti nende arvamust, kes leiavad, et Baltimaade kaart on nüüd ikka sedavõrd segane, et see asi tahab ühtlustamist.

U. Ugandi

Lugupeetud eesistuja, kallid kolleegid! Mul on siiski niisugune ettepanek, et me võtaksime 9. kuupäeva siiski tööpäevaks, reedese päeva jätaksime tööks rajoonis, kuivõrd sellel päeval on valijatega lepitud kokku kohtumised. Me muudame kogu aeg oma päevakorda ja rajoonis jääb väga kummaline mulje: lubame, aga ei ilmu kohale. Vabandus on muidugi olemas, et

Ülemnõukogu töötab, aga ma ei näe praegu mingit põhjust 9. kuupäeva võtta vabaks ja reedeks siia üheks päevaks tagasi sõita.

J. Kass

Toetan täielikult eelkõneleja sõnavõttu. 9. kuupäev võiks tõesti olla meile tööpäev, sest me saame kõrget palka. Igaühe meie selja taga on 10 000 Eestimaa elanikku. Miks me siin istume, miks me sõidame edasi-tagasi? Parem tehkem tööd. Sellel päeval, kui meie Vabaduse platsil demonstreeritakse sõjamuskleid, võiksime me siiski teha tööd, kuna me kodumaa majandus on tõesti väga upakil. Lisaks teen veel järgmise ettepaneku: selle päeva töötasu kanda üle Tartu Kommertspanga märgusõnale "Leedu toetuseks". Olgu see pisikene tegu meie poolt konkreetseks teoks Leedu toetuseks. Sõnades ei jõua me isegi toetuseni.

L. Hänni

Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Ma tahaksin meelde tuletada, et eelmisel istungjärgul me otsustasime, et viiendale istungjärgule tuleb esitada valitsemise ajutine kord teisele lugemisele. Meil peaks olema väga kaalukaid põhjusi, et oma otsusest taganeda. Sellepärast arvan, et me peaksime siiski valitsemise ajutise korra teise lugemise selle istungjärgu päevakorda jätmata ja töötama kindlasti kolm päeva nädalas. Ja ma arvan, et me võiksime töötada ka 9. mail.

H. Peterson

Austatud juhataja ja kolleegid! Ma ütlen veel kord, et me mitme põllumehega arutasime siin, et me võiksime töötada kella 9-ni, kella 10-ni, et korvata tegemata jäänud tööd, sest me oleme nagunii Tallinnas. Teiseks, kas oleks võimalik ikkagi veel juurde tõmmata mõningaid juriste meie õiguskomisjoni, et me saaksime valitsemise ajutise korra siiski ära tehtud. Me teame, et see on sümboolikaseadusega omavahel seoses ja neid oleks vaja ikkagi koos võtta, et meil asi ei takerduks. See asi seisab juba kuu aega ja me ei saa ega saa neid asju ära lõpetatud. Meil on ju vabariigis helgeid päid, kutsume veel kedagi abiks.

N. Aksinin

Lugupeetud spiiker, lugupeetud kolleegid! 9. mail töötamine on pühaduse teotamine ja moraalne vandalism. Meie üle naerab kogu maailm. Kas tõesti pole see meie rahvale arusaadav? Ka meile teiega? Kas tõesti ei saa me surnute nimel seda jätta?

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja! Kui te suvatsete panna hääletamisele küsimuse Ülemnõukogu töötamise kohta 9. mail, palun, et see oleks nimeline hääletamine.

U. Ugandi

Ma vaatasin oma eelmisi märkmeid. Meil on vastu võetud niisugune otsus, et ajutise valitsemise kord võetakse vastu viiendal istungjärgul. Sellega ma toetan igati Petersoni ettepanekut. Tuleb abiks kutsuda juriste ja ajutise valitsemise kord tuleb siiski sellel istungjärgul lõpetada. Teen ikkagi ettepaneku teha 9. mai tööpäevaks ja ajutise valitsemise kord läbi arutada.

Juhataja

Asugem otsustamise juurde. Presiidium tegi ettepaneku esimeseks päevakorrapunktiks lülitada Eesti NSV valitsuse liikmete nimetamine, ja nagu tundus saadikute sõnavõttudest, sellega oldi nõus. Kes on selle poolt, et viienda istungjärgu 1. päevakorrapunktiks lülitada päevakorda Eesti NSV valitsuse liikmete nimetamine? Palun hääletada! Poolt on 93 saadikut, vastu ja erapooletuid ei ole. Teise päevakorrapunkti osas tuleks natukene nõu pidada. Mida ikkagi arvatakse sellest, et me teiseks lülitaksime päevakorda pöördumise Läti Vabariigi Ülemnõukogu poole. Seda ei saa tõesti hilisemaks jätta ja see ei nõua meie käest üldse palju aega.

J. Telgmaa

Lugupeetav eesistuja! Kas me ei võiks ikkagi kõigepealt otsustada, mida üldse päevakorda jätta ja järjekorraga pärast tegelda?

Juhataja

Aga minul on ettepanek, et järjekorra ja päevakorda jätmise küsimused arutada koos. Me võidame sellega aega.

E. Leisson

Ma teen ettepaneku lülitada telegramm Läti Vabariigi Ülemnõukogule Eesti Vabariigi Ülemnõukogu poolt pärast seda, kui oleme vastu võtnud seaduse sümboolikast.

S. Petinov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud saadikud! Meil on praegu tegemist nähtusega, millele me nii väga armastame apelleerida. Me püüame praegu võtta päevakorda dokumenti (telegrammi, või nagu ütles juhataja, pöördumist), teadmata isegi, mis dokument see on. Tahan juhtida teie tähelepanu sellele, et meil on vaid kaks tööpäeva. Me ei hääletanud ju selle poolt, et 9. mai oleks tööpäev. Palun realistlikult vaagida meie töö planeerimist. Samuti nagu Kotšegarovi küsimus paluti võtta kõne alla pöördumine Läti Vabariigi Ülemnõukogu poole pärast seda, kui meil on vastav dokument käes.

Juhataja

Mul on siiski selline ettepanek, et me 9. kuupäeva töökorda ei arutaks enne, kui me oleme päevakorra kokku saanud. Siis me näeme, kui suur töömaht meil viiendal istungjärgul ees on.

V. Pohla

Teen ettepaneku päevakorras teisena arutada seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" ja pärast seda saata vastav telegramm Läti Ülemnõukogule.

Juhataja

Meil on kaks lähenemisviisi. Tundub niimoodi, et Ülemnõukogu-poolne eelistab seda, et seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" oleks teisel kohal. Kes on selle poolt, et viienda istungjärgu 2. päevakorrapunkt oleks seaduseelnõu "Eesti sümboolikast"? Palun hääletada! Poolt 59, vastu 24, erapooletuid 9. Kes on selle poolt, et 3. päevakorrapunktiks panna tervitus Läti Vabariigi Ülemnõukogule. Poolt 69, vastu 17, erapooletuid 5.

V. Malkovski

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Rikume järjekordselt iseenda kehtestatud reegleid. Algul pannakse hääletamisele ikkagi presiidiumi pakutud päevakorra projekt, siis need lisandused, mis on tulnud saadikutelt. On väga solvav, kui mõnede saadikute ettepanekud ühe või teise küsimuse päevakorda võtmiseks lükatakse tagasi, kuna polevat valmis kirjalikke dokumente. Samas aga samad saadikud peavad hääletama mõnede ettevalmistamata küsimuste päevakorda võtmise poolt.

S. Petinov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Peaksime tagasi tulema meie esimese istungjärgu esimesel päeval räägitu juurde. On ikkagi vaja kokku leppida meie töö alusprintsipiide suhtes. Mulle jääb arusaamatuks näiteks üks asjaolu. Me ei hääleta meile väljajagatud päevakorra projekti, mille on koostanud presiidium. Kõigis maailma parlamentides hääletatakse ikkagi esmalt seda. Kasutagem skeemi, mil ettepanekud hääletatakse läbi nende saabumise järjekorras. Meil juhtub tõepoolest kummalisi asju: ettepanekuid tuleb kui murdu, siis võetakse need suvaliselt ette ja pannakse hääletamisele. Teen ikkagi ettepaneku hääletada kõigepealt presiidiumi ettepanekut, siis alles kõiki järgnevalt laekunuid.

J. Allik

Lugupeetud Ülemnõukogu juhataja! Mul on üks küsimus. Ülemnõukogu reglemendis on ette nähtud, et enne istungjärku arutab Ülemnõukogu Presiidium koos saadikurühmade esindajatega päevakorra läbi. Kas see on toimunud? Kui see töö toimuks, siis me hoiaksime kõvasti aega kokku ja poleks praegu tundi ja veerandit kaotanud.

Juhataja

Ülemnõukogu Presiidium arutas päevakorda väga põhjalikult ja Ülemnõukogu Presiidiumi istungitesaalis olid ka mõned saadikud. Igal juhul päevakorra arutelu protseduur on nõuetekohaselt läbi viidud. Samas kasutan juhust ja teatan seda, et praegu kehtiva ajutise töö- ja kodukorra bürokraatiat rikkusin ma sellepärast, et austan Ülemnõukogu esimehe Arnold Rüütli arvamust, kes tegi kirjaliku ettepaneku tervituse saatmiseks Läti Ülemnõukogule, samas ka Ülemnõukogu kiitis selle heaks. Kui me peaksime praegu järgima sõna-sõnalt ajutist töö- ja kodukorda, siis sel juhtumil me peaksime tõepoolest esimesena ette panema need küsimused, mis on esitatud kirjalikult presiidiumi poolt, kuid mõned ettepanekud korrespondeeruvad nendega selliselt, et sisu ei muutu. Faktiliselt on tegemist sama ettepanekuga, ainult sõnastus on teine. Samas oli ettepanek minul ja see leidis heakskiitu, et me arutame järjekorda ja päevakorrapunkti lülitamise võimalikkust või mittevõimalikkust korraga. Te kõik kutsute üles töötama meid operatiivselt ja samas aegajalt ise rikume seda korda.

V. Jermolajev

Lugupeetud presiidium, lugupeetud kolleegid! Lubatagu meenutada presiidiumile küsimust, mida olen istungjärgul juba kaks korda esitanud. Jutt on sellest, et oleks kena, kui saadikutel

oleks laual küsimuste loetelu, millised on päevakorda võetud, kuid arutelust ühel või teisel põhjusel välja jäänud. Palun presiidiumil anda mulle selgitust, kas on see võimalik või ei ole? Kui see on võimatu, siis ma ei hakka enam presiidiumi tülitama. See küsimus on vahetult seotud reglemendiga. Oleme põhimõtteliselt rikkunud reglementi kõigi meie plenaaristungite kestel. Tõsi küll, tegemist on ajutise reglemendiga. Lubatagu presiidiumile ja lugupeetud kolleegidele meelde tuletada: ajutine reglement kaotab oma kehtivuse mais. Alalise reglemendi arutamiseni pole me veel jõudnud.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu liikmed, ma paluksin siiski väga ettevaatlikult suhtuda nendesse pretensioonidesse, mis puudutavad pidevalt ajutise töö- ja kodukorra rikkumist või reglemendi rikkumist. Jälgige tähelepanelikult, kõik need küsimused, mis praegu on vastuolus kirjapandud ajutise töö- ja kodukorraga, hääletatakse Ülemnõukogu poolt üle. See omab otsuse jõudu. Võidakse küsida, kas selline lähenemisviis on demokraatlik või ebademokraatlik, kas ta hoiab aega kokku või mitte. See on teine teema, aga reglementi ei rikuta. Teine asi, mis puudutab juba menetluses olevaid, juba päevakorda lülitatud küsimusi, siis eelmisel istungjärgul anti selle kohta vastus ja see avaldati ka kirjalikult. Need on kaks teemat. Esiteks on küsimus, mis puudutab IME hetkeseisu ja on praegu valitsuses läbitöötamisel, teiseks, seaduseelnõu "Vähemuse kaitsest" on komisjonides. Samal ajal on Ülemnõukogu Presiidiumi juriidilise ekspertiisi osakonnas peaaegu 30 seaduseelnõu, mis ühel või teisel põhjusel ei vasta veel nendele nõuetele, et neid võiks esitada Ülemnõukogusse.

J. Jevstignejev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Kuna me võtsime 40 minutit tagasi vastu otsuse, et lülitada päevakorda saadik Kotšegarovi ettelõetud resolutsioon, teen ettepaneku arutada seda päevakorras 4. punktina.

N. Zahharov

Lugupeetud spiiker, lugupeetud kolleegid! Juba mitmendat korda satume me päevakorra arutamisel vastuollu meie oma otsusega. Meil on ju olemas reglement! Iga riigi, iga endast lugupidava ühiskonna, demokraatliku ühiskonna jaoks on seadusest kinnipidamine kõrgeimaks demokraatiavormiks. Täna pidanuks me reglemendist lähtudes hääletama ennekõike presiidiumi pakutud päevakorda. Juhuks, kui on tarvis reglementi rikkuda, on meil reglemendi punkt olemas. See lubab rikkumist, kui poolt on hääletatud 2/3 meist. Tehkem siis

nii, et küsimuste lahendamiseks, millised meie reglemendiga vastuollu satuvad, teeme hääletuse ja võtame otsuse 2/3 hääletega vastu. Ka see oleks demokraatlik.

Juhataja

Lugupeetud Nikolai Zahharov! Ülemnõukogu Presiidiumil on olemas oma projekt ja saadikugruppidel on oma projektid. Kui meil oleks olnud kinnitatud päevakord ja seda oleks vaja olnud muuta, siis sellisel juhtumil oleks tõesti olnud vaja kvalitatiivset häälteenamust. Praegu veel ei ole päevakord, vaid projektid.

J. Kass

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Pöördun palvega juhataja poole lõpetada sõnavõtt ja jätkata ettepanekute hääletamisele panemist. Need olid M. Titma ettepanek ja mõte teha 9. mai tööpäevaks.

J. Põld

Härra juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on samuti ettepanek võtta päevakorda järgmise punktina arutelule üleminekuperioodi korra teine lugemine. Juhin teie tähelepanu sellele, et Eesti Komitee tuleb kokku neljapäeval samas küsimuses. Minu ettepanek on ka töötada 9-ndal. Minu isa kaotas tervise Velikije Luki all ja suri 49-aastase mehena. Ma pean seda päeva enda jaoks väga tähtsaks, kuid ometi arvan, et 9. mail võib Ülemnõukogu teha oma igapäevast tööd.

T. Made

Austatud eesistuja! Kui paneks hääletusele saadikute Kotšegarovi ja Titma ettepanekud, kas neid võtta päevakorda või mitte. Kui see asi on otsustatud, siis vaadata üle järjekord ja minna päevakorraga edasi.

A. Paju

Austatud eesistujad, lugupeetud kolleegid! Meil on meeles, kuivõrd täpselt me kronometreerisime aja, kui arutleti peaministri ja ministrite kandidaate. Me torisesime küll vastu, aga me saime selle asjaga hakkama. Nüüd on viies istungjärk käes ja taas on kell tiksunud juba poolteist tundi, aga me tammume paigal. Mul on ettepanek, et päevakorra jaoks ka reglementeeriks aja. Kui on poliitiliste mõtete väljaütlemiseks vaja 40 minutit, siis selle aja jooksul peaks ühes suunas mõtleme meeskond või saadikutekogu jõudma arusaamisele, et on

vaja hakata tööle. Ilmselt me oleme praegu puhtpsühholoogiliselt uue ja vana murdejoonel. Esimesel ja teisel mail, nimetame neid seekord sedapidi, volbripäevaks jne., oli meie süda täielikult rahulik, kui me kaks päeva nägime kalendris punast värvi päevi. Need, kes said, pidasid puhkepäevi, maarahvas mitte. Ettepanekule 9. mail teha tööd peaksime natukene kainemalt otsa vaatama. Ükskõik, mis päeval, aga mitte 9. mail.

T. Kallas

Härra esimees, eesistuja! Palun vabandust, et ma teist korda päevakorra juurde tagasi tulen, aga ma mõtlesin mitte enne 9. mai teemal rääkida, tahtmata solvata sõjaveteranide ja siin viibivate sõjaväelaste tundeid, ent kuuldes jälle tuttavaid vägisõnu, nende seas eesti keelde peaaegu tõlkimatut "koštšunstvo" tahaksin ma siiski ütelda, et ka Nõukogude Liit on praegu kahemõttelises olukorras selle päeva tähistamisel. Kas siis tasub nii väga vägevalt tähistada Saksamaa võitmist ja miks me ei võiks sel päeval ka tööd teha? Seda enam, et Baltimaad on ju väga kahemõttelises olukorras nii võitjate kui kaotajate suhtes. Ja karta on, et see kahemõttelisus süveneb.

Juhataja

Lubage mulle ka paar minutit. Spiiker peab olema erapooletu, objektiivne ja hoiduma hinnangute andmisest, isegi ei ole korrektne välja öelda oma seisukohta, tema asi on juhtida Ülemnõukogu tööd. Lubage siiski, ma teen erandi. Te kõik olete mitu korda juhtinud tähelepanu sellele, et lõpetame tühja jutu, ärgem avaldagem neid seisukohti, milles ei ole sõnumit, või ärge kolm korda korrake üle seisukohta, mis on kinnitust leidnud. Võimatult raske on isegi praegu orienteeruda nendes erinevates seisukohtades, mis saalist on tulnud. Samal ajal te kõik rõhutate operatiivse töö vajalikkust. Kui spiikri töös midagi ei sobi, siis sellisel juhtumil formuleerige see täpselt, parem kirjalikult. Kuid mul on väga hästi siit istudes näha kõik erimeelsused saalis: ühed, mis tulenevad põhimõttelistest seisukohtadest, ja teised, mis tulenevad sümpaatiatest ja antipaatiatest. Ma kutsun teid üles mitte võtma sõna nendel teemadel, mis on juba arutelust läbi käinud, ja veelgi rohkem, mitte kinnitama neid hinnanguid, mille kohta on juba hinnang olemas. Kõik need otsustatakse protseduuri käigus hääletuse teel. Ma palun mitte panna oma taotlusi sõnavõttudeks ja kõnesoovideks nii-öelda valvejärjekorda. Kõigepealt avame probleemi ja siis võtame sõna.

Panen hääletusele: kes on selle poolt, et neljandaks lülitada päevakorda rahvasaadik Jevgeni Kotšegarovi poolt esitatud resolutsioon? Poolt 50, vastu 19, erapooletud 7. Suur hulk ei ole hääletanud. See päevakorrapunkt ei leidnud toetust.

Järgmise päevakorrapunkti esitamisel meenutan mõningaid seisukohti, mis tehti Ülemnõukogu liikmete poolt. Presiidiumi poolt ma pakuksin Leedu Vabariigi vastu rakendatavate majandussanktsioonide probleemi. Kui te mäletate, on selle teema autor eelmisest istungjärgust Tiit Made, kes tegi ettepaneku ta sellisel kujul päevakorrast maha võtta ja asendada see, kui ma õieti mäletan formuleeringut, üldpoliitilise diskussiooniga hetkeseisust Baltikumi küsimuses. Kas Tiit Made ei ole praegu saalis?

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on korraga mitu küsimust. Esimese adresseerin lugupeetud spiikerile. Kas panite praegu hääletamisele Kotšegarovi küsimuse päevakorda võtmiseks 4. punktina? Enne seda me vist hääletasime, et võtta see küsimus üldse päevakorda. Saadikud tegid ettepaneku tõlkida resolutsioon eesti keelde ja välja jagada. Ning veel. Tahan lugupeetud spiikerile meelde tuletada, et tegin ettepaneku korraldada ses küsimuses nimeline hääletamine. Miks minu õigust on eiratud?

Juhataja

Lugupeetud Vladimir Lebedev! Päris täpselt siiski te aru ei saanud. Vajaduse korral me võime üles otsida stenogrammid ja täpsustada. Me hääletasime selle poolt, et lülitada rahvasaadik Kotšegarovi resolutsioon projekti. See ei tähendanud päevakorda lülitamist. Oli ettepanek hääletada nimeliselt 9. mai küsimust, kas teha see päev tööpäevaks. Oli nii, Vladimir Lebedev? Seda me hääletame nimeliselt päris kindlasti.

J. Liim

Austatud eesistuja! Tiit Made võttis Leedu küsimuse endisel kujul maha, aga mainis, et me peaksime arutama Baltikumi probleeme. Ta ei unustanud aga ütlemata, et Eesti Komitee võttis vastu otsuse Leedu küsimuses, ja nüüd jääb Ülemnõukogul võimalus seda otsust toetada või ühineda.

N. Zahharov

Lugupeetud juhataja! Mul on konkreetne ettepanek. Et mitte innustuda sellistest küsimustest, nagu praegu see on – et millise punktina küsimus päevakorda võtta –, pangem hääletamisele iga punkt: kas võtta see päevakorda või mitte. Siis aga määrame järjekorra. Tõepoolest, algul me hääletasime Kotšegarovi ettepaneku päevakorda võtmise poolt. Nüüd hääletasime, et see läheks 4. punktina. Viimane ettepanek läbi ei läinud. Tuli välja, et ka küsimus ise langes ära.

Juhataja

Kuna ma siiski tunnetan aeg-ajalt, et see küsimus vajab uuesti ülestõstmist, pöördun ma teie poole. Ma panen hääletamisele protseduuri küsimuse selliselt: kes on selle poolt, et päevakorda läbi arutades ja otsustades me arutaksime päevakorrapunktid ja tema järjekorra koos? See tähendab seda, kas sisuliselt antud päevakorrapunkt võtta päevakorda ja ka kohe järjekord ära määrata. Kes on selle poolt? Palun hääletada! Poolt 60, vastu 19 ja erapooletuid 8.

Me oleme veel 4. päevakorrapunkti juures ja küsimus puudutas Leedu vastu rakendatavate majandussanktsioonide probleemi. Tiit Made tõstis selle üles eelmisel istungiärgul, sellel teemal diskuteeriti, võeti vastu otsus ja nüüd tegi Tiit Made uue ettepaneku võtta see päevakorrast maha ja asendada üldpoliitilise diskussiooniga Balti küsimuses. Tiit Made teeb kohe täpsustuse.

T. Made

Austatud eesistuja! Leedu probleemid me pidasime üldpoliitilise diskussiooni ära ja arvatavasti saavutasime seda, mida me tahtsime saavutada: vahetasime mõtteid ja tegime enda jaoks selgeks, et me ei ole praegu päris täpselt valmis veel toetama Leedut ei moraalselt ega ka materiaalselt. Ja see oleks nüüd selle küsimuse kohta ammendav resultaat. Ma ütlesin, et Eesti Komitee teatavasti võttis vastava toetava otsuse vastu. Elu on arenenud edasi, nagu siin ka paljud kolleegid ütlesid, ja ma toetaksin hoopiski seda mõtet, mille kolleeg Titma välja ütles: antud hetkel on palju olulisem hakata vahetama mõtteid vene rahva toetuseks, kui vene rahvas hakkab võitlema oma vabaduse eest. Baltimaade probleemistik tõuseb päevakorda arvatavasti õige pea ja komplekselt, nüüd juba enam mitte majandusblokaadina Leedu vastu, mille kõrgpunkt on arvatavasti tänaseks mõneti ületatud, kuna Leedu valitsus on teinud tõsisist tööd ja on suutnud seda blokaadi mõneti mörandada. Ja meie osa on siin nüüd kaunikesti tühine. Kas me nüüd teda toetame või mitte, kas me mõistame selle hukka või mitte, see aeg on nüüd juba üle läinud ja mul on ettepanek mitte enam tulla Leedu küsimuse juurde tagasi, vaid võtta hoopiski laiemalt ja hoopiski tõsisemalt ette asjad, millest meie saatus sõltub. Väga paljus oleneb meie saatus sellest, kuidas vene rahvas endale vabaduse, demokraatia, iseseisvuse ja sõltumatuse kätte võidab. Seetõttu panna päevakorda 4. punktina Mikk Titma poolt tehtud ettepanek.

V. Malkovski

Lugupeetud spiiker, lugupeetud saadikud! Lubage ennekõike õnnitleda teid saabuva võidupüha puhul, soovida teile õnne ja edu isiklikus elus. Samal ajal ma lihtsalt ei tea, kuidas edasi töötada. Iga kord pärast puhkepäevi esmaspäeval siia kokku sõitnud, istume ja arutame me kaks tundi istungjärgu päevakorda, teeme igasuguseid ettepanekuid. Arvan, et raiskame asjatult aega. On erinevaid seisukohti. Kutsugu Ülemnõukogu Presiidium kokku need saadikud, kes tihti esinevad päevakorra teemadel, ning määraku nendega koos kindlaks, millist päevakorda pakkuda. Päevakorra kinnitamisel jõuame puhuti absurdini. Ma ei tea, millise riigi millises reglemendis oleks kirjas, et tuleb veel hääletada punktide lülitamist päevakorra projekti. Siin on midagi uut! Kõik need variatsioonid, et kogu istungjärgu kestel me pakume välja aina mingeid küsimusi, lükkame tagasi või võtame vastu, panevad tõsiselt mõtlema, kuidas edasi tegutseda. Ühel istungeist me peame võtma vastu otsuse, kuidas ikkagi välja jäänud küsimused läbi arutada. Nüüd 9. mai kohta. Saan aru, et mõnedel inimestel on oma hoiak selle tähistamise kohta. On aga inimesi, kellele see päev on püha, ja nad tähistavad seda. Kaalugem kõiki momente! Vabandage, et mu loeng venis pikale, kuid me peame tööstiili muutma ning tegutsema vastavalt reglemendile. Et otsused saaksid kiiresti vastu võetud ja toimuksid nii, nagu valijad seda meilt nõuavad.

Juhataja

Sellele vaatamata, kui ka tegemist oli pretsedenditu juhtumiga maailmapraktikast, hääletati seekord küll nii, kas lülitada projekti või mitte. Ma pöördun teist korda teie poole, võib-olla rikkudes eetilist reglementi. Spiiker ei pea andma hinnanguid ja ütlema välja seisukohta. Meil saab täis juba teine tund, ja me ei saa päevakorda kokku pandud. Igaüks ütleb ilusaid sõnu demokraatia ja kehtiva reglemendi kohta. Ega te ometi ei arva, et meie Ülemnõukogu juhatuse laua taga ei tea täpselt, mida keegi soovib või mida ei soovi või kes on ühe või teise päevakorrapunkti sisse lülitamise poolt või vastu. Pilt on selge. Personaalselt oskan mina täpselt öelda, mida soovib saal. Kas tahetakse panna veel kord spiikerit eraldi kimbatusse või viime selle töö rahulikult lõpuni?

J. Telgmaa

Ma palun, et mind vabandaks nii eesistuja kui ka mu kolleegid, aga ma sain ka aru Kotšegarovi ettepaneku hääletamise juures, et hääletame seda, et see ettepanek tuleks päevakorda ja nimelt neljandaks. See ei ole nii oluline. Minu meelest on väga oluline, et praeguses olukorras võtaksime vastu 9. mai kohta soliidse avalduse, seda enam, kui me

tahame teha sellest endale tööpäeva, mis minule kui endisele põllumajandustöötajale ei ole mingisugune uudis, sest ma olen harjunud aastate ja aastakümnete vältel sel päeval töötama ega ole tundnud, et see on eriline pühaduse rüvetus. Teine asi on see, milleks peaksime nüüd kujundama negativismi meie suhtes väga suurel osal Eesti elanikkonnast. Ma palun, et ikkagi hääletaksime uuesti hr. Kotšegarovi resolutsiooni päevakorda võtmist.

S. Sovetnikov

Lugupeetud spiiker, lugupeetud kolleegid! Kui me tahame edaspidi viljakalt töötada, usaldagem ennekõike presiidiumi, kelle me valisime! Presiidium on kavandanud päevakorra ja toob selle teie ette. Muidu tuleb välja, et Ülemnõukogu avaldab presiidiumile umbusaldust. Ühtaegu paluksin Ülemnõukogu tööd jätkata 10., 11. ja kui vaja, ka 12. mail, kuid 9. mail, võidu 45. aastapäeval, mitte tööd teha. Kui aga istungjärgulised otsustavad töötada sel päeval, siis me võtame ise endale õiguse mitte tööle tulla. Meid ootavad meie valijad, sõjaveteranid, meil on oma plaanid veel praegustes töökohtades, oma linnades ja rajoonides.

K. Koha

Härra juhataja, lugupeetud kolleegid! Repliigi korras härra Sovetnikovile. Väljapakutud päevakorra eiramist alustati "võrdsete" poolt, nii et selles mõttes alustati usaldamatust teisest kandist. Lõpetame sõnavõttud, ära tüütab. Aitäh!

S. Petinov

Tahtsin võtta sõna päevakorra suhtes ning sel puhul, et lugupeetud spiiker Tiit Madele sõna andis. Ma lihtsalt ei mõista, mis meil sünnib. Presiidium pakkus resolutsiooni vastuvõtmist Leedu küsimuses. Tulgem tagasi hetke juurde, mil me seda küsimust juba arutasime. Seda sai tehtud sellesama Tiit Made algatusel. Pidasime pikka võitlust, mille tulemusel sündis kaks dokumenti. Üks pakuti redaktsioonikomisjoni, teine võrdõiguslaste poolt. Siis anti need tagasi ühisviimistluseks ja on praeguseks lihtsalt kadunud. Nüüd võtab lugupeetud Made küsimuse hoopis maha, kuna see olevat aegunud, ja sunnib peale uut poliitilist diskussiooni, nüüd juba Vene NFSV puhul. Näidake mulle, kus, millises ülemnõukogus sunnitakse väitlust peale ilma dokumentideta, arutamata, olukorra hinnanguta! Me ju ei tunne olukorda sessamas Vene Föderatsioonis. Kui Made vastaks nendele küsimustele, ilmselt võiks ka ettepanekust rääkima hakata. Teen ettepaneku sellisel toorel kujul küsimust üldse mitte päevakorda võtta.

Juhataja

Ma lõpetan sõnavõttud. (Aplaus.) Ma palun Vello Pohlat ka maha võtta oma nõudmine. Selleks, et me peaksime kinni kehtivast reglemendist, olen ma kohustatud panema hääletamisele küsimuse selliselt, et presiidiumi poolt pakutud päevakorrapunkti projekt leiaks otsustamist teie poolt. Kes on selle poolt, et neljandaks päevakorrapunktiks lülitada Leedu Vabariigi vastu NSV Liidu poolt rakendatud majandussanktsioonide kohta resolutsiooni vastuvõtmine? Palun hääletada! Poolt 42, vastu 34, erapooletuid 10. See ettepanek ei leidnud toetust.

Kes on selle poolt, et neljandaks päevakorrapunktiks lülitada Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja ning liikmete ja rahvakaasistujate valimine? Arvesse tuleb võtta ka Jüri Rätsepa poolt tehtud ettepanek. Palun hääletada! Poolt 58, vastu 23, erapooletuid 6. Kui selle küsimuse arutamine tuleb, siis sõnavõtu korras käsitleme uuesti seda probleemi. Oli veel täiendav ettepanek. Eesti Komitee tegi ettepaneku mitte valida uusi ülemkohtu liikmeid ja esimehe asetäitjaid, vaid pikendada nende volitust, kuid presiidiumi ettepanek oli siiski valida uued. Esimene ettepanek oli valimine, mis leidis heakskiitu; teine ettepanek ei leidnud heakskiitu. Sõnavõttudes leiab see probleem kajastamist.

Lugupeetud sõnasoovijad, ma vabandan teie ees, kuid ma ei anna praegu teile sõna. Kes on selle poolt, et viiendaks päevakorrapunktiks kinnitada pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole (see on Mikk Titma ettepanek)? Palun hääletada! Poolt 70, vastu 13, erapooletuid 8. Kes on selle poolt, et kuuendaks päevakorrapunktiks kinnitada (loen ette vene keeles, et mitte eksida tõlkimisel): "Об отмене решения Департамента цен о повышении розничных цен на ряд промышленных и продовольственных товаров"? Palun hääletada! Poolt 29, vastu 52, erapooletuid 8.

Kes on selle poolt, et kuuendaks päevakorrapunktiks kinnitada (loen jälle vene keeles, kardan eksida tõlkes): "Об оказании практической помощи населению северо-востока Эстонии в зоне экологического бедствия"? Projekt on ka olemas. Palun hääletada! Poolt 67, vastu 13, erapooletuid 6.

Seitsmenda päevakorrapunkti projektile eelnevalt ma teatan, et antud seaduseelnõu puudutab referendumiseadust, mis on Liidu Ülemnõukogu komisjonides läbivaatamisel. Presiidium otsustas, et see läheb ka õigusliku ekspertiisi osakonda. Dokumendid on vormistatud, kuid need ei ole veel lõplikus kvaliteedis. Ettepanek päevakorda lülitamise osas on olemas. Kes on selle poolt, et seitsmendaks päevakorrapunktiks lülitada päevakorrapunkt (loen jälle vene keeles): "О Законе Эстонской ССР о референдуме"? Palun hääletada! Poolt 56, vastu 61, erapooletuid 2.

Järgmise päevakorrapunkti kohta käiv kommentaar on selline. See puudutab Eesti NSV kodakondsust. On olnud käibel mõned variandid Eesti NSV kodakondsuse seadusest, kuid päris korralikku, korrektset dokumenti, seaduseelnõu ei saadud valmis nendel perioodidel, kui see küsimus oli aktuaalne. Kes on selle poolt, et lülitada päevakorda selline päevakorrapunkt: "О Законе Эстонской ССР о гражданстве"? Poolt 27, vastu 58, erapooletuid 4.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Enne kui asume nimelise hääletuse juurde, peame kõik väga sügavalt järele mõtlema, kuidas me näeme tegelikku olukorda selle otsuse valguses. Jutt puudutab 9. maid. See on absoluutne tõde, et me töötame väheviljakalt, see on absoluutne tõde, et rahvas ei ole meiega rahul. Ma panen nimelisele hääletamisele: kes on selle poolt, et 9. mai oleks Ülemnõukogus tööpäev, istungite päev? Palun hääletada! Poolt 41, vastu 44, erapooletuid 6. See ettepanek ei leidnud heakskiitu.

Kui ma ei eksinud, siis projektis olnu ja täiendavalt esitatud päevakorrapunktid on läbi arutatud ja kinnitatud. Esimesel lugemisel vaadati läbi ajutine valitsemise kord ja Eesti sümboolika pakettis. Praegu on otsustatud, et kolmandaks päevakorrapunktiks kinnitasime Eesti sümboolika. Minule teadaolevatel andmetel Eesti valitsemise ajutise korra seaduseelnõu läbivaatamine koostöös Eesti Komiteega veel eelmise neljapäevase päeva seisuga ei olnud sellises kvaliteedis, et see oleks kõlvanud otsustamisele panna. Kas me suudame kahe päeva jooksul selle seaduseelnõu ette valmistada?

E. Põldroos

Ma tegin ettepaneku oma kõnes, et Eesti sümboolika päevakorrapunkti raamides vahetaksime ka mõtteid ajutise valitsemise seaduse üle, et jõuaksime mingites printsiipides üksmeelele. Juhul kui selleks ajaks me saame mingisuguse dokumendi sellisel kujul, et seda võib esitada, küll ta siis esitatakse. Aga mõttevahetust on just selleks vaja, et see dokument saaks valmis. Neid asju võib ühendada.

J. Jõerüüt

Lugupeetud eesistuja, ma vabandan, aga kuna ma kuulsin formuleeringut "kahe tööpäeva jooksul", siis ma tulen uuesti tagasi meie ajakava juurde. Mäletatavasti oli minu ettepanek 11. mai, reede, tööpäevaks teha. Seda ei ole hääletatud. Oli veel lisaettepanek, mis kõik on sisuliselt samale asjale suunatud. Meie tööaeg on siin liiga lühikene, see lisaettepanek käsitleb seda, et võiksime täna ja homme töötada hilisõhtuni. Järelikult on kaks ajalist graafikut pikendavat ettepanekut läbi hääletamata.

Juhataja

See on tõepoolest niimoodi.

N. Zahharov

Mulle jäi arusaamatuks üks küsimus. Hääletasime selle vastu, et Kotšegarovi ettepanekut arutada päevakorra neljanda punktina. Pean ikkagi vajalikuks hääletada, kas saadikud on nõus J. Kotšegarovi resolutsiooni praeguse istungjärgu päevakorda võtma. See küsimus jäi nüüd n.-ö. kaadri taha.

Juhataja

Me hääletasime kõiki küsimusi nii: kas lülitada päevakorda ja lülitada millises järjekorras. Mina olen valmis küll uut hääletust läbi viima, võib-olla ei mõistetud õieti. Ma usun, et Ülemnõukogu ei ole selle vastu. Meil on olemas praegu seitse päevakorrapunkti. Ma pöördun teie poole sellise küsimusega: kes on selle poolt, et lülitada seitsmendaks päevakorrapunktiks resolutsioon, mis on rahvasaadik Kotšegarovi esitatud ja puudutab võidupüha 45. aastapäeva? Palun hääletada! Poolt 45, vastu 24, erapooletuid 9. Meil on veel otsustamata küsimus seoses Eesti ajutise valitsemise korraga. Enn Põldroos tegi ettepaneku arutada seda küsimust koos Eesti sümboolikaga. See oli üks ettepanek.

J. Allik

Lugupeetud juhataja! Enne kui hääletaksime Jaak Jõerüüdi ettepanekut tööpäeva, 11. mai osas, ma palun informatsiooni. Minu teada 11. maiks oli planeeritud Eesti NSV Ülemnõukogu esimehe pressikonverents Moskvast välisajakirjanikele, kus minule teada olevail andmeil osaleb ligi kümmekond Ülemnõukogu saadikut.

H. Peterson

Lugupeetud juhataja! Meil on juba reedeks paljudel rahvasaadikutel oma töö kas rajoonis või mujal. Minul isiklikult on õppetöö pool päeva ja ma palun panna hääletusele see ettepanek, mis ma tegin, et me töötaksime kauem nendel kahel päeval või siis neljapäeval. Siis on ka presiidiumi päev.

Juhataja

Otsustagem ajutise valitsemise korra küsimus. Kas me paneme selle eraldi päevakorrapunktina või ühendame Eesti sümboolika arutamisega?

T. Made

Austatud eesistuja! Kõik märgid näitavad seda, et päevakord on meil suure vaevaga tulnud päris kena ja pikk, aga kahe päevaga ei jõua midagi. Pikendame oma istungjärku järgmise nädala peale ja paneme ajutise valitsemise korra seitsmendaks, kuid mingil juhul me ei saa arutada seda koos sümboolikaga. See hakkab venima ja need kaks asja hakkavad vastastikku teineteist segama. Minul on ettepanek panna seitsmendaks päevakorrapunktiks ajutine valitsemise kord ja teha viies istungjärk kahe nädalase tsükliga.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, ma formuleerin juhatuse ettepaneku selliselt: kes on selle poolt, et lülitada seitsmendaks päevakorrapunktiks seaduseelnõu "Eesti valitsemise ajutise korra kohta"? Palun hääletada! Poolt 64, vastu 16, erapooletuid 5.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Enne, kui me asume otsustama, kas ja kuidas pikendada istungjärku tööpäevi, tahaksin juhtida teie tähelepanu sellele: igal neljapäeval on Ülemnõukogu Presiidiumi planeeritud korraliste istungite päev. Ka seda ei saa ära jätta. Ja tõepoolest, 11. kuupäev võib endaga kaasa tuua äraarvamata sekeldusi, lähtudes kõigest sellest, kui kiiresti muutub üldpoliitiline situatsioon. Kuid ettepanekud on tehtud. Samas ma juhin teie tähelepanu sellele, kas ollakse nõus, et tööpäevade pikendamise küsimust me otsustaksime just nimelt sellel momendil, kui on ametlik tööpäev läbi, s.t. täna õhtul kell 6. Samas ma juhin teie tähelepanu sellele, et need otsused eeldavad kvalitatiivset häälteenamust, s.t. 2/3. Kas nõutakse 10. kuupäeva arutusele panekut, mis toob endaga kaasa korraliste presiidiumi istungite ärajäämise, või ei nõuta? Kas nõutakse 11. kuupäeva hääletamisele panekut, teadmata, kui suur osa saadikuid saab osa võtta, sest paljud peavad sõitma Moskvasse. Ka minul on valitsuse telegramm Lukjanovi allkirjaga: olla 11-ndal Moskvas. Kas me paneme selle hääletusele?

I. Hallaste

Austatud koosoleku juhataja, austatud rahvasaadikud. Ma toetan Ülo Nugise ettepanekut neljapäeval mitte tööd teha teisel põhjusel. Nimelt, me võtsime oma esimesel istungjärgul vastu otsuse koostööst Eesti Kongressiga. Lähtudes sellest võttis Eesti Komitee vastu otsuse, et viiakse läbi Eesti Komitee koosolekud või istungid neljapäeviti, kui Ülemnõukogu ei tööta. Kuna suur osa Ülemnõukogu saadikutest on ka Eesti Komitee liikmed, siis neljapäeval töö tegemine Ülemnõukogus oleks vastuolus meie esimesel istungjärgul vastuvõetud otsusega koostöö kohta Eesti Kongressiga, Eesti Komiteega.

S. Petinov

Lugupeetud spiiker, lugupeetud kolleegid! Julgeksin ikkagi meenutada lugupeetud Ülo Nugisele, et üks küsimus on kahe silma vahele jäänud. Kui mäletate, pakkus saadik Jermolajev arutada küsimust meie reglemendi kohta. Tõepoolest, mais lõpetab ajutine reglement oma kehtivuse. Teen ettepaneku vaagida reglemendi küsimuse täiendavalt päevakorda võtmist.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Istung ei ole lõppenud. Mis puudutab reglementi ja sellega seotud probleeme, siis ka Enn Põldroosi tehtud ettepanek on vahetult sellega seotud. Kuna selle küsimusega tegeleb meie õigusosakond eesotsas Tõnu Antoniga, siis ma arvan, et oleks otstarbekas reglementi puudutavad küsimused anda enne õigusosakonda, et me ei kisuks praegu olemasolevatest projektidest üksikuid peatükke välja ja paneks need eraldi hääletamisele. Ma ei unustanud ära ei Enn Leissoni ega Jermolajevi ettepanekut. Kui me oleksime jõudnud jutuajamisega sinnamaani, oleksin küsinud Ülemnõukogu luba seda probleemi arutada komisjonide tasemel.

R. Järlik

Austatud juhataja, austatud rahvasaadikud! Teen ettepaneku panna põhimõtteliselt hääletamisele, kas me viiendal istungjärku kahel esimesel tööpäeval, 7. ja 8. mail töötame kauem, kui näeb ette meie ajutine reglement, ja kui palju me sellest reglemendis ettenähtud ajast kauem töötame. Kui põhimõtteliselt oleme selle jaatavalt otsustanud, otsustame iga kord eraldi.

Juhataja

Kas see põhimõtteline ettepanek tähendaks praegu ainult meie tahte või soovi kinnitamist? Panen hääletamisele Rein Järliku ettepaneku. Kes on põhimõtteliselt selle poolt, et nendel kahel tööpäeval, 7. ja 8. mail ollakse valmis vajaduse korral töötama pikendatud tööpäevaga? Palun hääletada! Poolt 66 saadikut, vastu 9, erapooletuid 9.

Nüüd minu palve teile: kas oleks vaja eraldi hääletada või lepime lihtsalt vastastikuse heakskiitmisega kokku selles, et kõik meie töö- ja kodukorda puudutavad probleemid annaksime õiguskomisjonile, kes vormistab vajaliku seaduseelnõu juba sellises kvaliteedis, mida me saaksime eraldi hääletada? Ollakse nõus sellega või peab seda ka hääletama? Ma kordan veel üle. Õiguskomisjon on teatud töö teinud. Aeg-ajalt tehakse saadikute poolt

ettepanekuid reglemendi kohta ja nõutakse ka koheselt neid hääletada. Õige oleks reglemendiga seonduv vaadata läbi tervikuna kontekstis juba väljatöötatud dokumendiprojektides. Kas ollakse nõus sellise lähenemisega? Meil on jäänud lõunavaheajani 40 minutit. Nagu me kinnitasime, on päevakorras esimene punkt valitsuse liikmete kinnitamine. Nad on veel komisjonides läbi vaatamata. Nüüd alustavadki komisjonid tööd. Õhtune istung algab kell 16.00.

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

TEINE ISTUNG

7. mai 1990

Rein Milleri nimetamine Eesti NSV rahandusministriks

Juhataja

Kontrollime kohalolekut. Kohal on 82 saadikut. Lugupeetud Ülemnõukogu, asugem esimese päevakorrapunkti juurde.

Esimene päevakorrapunkt on Eesti NSV valitsuse liikmete nimetamine. Ettekandeks saab sõna Eesti NSV valitsuse esimees Edgar Savisaar.

E. Savisaar

Lugupeetud Ülemnõukogu juhataja, austatud kolleegid! Esitan Eesti NSV rahandusministri kandidaadiks hr. Rein Milleri. Rein Miller on sündinud 1938. aastal Tallinnas. Ta on lõpetanud Tartu Riikliku Ülikooli ökonomistina. Ta alustas oma töömeheteed Tallinna linna rahandusosakonnas vanemökonomistina, seejärel töötas Tallinna Mererajoonis. 1966. aastast kuni tänase päevani töötas ta rahandusministeeriumis mitmesugustel juhtivatel kohtadel ning viimasel ajal oli rahandusministeeriumis ministri asetäitja ja riigieelarve valitsuse juhataja.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, kas on peaministrile küsimusi? Ei ole. Palume nüüd kõnetooli ministrikandidaadi.

R. Miller

Lugupeetud Ülemnõukogu juhatus, lugupeetud rahvasaadikud! Kujutades selgelt ette seda suurt vastutuskooormat ning eelseisvat tohutut tööd kogu Eesti majandusmehhanismi ümberkorraldamisel, mille juures ei ole väike roll ka rahandusministeeriumil, astun teie ette täna väga raske südamega. Praktiliselt tuleb ümber korraldada kogu maksude ja eelarve süsteem. Täna tuleb selgelt aru saada, et eriti keeruliseks ja raskeks kujuneb majandusmehhanismi evitamine. See on üleminekuperiood. Uue hinnamehhanismi rakendamine, uute maksude sisseviimine, aga samuti mitmesuguste kompensatsioonide ärajätmine toob kaasa hindade tõusu. Ei ole veel selge, millised finantstagajärjed on vabariigile üleliidulisel hinnareformil. Pole veel maksuseaduse lõplikke projekte. Vastav töögrupp alustas täna tööd Lohusalus. Välja on töötamata elukalliduse tõusu kompenseerimise mehhanism. Kuna ei ole uusi maksumäärasid, siis puuduvad ka arvestused üksikute tululiikide suuruse kohta tervikuna, rääkimata sellest territoriaalses lõikes, mis on aga väga oluline kohalike eelarvete formeerimisel. Otsekohe on vaja hakata koostama vajalikke arvestusi ja prognoose hindade osas. Võimalikult täpselt on vaja hakata arvestama välja maksude suurusi. Viivitamatult on vaja moodustada töögrupid dotatsioonide, hinnavahede ja hinnalisade maksmise ärajätmisest tekkivate hindade tõusu puhul konkreetsete kompensatsioonimehhanismide väljatöötamiseks. Pärast teatud stabiilsuse saavutamist majanduses kujuneb ka eelarve selgepiirilisemaks.

See eelarve peab olema põhiliselt vaba dotatsioonidest majandusharude toodangule, hinnavahede ja hinnalisade maksmisest ja ettevõtete kahjumite katmisest. Peab hakkama toimima elukalliduse tõusu kompensatsiooni mehhanism. Eelarve kulude põhiosa formeerimisel tuleb järk-järgult üle minna, nagu kogu arenenud maailmas, majanduslikult põhjendatud kindlatele normatiividele, mis loovad aluse asutuste, eriti aga sotsiaal-kultuuriliste ja teadusasutuste normaalseks ja perspektiivikaks tööks. Eesti tuleviku eelarves peab olema tähelepanu keskpunktis eelkõige madalapalgaliste, noorperede ja vanurite elujärje parandamine, aga samuti igakülgne rahaline toetus kultuuri edendamiseks. Edasimineku selles suunas peab toimuma sujuvalt, arvestades meie eelarve jõukuse kasvu, kuid tingimata järjepidevalt.

Tähtis on eelarve kulutuste avalikustamine. Igal Eesti elanikul on õigus teada saada, kuhu on eelarve raha kulutatud, kuhu seda kavatsetakse kulutada ja millise eesmärgiga seda tehakse. Maksude osas tuleb lähtuda sellest, et majandusreformi edukuseks vajalik ettevõtte aktiivsus eeldab suhteliselt madalat maksukoormuse üldtaset. Maksuseadusandluses tuleb ette näha soodustusi. Soodustused peaksid olema suunatud ühiskonnale vajalike tegevusalade

eelisarengu loomisele. Üleminekuperioodil on aga nähtavasti vajalik kasutada soodustusi ka madala tulukusega, kuid üldiselt hästi töötavatele ettevõtetele ja majanditele. Väliskapitali sissetootmiseks on otstarbekas rakendada erisoodustusi.

Sellisena näen lühidalt ja tunnetan finantssüsteemi ees seisvaid raskusi ning tulevikuteid nende ületamiseks. See on võimalik ainult tihedas koostöös kõigi ministriumide ja ametitega. Eelkõige aga ma näen, et on vaja tõhustada majandus- ja rahandusministeeriumi ühistööd. Tänan teid tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Kuulame ära komisjonide seisukohad. Majanduskomisjoni seisukoha teeb teatavaks Ants Veetõusme.

A. Veetõusme

Lugupeetud esimees, austatud saadikud! Majanduskomisjon toetab hr. Milleri kandidatuuri rahandusministri kohale.

Juhataja

Maaelukomisjoni seisukoha ütleb Heldur Peterson.

H. Peterson

Lugupeetud härra juhataja! Maaelu komisjon toetab üksmeelselt hr. Milleri kandidatuuri rahandusministri kohale.

Juhataja

Halduskomisjoni seisukoha ütleb Andrus Ristkok.

A. Ristkok

Ma ei saanud kahjuks kohtumisel viibida, aga ma olen rääkinud komisjoni liikmetega ja nende toetus oli täielik.

Juhataja

Perekonna- ja sotsiaalkomisjoni seisukoha ütleb Uno Ugandi.

U. Ugandi

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Perekonna- ja sotsiaalkomisjon arutas Rein Milleri kandidatuuri ja toetus oli üksmeelne.

Juhataja

Palume nüüd uuesti kõnetooli hr. Milleri ja asugem küsimusi esitama.

J. Allik

Lugupeetud härra Miller! Ma esitan teile sama küsimuse, mille esitasin hr. Roosele, sest vabariigi loomeliitude liikmetele on oluline kuulda just võimaliku rahandusministri seisukohta selles küsimuses. Kuidas te suhtute sellesse, et loominguliste liitude juures töötavad majanduslikud ja tööstusettevõtted peaksid olema vabastatud ettevõtte tulumaksust ja nende kasumist finantseeritaks loomeliitude tegevust, nagu on olnud senine praktika. Küsimuse põhjustab tõik, et vahepeal liikunud maksuseaduse projektis kavatsetakse selline olukord likvideerida.

R. Miller

Tõepoolest, käesoleval ajal on loomeliitude ettevõtted kõik maksuvabad. Lähtudes olemasolevast maksuseaduse projektist, mida arvatavasti Lohusalus töötav komisjon muudab, ma näeksin siiski seda, et loomeliitude majandustegevusest saadavad tulud oleksid põhimõtteliselt maksuvabad. Ja arvestades seda, et põhiliselt antakse loomeliitudele ka täiendavalt eelarvest raha, siis kogu selle raha võiks suunata nende finantseerimiseks. Muidugi võib olla ka erinevaid juhuseid, sõltuvalt ettevõttest. Kui tekivad väga kõrge tulukusega, puhtalt majandusega tegelevad ettevõtted, mis ei ole seotud kunstialase tegevusega, siis nende maksustamise küsimused on alati võimalik läbi vaadata erandkorras ja vajaduse korral anda neile ka soodustusi.

T. Mets

Härra ministrikandidaat! Ma esitan teile ka sama küsimuse, mille esitasin eelmine kord hr. Roosele. Järjest kasvava inflatsiooniga kaasneb isiklike hoiuste väärtuse pidev langus. Kas on ette näha hoiuste väärtuste ümberarvestamise indeks? See on väga aktuaalne küsimus ja puudutab väga suurt kategooriat inimesi, eriti neid, kelle hoiused on suhteliselt väikestes summades.

R. Miller

Mis puutub hoiustesse, siis minu arvates olukord on selline, et üle minnes oma rahale, mida nähakse ette juba alates järgmisest aastast, siis kõik hoiused arvestatakse ümber kroonidesse. Kas kohe kõik välja vahetatakse või mitte, see on iseküsimus, aga antud momendil hoiuste ümberarvestamise indeksit ei ole. Kui aga krooni osas toimub devalveerimine nii nagu rubla osas, siis põhimõtteliselt, ma veel kord kriipsutan alla, põhimõtteliselt peaks ka selline ümberarvestamine toimuma.

A. Zõbin

Kõigi liiduliste seadusandlike aktide järgi ei ole tänase päeva seisuga oma vabariiklikku valuutat ette nähtud. Raske öelda, mis tuleb edaspidi – kas nii või naa. Mul on lugupeetud kandidaadile kaks küsimust. Kes kannab vastutust kulutuste eest – 2,5 miljoni valuutarubla – vabariigi oma raha trükkimiseks, kui seda raha järsku vaja ei lähe? Ja teine küsimus. Kui seda raha tõesti vaja on, miks ei saa seda trükkida N. Liidus?

R. Miller

Mis puutub esimesse küsimusse, et ei ole ette nähtud oma raha sisseviimist, siis ma tahaksin öelda seda, et Nõukogude Liidu seaduses, mis puudutab Leedu, Läti ja Eesti üleminekut isemajandamisele, ei olnud oma raha sisseviimine keelatud, vaid seal oli üks punkt, mis märkis, et arveldused teiste liiduvabariikidega toimuvad rublades. Küsimusele, miks seda raha ei trükitud Nõukogude Liidus, ei ole ma kahjuks kompetentne vastama, kuna Eesti kroonide trükkimisega tegeles vahetult Eesti Pank.

A. Novohatski

Lugupeetud pretendent! Olge kena, selgitage, millist tulu te näete Eesti krooni evitamisest enne, kui on välja kujunenud iseseisev Eesti? Kas ei juhtu nii, et kroon saab vaid defitsiiditalongide aseaineks, siis juba väga kallite kaupade ostmiseks?

R. Miller

Küsimus Eesti raha sisseviimisest on tõesti väga raske ja komplitseeritud. Kõige esimene funktsioon, mida ta peab hakkama täitma, on turukaitse funktsioon. Seda funktsiooni täidavad, küll mitte eriti edukalt, ostukaardid. Ükski majanduslikult iseseisev riik ei saa normaalselt eksisteerida praktiliselt ilma oma rahata. Raha konventeeritavaks muutmine on

juba tuleviku küsimus, aga iga normaalne majanduslikult iseseisev riik saab eksisteerida vaid oma rahaga.

T. Kallas

Härra esimees, härra ministripretendent! Esitan küsimuse, mida mul ei õnnestunud eelmine kord esitada hr. Roosele. Esindan antud hetkel üsna kitsast inimeste ringi, aga see ei olegi nii tähtsusetu. Sel talvel ringles üks maksueelnõu. Minusuguse võttis see küll põlvist lausa nõrgaks. Sisuliselt oli see niisugune, mis näiteks Ingmar Bergmani viis omal ajal koguni Rootsist minema. Nimelt, see on säärane maksuseadus, mis võtaks kirjanikult igasuguse tahtmise ja lootuse kirjutada pakse romaane, sest maksud ületaksid saadava honorari. Ja siit küsimus diferentseerituse kohta. Vaatamata eesseisvatele kõikvõimalikele raskustele, kas hr. ministrikandidaat on endale teadvustanud selle, et kultuur on alati olnud ja jääb meie lipukandjaks, et on olemas massikultuur, ja kas me oma vaesuse juures oleme võimelised ka tulevase maksusüsteemi rakendamisel vajaduse korral peale maksuma? Ütleme märgusõnad: "Looming", "Keel ja Kirjandus" jne. Ja kas me siis võiksime selle arvel rohkem maksustada massikultuuri ehk kommertskultuuri – see sõna juba iseenesest sisaldab maksuvõimaluse?

R. Miller

Andke andeks, kas te ei kordaks küsimuse lõppu? Ma ei saanud hästi sellest aru.

T. Kallas

Ma rääkisin natukene liiga keeruliselt. Ma tunnen tõsist muret eelseisvaid raskeid aegu silmas pidades, kas me suudame siiski olla nii väarikad ja ülal pidada meie kultuuri, kõrgkultuuri?

R. Miller

Praeguses riigieelarves on ette nähtud terve rida dotatsioone teatritele, kontserdiorganisatsioonidele. Minu nägemuse järgi vähemalt praegune maksukoormus, mis on vabariigis, peaks põhimõtteliselt lähiaastateks säilima. Oma lühietteandes ma märkisin, et tuleb leida kahtlemata vajalikud vahendid nii kõrg- kui ka massikultuuri edasiseks viljelemiseks. Mitte vähendada olemasolevaid assigneeringuid kultuurile.

J. Põld

Austatud härra Miller! Mul on teile eelnevaga ja mõneti ka Jaak Alliku küsimusega haakuv küsimus. Kuidas te suhtute sellisesse ettepanekusse, et sellistel ettevõtetel, kes suunavad oma

kasumist osa vahendeid sotsiaalsfääri, kultuuri ja teaduse arendamiseks, vabastada need kasumieraldused maksudest? Ja analoogselt küsin ka sihtfondide kohta, mis luuakse sellise sotsiaalsfääri toetuseks: kas nende poolt rajatud ettevõtted vabastada kõrgetest maksudest?

R. Miller

Ettevõtete poolt mitmesugustele heategevusüritustele, kultuurile ja spordile suunatud vahendite maksusoodustused nähakse ette maksuseaduses. Millised need konkreetsed soodustused saavad olema, ma seda kahjuks täna teile ei oska öelda, kuid seni olemasolnud projektis nähti ette terve rida soodustusi maksude osas, mis arvestatakse maha maksustatavast tulust, nendest summadest, mis on suunatud heategevusüritustele, kultuurile vms.

L. Arro

Lugupeetud ministrikandidaat! Kas te võite selgitada, mille eest me maksame Moskvale oma eelarvest 340 miljonit rubla, ja teatavasti ei ole see jääv summa? See on umbes 15%. Kui näiteks vabariik tulevikus ületab eelarvet, siis peame veelgi rohkem maksma. Mida Moskva meile selle eest juurde annab?

R. Miller

Kui vaadati Nõukogude Liidu Ülemnõukogus läbi 1990. aasta eelarve, siis kinnitati meile nn. liidumaksu eraldiste määraks 15,9%, mis plaaniliste arvestuste kohaselt moodustab umbes 340 miljonit rubla. Vabariigi Ülemnõukogu eelmine koosseis võttis 6. detsembril vastu otsuse peatada see maks. Siin olid mitmed motiivid, kuna see maks oli liiga suur ja vabariigil oli rahuldamata terve rida hädavajalikke kulutusi. Tahan Ülemnõukogule ette kanda, et see Ülemnõukogu otsus 6. detsembrist on rahandusministeeriumi poolt täielikult täidetud ja seni ei ole ühtegi kopikat Nõukogude Liidu riigieelarvesse üle kantud. Mille eest meie aga maksma peame? See on muidugi väga segane küsimus ja peab ütleva, et see summa arvestati välja, lähtudes nendest tuludest, mis laekuvad vabariigi territooriumil, ja nendest kuludest, mida vabariik Nõukogude Liidu rahandusministeeriumile eraldab. Hiljem selle aktsepteeris NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja aktsepteeris ka NSV Liidu Ülemnõukogu, lähtudes nende kulude vahest, seejuures planeerides meile tsentraliseeritud korras tulude katte puuduse 105 miljonit rubla ehk eelarvedefitsiidi 105 miljonit rubla. Lähtudes sellest, peatas eelmine Ülemnõukogu selle maksu ja seni on need rahad kõik liidulisse eelarvesse üle kandmata.

Juhataja

Paistab, et härra ministrile rohkem küsimusi ei ole. Hakakem otsustama. Lubage ette lugeda Eesti NSV Ülemnõukogu otsuse projekt: "Eesti NSV Ülemnõukogu otsus Rein Milleri nimetamise kohta Eesti NSV rahandusministriks. Eesti NSV Ülemnõukogu otsustab nimetada Rein Miller Eesti NSV rahandusministriks." Kes on selle otsuse poolt? Palun hääletada! Hääletamine on salajane. Otsuse poolt on 66, vastu 4, erapooletuid 4.

Eesti NSV rahandusministriks on nimetatud härra Rein Miller.

Vello Linnu nimetamine Eesti NSV põllumajandusministriks

Juhataja

Jätkame valitsuse liikmete nimetamist. Sõna saab valitsuse esimees Edgar Savisaar.

E. Savisaar

Lugupeetud Ülemnõukogu juhataja, austatud kolleegid! Esitan põllumajandusministri kandidaadiks härra Vello Linnu. Vello Lind on sündinud 1936. aastal Valga maakonnas. Ta on lõpetanud Eesti Põllumajanduse Akadeemia õpetatud agronoomina. Põllumajandusteaduste kandidaat 1980. aastast. Oma põllumeheeted on ta alustanud Harju rajoonis Riisipere sovhoosis, seejärel oli pikka aega, aastatel 1968–1981, Harju rajooni Ranna sovhoosi direktor, 1981–1983 Eesti NSV põllumajandusminister, järgnevad aastad oli seotud ATK-ga ning praegu töötab Eesti põllumajandusministri esimese asetäitjana.

Juhataja

Kas on küsimusi peaministrile? Ei ole. Palume kõnetooli põllumajandusministri kandidaadi hr. Linnu.

V. Lind

Lugupeetud härra Ülemnõukogu juhataja, lugupeetud Ülemnõukogu saadikud! Hr. peaminister rääkis minust, järelikult seda mul enam teha vaja ei ole. Lubage mul mõne sõnaga peatuda minu nägemusel praegusest põllumajanduspoliitikast Eestimaal. Kõigepealt pean rõhutatult märkima: ei ole ega saagi olla eraldi põllumajandusministeeriumi poliitikat, vaid

see on praeguse valitsusjuhi hr. Savisaare valitsuse programmi orgaaniline osa ja peab täitma terviku loomise funktsiooni.

Millised on need peamised momendid praegusel ajajärgul Eestimaal, kus me töötame kriisiolukorras? Eesti on taimekasvatuse põhjapiiri lähedal. Maailma riikide pealinnadeks on ainult kaks veel põhjapoolsemat kui Tallinn: need on Helsingi ja Reykjavik. Arvestades meie asukohta põhjalaiuse suhtes, on majanduslikult otstarbekas põllumajandussaaki toota ainult nii palju, kui vajab oma rahvas korralikuks äratoitmiseks. See on piima, liha, teravilja jne. Ja mitte rohkem. Möödunud, 1989. aasta seisuga aga tootsime peaaegu 1,5–1,8 korda rohkem kui vaja. Nii et piima ja liha tootsime intensiivselt iga Eesti elaniku kohta, intensiivsusele oleme esimese viie maa hulgas maailmas. Kindlasti mõnigi mõtleb ja tahab kohe küsida, kas peame olema Nõukogude Liidu suursigala, millised näevad meie põllumajandussaadused välja, milline on töötlemise aste, milline kaubanduslik väljanägemine, kui palju see kõik rikub meie õrna põhjamaist loodust jne. Teil on õigus.

Ja nüüd tulengi selle juurde, milline peaks olema valitsuse edasine poliitika. Tuleks loobuda nii kiiresti kui võimalik uute söödateraviljakoguste sisseveost, toota vähem sealihha, jätkata meie loodusele sobiva piimakarjakasvatuse normaalset arengut, rikkuda vähem loodust. Tuleb vähendada farmide kontsentratsiooni ühes punktis, ka nende arv ei tohiks olla nii suur. Ehitada nii kiiresti kui võimalik talusid, suurmajandeid tükeldades, kuid mitte tehes seda kampaanialikult, nagu tehti kolhoose. See oleks vea parandamine vea hinnaga.

Ma olen oma loomult optimist. Praegu oleks vaja pimedat optimismi, et nii kiiresti kui võimalik purustada kõik vana ja teise käega ehitada uut. Uue ja vana vahel ei või olla pikk vahe, siis võib tulla üks nelja tähega sõna. Kõik oskavad ja teavad, kuidas välisabi ja suure rahaga vee peale tulla. Meie ei saa kasutada ka 1949. aasta võtteid, kus kolhoosides lasti teha tasuta tunde. Me saame kasutada 1919. aasta Eesti Vabariigi algaastate kogemusi, kuidas siis inimene ise ennast tööle sundis. Meil on tarvis seadusi: maksu-, omandi- maaseadust jne. Kahjuks neid seadusi veel ei ole. Ma loodan, et need võimalikult kiiresti tulevad ja asi läheb edasi.

Põllumajanduse vabaks arenguks on vaja arukat agrarpoliitikat, mis üleminekuperioodil arvestaks nii praeguse suurtootmise olukorda kui ka tulevikku suunatud talumajandust. Olemasoleva süsteemi lõhkumisest rõõmu tundmine, sellest poliitilise kasu lõikamine on kahjulik Eestimaale ja tema rahvale. Põllumajanduse kogutoodang väheneb seeläbi aga kiiresti. See aga oleks hoopis meie majandusele ja tervikuna meie iseseisvuspüüetele. Ei ole saladus, et meie elu on ülepolitiseeritud. Kuidas siis muidu mõista seda, et esimese kuu

jooksul ei ole ka parlament üldpoliitiliste küsimuste juurest veel jõudnud majanduspoliitika küsimuste juurde.

Maal elavad töökad ja ausad inimesed, veel on säilinud optimism. Ebanormaalse majandussüsteemi tingimustes on suudetud suurendada tootmist ja säilitada loodust. Kahjuks pole maamehele enamaks jätkunud jõudu, sest riigi sotsiaal-majanduslik poliitika oli suunatud maaelu väljakurnamisele. Maainimesele tuleb anda võimalus ise otsustada, mida, millal ja kuidas teha. Kui meil jätkub kannatust oodata, kuni saame rikkaks, ei jää ka see tulemata.

Juhataja

Suur tänu! Kuulame ära komisjonide seisukohad. Maaelukomisjoni seisukoha teeb teatavaks Heldur Peterson.

H. Peterson

Lugupeetud härra juhataja! Maaelukomisjon toetab üksmeelselt hr. Vello Linnu kandidatuuri põllumajandusministri kohale ja kutsume ka kõiki teisi rahvasaadikuid hääletama tema poolt.

Juhataja

Majanduskomisjoni seisukoha teeb teatavaks Ants Veetõusme.

A. Veetõusme

Härra juhataja, lugupeetud saadikud! Majanduskomisjon toetab Vello Linnu kandidatuuri põllumajandusministri kohale.

Juhataja

Haldusreformikomisjoni seisukoha ütleb Andrus Ristkok.

A. Ristkok

Haldusreformikomisjoni liikmed soosivad valdavalt ministri kandidatuuri.

Juhataja

Perekonna- ja sotsiaalkomisjoni seisukoha ütleb Uno Ugandi.

U. Ugandi

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud kolleegid! Perekonna- ja sotsiaalkomisjon, arutanud Vello Linnu kandidatuuri põllumajandusministri kohale, on üksmeelselt tema kandidatuuri poolt.

Juhataja

Enne, kui me hakkame küsimusi esitama lugupeetud ministrikandidaadile, palub põhimõtteliseks sõnavõtuks sõna Vello Pohla.

V. Pohla

Roheliste esindajana tahaksin öelda järgmise arvamuse. Keskkonnakomisjon millegipärast ei sattunud ministrikandidaadiga kohtuma. Ma olen rääkinud väga paljude talumeestega viimasel ajal ja absoluutne enamus talumeestest, kes taludega alustavad, on rahulolematud senise põllumajandusliku struktuuri vastuseisuga üleminekul talukorraldusele Eestimaal. Kuidagi ei vallandu meie peamine ressurss – tegevusvabadus, iseseisev vaba töö maal. Palju räägitakse, miks ei saa selgelt ja otsustavalt üle minna taludele ja külaelu taastamisele. Neid ähvardavat nälg, pole vahendeid ja tehnikat, pole soovijaid. Jälle kampaania, seekord teistpidi kampaania.

Kuid me ei räägi hoopiski, miks meie ei saa praegu viivitada. Selleks on kolm peamist põhjust. Esiteks, Eestimaa ökoloogiline seisund on katastroofiline põllumajandusliku saastamise tulemusel, mis on kujunenud vägivaldse tehnoloogia, suurmajapidamiste, suurfarmide, põllumajandusliku gigantomaania tõttu. Meil on ligi miljon hektarit võsastunud ja kasutamata põllumaad. Mulla viljakuse ja huumuse hävitamisega mineraalväetiste ning mürkide kasutamise tõttu, vale tehnika kasutamisega, vete reostamisega on Eestimaale tehtud korvamatut kahju ja see jätkub. Me ei suuda seda praegu peatada. Teiseks, maaelu jätkuv laostumine, sotsiaalne ja kultuuriline laostumine. Kolmandaks, karjuv ebamajanduslikkus suurmajandite imperiaalse töökorralduse tõttu. See on ebardlik, poliitiline põllumajanduslik korraldus. Need asjaolud, eriti aga ökoloogiline häda sunnivad meid põhimõtteliselt, strateegiliselt muutma mõtlemisviisi inimese ja maa suhetes. Põllumajandusminister on praeguses olukorras äärmiselt tähtis figuur, kes eelkõige peab kandma uut mõtlemisviisi, maaläheduse tunnet. See peab olema inimene, kes kõrvaldab suurriikliku põllumajandusstruktuuri vastuseisu taludele, avab vabaduse ressursid. See peab olema inimene, kes ei lähtu ainult toodangust, kes taastab eesti talu ja külaelu, see peab olema inimene, kelle tegevus viib põllumajandusministeeriumi kui riikliku struktuuri ja põllumajandusliku bürokraatia kaotamisele.

Minul kui rohelisel on tõsised kahtlused, kas Vello Lind suudab oma ea ja eelneva kogemuse ja sidemete tõttu edukalt alustada tõelist murrangut, kas ta suudab kuulata maa häda, säilitada Eesti mullad, jõed ja järved. Eestimaa aeg ei oota, nagu on öeldud roheliste manifestis. Rohelised ei saa toetada Vello Linnu kandidatuuri.

Juhataja

Asugem küsimuste esitamise juurde. Ja palume hr. Linnu uuesti kõnetooli.

A. Zõbin

Mul on lugupeetud pretendendile kaks küsimust. Esimene: milline on teie arvates talu optimaalne suurus, tööinimeste arv ja talu enda maksumus? Teine küsimus: kas on põllumajandusministeeriumis töid tehtud, koostamaks seadmete, inventari ja masinate loetelu, milliseid saaks valmistada uue taluliikumise tarvis kohalikes ettevõtetes?

V. Lind

Esimene küsimus. Nii üheselt ei saa talusse suhtuda. Kui suur peab talu olema, selle kohta on Eestimaal olnud palju arvamusi. Ja ei saa lähtuda ka 1939. aasta talumajandusest. Vahepeal on 50 aastat edasi läinud. Talu peab olema nii suur, kui vastavaid kultuure või loomakasvatussaadusi toodetakse, et seda intensiivselt ja loodushoidlikult kasutada. Ta võib olla hektar ja võib olla ka 100 hektarit, olenevalt tootmisprofiilist ja toodangust, mida seal toodetakse. Lähtuda paljuharulisusest, nii nagu see oli aastal 1939, võib, kuid see läheb meile kalliks maksma ja nii võib ainult idealistlikult loota. Paratamatult tuleb spetsialiseeruda. Teine küsimus oli talude tehnika kohta. Siin on kõige suurem möödalaskmine just meie tööstuses, sest me toodame ainult suurmajandile, aga me kuulsime roheliste kriitikat suurmajandite kohta. Oleks normaalne, kui meie Eestimaa suudaks oma põllutööriistad, oma toiduainetööstuse masinad, oma piimatööstuse masinad toota ise.

P. Grigorjev

Lugupeetud ministrikandidaat! Milline on teie arvamus kolhoosikalurite kohta, milline võiks olla nende tulevik iseseisvas Eestis?

V. Lind

Kalamajandus, kala püük ja hilisem töötlemine, suitsutamine ja soolamine on täpselt samasugune põllumajandusharu, nagu on kõik teisedki. See toimub ainult rannikumeres, järve

peal ja nii edasi. Muus maailmas ongi need asjad ühitatud põllumajandus-, metsa- ja kalamajandusega. Siin on täpselt sama tulevik, et peavad tekkima ka kaluritalud. Esmane kalatöötlemine peab toimuma igal pool, nii nagu ta oli 1939. aastal. Peavad olema üksikud punktid mere ääres, kus kala suitsutatakse, soolatakse ja müüakse ning tehakse muud.

A. Novohatski

Lugupeetud spiiiker! Mul on pretendendile küsimus: kuidas te suhtute põlevkivituhha kasutamisse külvipindade happelisuse vähendamiseks?

V. Lind

See osa on meie teadlastel ja põllumajandusteadlastel selgeks tehtud. Põlevkivituhka saab kasutada ja kasutatakse kogu aeg, selles osas üldse kahtlust ei ole. Loodushoidlikult, ilma muud loodust reostamata, saab seda suurepäraselt kasutada ja tuleb kasutada. Lõuna-Eesti happelised mullad, ka Põhja-Eesti turvasalad ja muu osa vajavad seda.

A. Paju

Väga austatud ministrikandidaat! Minu küsimus oleks kahes osas. Teise osa esitan kohe, kui ma olen saanud esimesele teie käest vastuse. Kas teie peate ennast maaelu poliitikuks?

V. Lind

Ei, ma ei pea ennast poliitikuks, kuid ma pean ennast maaelu juurteni tundvaks inimeseks, rohkem kui nii mõnigi teine, julgen nii enesekindlalt ütelda.

A. Paju

Sedavõrd on küsimuse teine pool lihtsam vastata. Kui te ennast poliitikuks ei pea, aga mis te siiski arvate, kuidas on saanud võimalikuks asjaolu, et maaelu võrreldes linnaga on nõnda palju vaesem?

V. Lind

See suur ja vaene riik tahtis kiiresti edasi minna ja valis selle kõige rumalama tee maaelu arvel. Seda ma ütlesin ka oma sissejuhatavas sõnavõtus. Maa on teinud vaeseks kolhoosierimise poliitika ja praktiliselt ikkagi ilma kopikata töötamine aastakümnete jooksul, sotsiaalobjektide ehitamine linnades, kuid maal nende viletsate ja vastumeelsete kolhooside arvel (s.t. kolhoosniku ja sovhoositöötaja arvel). See poliitika jätkub kuni viimase ajani ja kui

niimoodi jätkata, siis ei saa ka me taludest kunagi midagi head. Saab olla ainult üks terviklik sotsiaalpoliitika. Kas ta on Ruhnu saar, Tallinn või Narva, kas kool seal või siin – kõiki tuleb ühtemoodi ehitada riigieelarvelistest vahenditest. Senikaua kuni seda ei tehta, ei saa rääkida Eesti terviklikust poliitikast.

T. Kork

Lugupeetud ministrikandidaat Vello Lind! Terve rida sinu tulevase kolleege on meie eest läbi käinud ja me hääletasime nende poolt enamasti lootuses, et nad midagi tulevikus ära teevad. Meie ei teadnud, kas või mida nad varem on teinud. Sinuga on vastupidine lugu, me teame, et sul on õnnestunud elus rohkem kui kellelgi teisel korda saata. Millist kolme tegu sa loed kõige olulisemaks oma senises elus?

V. Lind

Härra Kork, esimene vahest see, et mul on rohkem õnne olnud ja ma olen sündinud just siin Eestimaal, siin paesel nurgal ja mitte rikkas Ameerikas, mitte suure vene rahva pojana ja mul on õnne olnud, et mul ei ole tulnud vagunis minna Siberisse ega targana ära joosta rikkasse Rootsi või mujale, vaid olen saanud 53 aastat siin elada. Selleks olen ma küll vähe ise teinud, aga mul on lihtsalt õnne olnud. Seda, mida ma ise olen teinud, kritiseeris roheliste juht väga teravalt. Ma olen suutnud, loomulikult koos kollektiiviga, ehitada maailma ühe parima broilerikasvanduse. See on suhteliselt loodussõbralik ja ei ole rohkem loodusohklik kui Jaapanis, Ameerikas, Kanadas või mujal. Arvan seda siiski põhiliselt enda teeneks. Kolmas asi on tegemata, aga kui elu ja tervist jätkub, kasvatan oma algkoolis õppivast pojast ühe tõelise eesti mehe, kes suudab Eestimaa ja rahva heaks rohkem ära teha, kui mina olen teinud.

L. Hänni

Härra Lind, te olite Eesti Aianduse ja Mesinduse Seltsi esimees. Kuidas te hindate seltsi senist tegevust ja milliseks peaksid kujunema põllumajandusministeeriumi ja aianduse ja mesinduse seltsi suhted ja koostöövormid?

V. Lind

Selts oli, selts on tõsine selts ja mina muidugi hindan teda kõrgelt. Kahjuks mina ei ole selle töös palju suutnud kaasa aidata. Nii palju kui suutsin, nii palju andsin. See on üks vähestest seltsidest, mis toodab. Ta toodab siiski kõikidesse Eestimaa kodudesse ja tast tuleb suurt kasu. Edaspidi ei tohi see koostöö väheneda, nii sai ka viimasel seltsi koosolekul otsustatud ja uues

normaalses demokraatlikumas õhkkonnas. Seal ma kahjuks enam osaleda ei saa, aga põllumajandusministeerium ja tema asjatundjad kindlasti.

Ü. Aaskivi

Lugupeetud ministrikandidaat! Minu küsimus puudutab väga konkreetset muret. Käesolevas maikus lähivad praktiliselt korruga remonti Valga ja Võhma lihakombinaat. Nende piirkondade majandite loomakasvatajatele pakutakse loomade viimiseks lähimana lihakombinaati, mis jääb sadade kilomeetrite kaugusele. See ei ole esimene kord ega esimene aasta, mil seistakse taolise probleemi ees. Kas te oskate öelda, miks on see tööloik siiani selliselt korraldatud või õigemini korraldamata. Palun ärge viidake vastates sellele, et kohekohe saab valmis Rakvere Lihakombinaat. See ei ole lohutuseks praegu maikuu probleemides. Kas te oskate lohutuseks Viljandimaa põllumeestele midagi öelda?

V. Lind

Vähe küll. Lohutada saab järgnevate aastatega, kui toimub normaalne ühistute moodustamine selliste piima- ja lihakombinaatidega, nagu need olid 1939. aastani ja nii nagu ta on jätkuvalt terves Lääne-Euroopas ja mujal maailmas. Niikaua kuni tootjad, s.o. põllumehed arvavad, et lihakombinaadid ja piimakombinaadid teevad selle töö kuidagi lepinguga ära, senikaua ma lahendust ei näe. Küsimus saab lahendatud, kui kombinaadid ja meiereid anda tagasi põllumeeste käsutusse ja teha seda tasuta, nii nagu nad kord tasuta ära võeti. Talumehed ja majandid hakkavad ise asja korraldama. Alles siis saab korda. Küll aga paraneb olukord oluliselt juba aasta teisel poolel ja mitte sellepärast, et nad hakkavad nimetamisväärselt paremini tööle, vaid liha hakatakse vähem tootma, sest eelmise aastaga võrreldes on tänavu umbes 450 000 tonni jõusöötat vähem kui eelmisel aastal. See teeb ise korrektiivi ja praegune pinge ongi tingitud sellest, et majandid tahavad loomi võimalikult kiiresti turustada.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Meil kehtib veel ikkagi ajalimiit ministrikandidaatide ärakuulamiseks. Viimase küsimuse esitab Sergei Sovetnikov.

S. Sovetnikov

Lugupeetud ministrikandidaat! Eile sain teada, et Rakvere ja Jõgeva rajooni kolhoosides ja sovhoosides ei ole veel realiseeritud tuhandeid tonne kartuleid. Kas on see õige? Missugune on sellest olukorrast teie arvates väljapääs?

V. Lind

Jah, see on õige. Üle hulga aastate on jõutudki nii kaugemale, kus kevadel Eestimaa põllumees ei saa oma kartulit müüdnud. Põhjus on võib-olla suures riigis. Suurriik on ostnud sisse valuuta eest Hiinast, Poolast liialt palju kartulit. Seda ei oleks olnud vaja teha, kaasa arvatud Moskvasse, kuna loodepiirkond on võimeline ise andma sedasama kartulit. Ilmselt oli hirm, et suurlinnad jäävad ilma kartulita. Nüüd oleme selles olukorras, kus me praegu oleme. Kuid sellel on ka oma hea külge, see on n.-ö. esimene turumajanduse tundemärk. Meie kartuli turuhinnad on samasugused kui septembrikuus, ja seda maikuu algul. See näitab, et kartulit on toodetud rohkem, saab teha valikut. Jah, nii karmilt käitub turg meiega. Selle poole me kogu aeg püüdleme. Peaksime ka piima ja lihaga nii kaugemale jõudma. Aga loomulikult suures riigis oleks tulnud korraldada seda asja paremini, eelkõige kasutada ära oma toiduained ja siis alles minna sisse ostma teistest riikidest. Sealt oleks kasulik olnud osta tehnoloogiat, talumajandusele masinaid, mida Poola toodab ja mida meil piisavalt ei ole.

Juhataja

Suur tänu, härra Lind! Me täname teid, palun asuge oma istekohale. Asume otsustama. Loen teile ette otsuse projekti. "Eesti NSV Ülemnõukogu otsus Vello Linnu nimetamise kohta Eesti NSV põllumajandusministriks. Eesti NSV Ülemnõukogu otsustab nimetada Vello Nikolai p. Lind Eesti NSV põllumajandusministriks." Kes on selle poolt? Palun hääletada! Hääletamine on salajane. Poolt 71, vastu 8, erapooletuid 2.

Eesti NSV põllumajandusminister on hr. Vello Lind.

E. Leisson

Lugupeetud Eesti NSV Ülemnõukogu juhataja! Rahvarinde saadikurühm palub tungivalt teid, härra juhataja, kuulutada välja 15-minutiline vaheaeg nõupidamiseks ruumis nr. 111.

Juhataja

Lugupeetud ülemnõukogu! Saadikurühmal on sellise palve esitamise õigus. Kas teeme vaheaja 15 minutit? On vaja hääletada või on see ühine heakskiit? Vaheaeg 15 minutit.

V a h e a e g

Seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teine lugemine

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, jätkame istungjärgu tööd. Kontrollime kohalolekut. Kohal on 85 saadikut.

Asume teise päevakorrapunkti juurde: seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teine lugemine. Ettekandja Eesti NSV Ülemnõukogu õiguskomisjoni esimees Tõnu Anton.

T. Anton

Lugupeetud Ülemnõukogu, lugupeetud kolleegid! Õiguskomisjon on käsitletavat seaduseelnõu arutanud mitmel korral. Minulgi on põhjust teie ees samas küsimuses esineda teist korda. Sellepärast ei sooviks ma korrata neid lähtealuseid, millest siin saalis on juba juttu olnud. Õiguskomisjon teeb ettepaneku teha nimetatud eelnõus üks põhimõtteline muudatus ja mõned redaktsioonilised muudatused. Ma loen seaduseelnõu teile ette sellisel kujul, nagu ta näeb välja pärast redigeerimist ja nimetatud põhimõttelise muudatuse tegemist õiguskomisjonis.

"Lähtudes eesmärgist taastada iseseisev Eesti riik, Eesti NSV Ülemnõukogu otsustab:

1. Võtta kasutusele nimetuse Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik asemel ametlik nimetus Eesti Vabariik.
2. Lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümniga kasutamine riiklike sümbolitena.
3. Rakendada Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvi 6, mille kohaselt Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge.
4. Üleminekuperioodil on lubatud kasutada ka Eesti NSV vapiga pitsateid ja planke."

Õiguskomisjonil on samuti üks ettepanek lugupeetud Ülemnõukogu Presiidiumile ja Ülemnõukogu juhatusele. See seisneb järgnevas: meie arvates oleks otstarbekohane täna arutada nimetatud küsimust, homme hommikul enne hommikuse istungi algust kutsuda kokku saadikurühmade juhtide nõupidamine ja otsus selles küsimuses langetada homme hommikul pärast nõupidamist saadikurühmade juhtidega.

Juhataja

Teeme nii, et asume sõnavõttude juurde ja seal formeeruvad küsimused esitame lõpus. Asugem sõnavõttude juurde.

E. Savisaar

Austatud Ülemnõukogu juhataja, lugupeetud kolleegid! Eesti valitsus arutas täna küsimust Eesti riiklikust staatusest ja sümboolikast ja otsustas esineda selles suhtes seadusandliku initsiatiiviga, kusjuures projekt, mille me esitame, on käsitletav täna arutatava päevakorrapunkti raames. See eelnõu riiklikust staatusest ja sümboolikast üleminekuperioodil juhindub 30. märtsil vastu võetud Ülemnõukogu otsusest, üleminekuperioodi arengu loogikast ja Balti riikides toimunud riiklikust iseseisvumisest. Seoses sellega pakume välja niisugused põhimõttelised lahendused.

Esiteks, taaskehtestada Eesti riigi ametlikuks nimetuseks Eesti Vabariik, lühendatult Eesti. Niisiis jutt on mitte riigi, vaid nimetuse taaskehtestamisest.

Teiseks, Eesti Vabariigi riigivõimusüsteemi faktiline taaskehtestamine üleminekuperioodil viia läbi Eesti Vabariigi 1937. aasta konstitutsiooni kontinueedist lähtudes. See tähendab seda, et tegu on üleminekuperioodi edasiarendamisega. Antud formuleering ei välista, et üleminekuperiood lõpeb Riigivolikogu kokkukutsumisega ja võimu sellele üleandmisega, mida Ülemnõukogu mitte ainult lubab, vaid ka taotleb. Samuti säilitab see kontinueedi, kuna järgnevalt pakub välja kehtestada 1937. aasta konstitutsiooni teatud paragrahvid.

See olekski kolmas punkt. Kuni Eesti Vabariigi uue konstitutsiooni vastuvõtmiseni kehtestada Eesti Vabariigi maa-alal Eesti Vabariigi konstitutsiooni järgmised normid:

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. (See tähendab, et sellisel juhul oleme läbirääkimistel kui riik riigiga, mitte kui liiduvabariik keskusega.)

§ 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik. Kolmandat paragrahvi me kehtestamiseks välja ei paku, see käsitleb seda, et Eesti maa-alal riigivõimu teostavad ainult põhiseaduslikud organid, paraku meil teatavasti teostavad võimu ka teised.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutuste poolt kehtima pandud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena. Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.

§ 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge. Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus. Need on fundamentaalsed paragrahvid, millele oluliselt taandub Eesti Vabariigi võimusüsteem.

Neljas punkt. Pidada võimalikuks üleminekuperioodil Eesti NSV konstitutsiooni ja teiste Eesti NSV territooriumil kehtinud seadusandlike aktide rakendamist niivõrd, kuivõrd need ei ole vastuolus Eesti Vabariigi konstitutsiooni paragrahvidega 1, 2, 4, 5 ja 6. Seadusandluse

rakendamise vaidlusalused küsimused lahendab Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium. Ka see on loogiline, sest meil ei ole konstitutsioonilist kohut.

Ja viimane. Üleminekuperioodi vältel kuulub seaduste vastuvõtmise õigus ja meil kehtivate seaduste muutmise õigus Ülemnõukogule.

Materjalid selle projekti kohta, mida ma teile siin tutvustasin, on olemas nii eesti kui ka vene keeles, valmis teile laialijagamiseks. Meil on samuti ettepanek antud päevakorrapunkti raames võtta see projekt arutusele ja arutada seda täna pärast plenaaristungit ka õiguskomisjonis. Mul on hea meel, et meie seisukohad Tõnu Antoniga langesid praktiliselt kokku. Homme saame siis asuda otsustamisele.

Ma tahan rõhutada, et sellel otsusel on oluline välis- ja sisepoliitiline tähendus. Välispoliitiline kõigepealt selles mõttes, et siiski kolme vabariigi tee on ühine Balti tee. Nüanssidest hoolimata on see üks. Meie otsus väldiks võimalikud spekulatsioonid erimeelsusest, mida ühel või teisel pool püütakse samuti esitada, ja näitaks, et kolm Balti riiki asuvad võrdväärse poliitilises õiguslikus staatuses. Sisepoliitiliselt ma pean seda otsust tähtsaks kui üleminekuperioodi edasiarengut. Ilma selleta tekiks ka suuri raskusi seadusandluse strateegilise liini väljatöötamisel. Samuti pean seda otsust tähtsaks psühholoogilisest aspektist.

Juhataja

Sõna saab NSV Liidu rahvasaadik Endel Lippmaa.

E. Lippmaa

Lugupeetud Ülemnõukogu! 1939. aasta 23. augustil võeti suurriikidevahelise lepinguga vastu otsus, millega neli Balti riiki – Soome Vabariik, Eesti Vabariik, Läti Vabariik ja Leedu Vabariik anti üle Nõukogude Liidule. Praegu on jällegi otsustav hetk Balti riikide jaoks. Lisaks Soome Vabariigile, mis jäi sellest tehingust tänu sõjalisele vastupanule alles, on meil nüüd olemas ka Leedu Vabariik ja Läti Vabariik. Vahepeal asub Eesti NSV. See on ilmne viga. Meil on vaja Balti riikide ühisrinnet, ja seda on meil eriti vaja läbirääkimistel Moskvast. Meie kohtumisel sm. Gorbatsšoviga 18. aprillil tema presidendikabinetis Ülemnõukogu hoones rõhutas ta, et meie otsusega 30. märtsist tänavu aastast on Eesti territooriumil kehtivuse kaotanud Nõukogude Liidu ja Eesti NSV põhiseadused ja meil ei ole ka veel kehtivad Eesti Vabariigi põhiseadused.

Meil ei ole praegu ühtegi kehtivat põhiseadust. See on ka loomulik üleminekuperioodi puhul, kus me praegu oleme. Meil on vaja teha ettevõetud teel järgmised sammud Eesti Vabariigi

konstitutsiooni poole. Vaja on valmistuda riigivolikogu ja riiginõukogu valimiseks ja moodustamiseks. Kuid veel enne on vaja teha seda, mida tegi Läti ja mida on teinud Leedu. Läti tegi seda muide ka Läti Kongressi täielikul toetusel ja mõistmisel – ma mõtlen Ülemnõukogu. Meil vaja on sisse tuua Eesti Vabariigi põhiseadusse need olulised punktid, mis praegu on veel puudu. Meil on vaja nimena sisse tuua "Eesti Vabariik" ja need punktid põhiseaduses, mis panevad paika lisaks nimele ka lipu ja vapi. Kui täpselt seda saab tsiteerida Eesti Vabariigi põhiseaduses, seda peavad näitama muidugi juristid.

Nüüd rõhutan, et see muutus ei ole konstitutsiooni muutus. Vastavalt Nõukogude Liidu valitsuse interpretatsioonile ei ole meil praegu kehtimas ei Nõukogude Liidu ega Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi konstitutsioon. Mittekehtivat konstitutsiooni ei saa muuta ega täiendada. Seetõttu kõik sammud Eesti Vabariigi konstitutsiooni poole on lihtsad otsused, mitte konstitutsiooni muutused. Konstitutsiooni muutusega oleks tegemist alles siis, kui me tahaksime muuta Eesti Vabariigi konstitutsiooni sätteid, näiteks lipu värve muuta või muud sellist.

Nüüd rõhutan veel kord, et see otsus on meile poliitiliselt hädavajalik edasiseks tegevuseks nii Moskvast kui kogu maailmas. Me ei saa sellega oodata, sest meil võib väga kiiresti olla vaja astuda tähtsaid samme nendes asjades, ja seda Baltikumiga ühiselt, koos Läti ja Leeduga.

Nüüd teiselt poolt. Selsamal nõupidamisel, kus me viibisime koos sm. Gorbatšovi, Rõžkovi, Jakovlevi ja Revenkoga, saime me ka otsese blokaadiähvarduse, kus mainiti, kui me 48 tunni jooksul ära ei muuda oma 30. märtsi otsust, siis võib blokaad olla vägagi reaalne. Täpselt samasuguse ähvarduse sai üleele ka Läti. Sellega seoses oleks koos selle meie otsusega väga otstarbekas vastu võtta kas otsuse lisa või midagi sellelaadset, mis näitaks ära, kuivõrd ebaseaduslik on igasugune blokaad niihästi rahvusvahelise õiguse ja lepingute järgi kui ka Nõukogude Liidu siseste seaduste järgi. Sest ärgem unustage, et see blokaad Leedu vastu on kehtestatud TASS-i teatena, millel on sm. Gorbatšovi ja Rõžkovi allkirjad, kuid see ei ole läbinud ei Nõukogude Liidu Ülemnõukogu, Rahvasaadikute Kongressi ega midagi muud. Ta on täiesti kummaline akt, millel ei ole mingit staatust ei Nõukogude Liidu Ülemnõukogu seadusandluses ega presidendivõimu statuudis. Ta on siseriiklikult kehtetu ja vastuolus ka rahvusvaheliste lepetega. Nagu näiteks on see vastuolus 3. juulil 1933. aastal Nõukogude Liidu, Leedu Vabariigi, Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi vahel sõlmitud agressioonivastase lepinguga, mis oli tähtajatu ja mis väga selges keeles keelab igasuguse blokaadi ja muu vahelesegamise riikide asjadesse. Täpselt samasuguse blokaadivastase seaduse võttis vastu Nõukogude Liidu Rahvasaadikute Kongress möödunud aasta detsembris seoses Armeenia

blokeerimisega Aserbaidžaaani poolt. Järelikult oleks meil vaja ka need asjad ära otsustada, et kindlustada Balti riikide staatust, nii nagu ta praegu on välja kujunenud.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Me arutame seaduseelnõu, mis läheb vastuollu ENSV konstitutsiooni 166., 167. ja 168. paragrahviga. Et seda laadi seadust vastu võtta, on vaja seadusega ettenähtud korras teha muudatusi konstitutsioonis. Nagu ma asjast aru saan, me ei kavatse praegu konstitutsiooniparandusi teha. Me kipume valmistama rosoljet kahest konstitutsioonist: osa seadusesätteid võtame Eesti NSV konstitutsioonist, osa aga 1938. aasta põhiseadusest.

Nüüd tahaksin esitada ühe küsimuse. Mäletatavasti läks ühe n-tähe lisamine venekeelse "Tallinn" lõppu maksma 5 milj. rubla. Kui kalliks läheb maksma sümboolikaseadus?

Järgmine moment. Eesti NSV valitsuse nimel valitsuse esimehe poolt tehtud ettepanek ei tähenda ainuüksi konstitutsiooni mõnede paragrahvide muutmist. Tegelikult on see hoopis riigikorra muutmine. Nagu igasugune riigikorra muutmine, võib see toimuda vägivallaga – revolutsiooniga, sõjaga või rahumeelsel teel – referendumil abil. Seepärast arvan, et ükski organ, ka mitte Eesti NSV Ülemnõukogu ei saa oma hääletamisega riigikorra muutmise üle otsustada. Meie tingimustes võib seda korraldada üksnes referendumil teel.

Käesoleva protseduuriga taolise otsuse vastuvõtmine võib kutsuda esile, ja sellest tuleb endale aru anda, vabariigi osa elanike aktiivse mitteallumise seadustele. Tuleb näha neid asju nii, nagu need realselt on. Akadeemik Lippmaa ütles, et on hädavajalik luua Balti vabariikide ühisrinne. Kui me seda pakutud teed kavatseme minna, loome pigem 3. Balti rinde. Ma kardan, et ka blokaadi võime saada. Seepärast palun veel kord mõelda, austatud saadikud, kuhu me vabariigi ja rahva välja viime.

E. Leisson

Lugupeetud eesistuja! Ma tahaksin meenutada sündmust, mis toimus selles saalis 49 aastat ja 10 kuud tagasi. 51 minutiga toimusid kolm lugemist, millega võeti vastu seadus nõukogude korra kehtestamisest Eestis ja Nõukogude Liitu astumisest. Me oleme selle ajalimiidi juba ületanud. Ülemineku periood kestis 22. juulist 6. augustini ehk 17 päeva. Meie oleme selle ajalimiidi ületanud juba kahekordselt, pluss kaks päeva: 30. märtsist 7. maini. Mul on ettepanek, juhindudes veretu revolutsiooni käigus maksvast ainsast seadusest "Hammas hamba vastu, silm silma vastu", lõpetada lugemine ja panna see hääletusele.

A. Novohatski

Lugupeetud spiiker, austatud kolleegid! Ühes oma esinemises ma juba juhtisin teie tähelepanu peamistele põhjustele, millised tekitavad ebastabiilsust, ebakindlust ja rahutust muulaste, minu valijate hulgas. Need on viis probleemi, mis vajavad lahendamist. Kui need jäävad ka edasi lahendamata, Ülemnõukogu aga jätkab ühepoolses korras aina uute otsuste vastuvõtmist Nõukogude Liidust väljaastumiseks, viib see ainult olukorra halvenemisele. Tuletan need viis probleemi teile meelde.

1. Kas Eesti NSV lahkumine N. Liidust toob kaasa ka riigikorra muutmise? Kui jah, siis milline riigikord kehtestatud saab?
2. Millised on Eesti NSV N. Liidust lahkumise majanduslikud tagajärjed? Kas see on täna õigeim variant, kui tahetakse tõepoolest luua inimväärseid poliitilisi ja sotsiaalseid tingimusi?
3. Millistel tingimustel võib praegu vabariigis elav muulane saada Eesti kodakondsuse?
4. Milliseid kodaniku-, poliitilisi ja sotsiaalseid õigusi antakse riiklikult iseseisvas Eestis teiste riikide, s.h. N. Liidu kodanikele?
5. Milliseid materiaalseid kompensatsioone võivad loota need, kes on nõus otsekohe pärast Eesti NSV N. Liidust lahkumist siit ära sõitma? Siin peetakse silmas korteri saamist uues elukohas, töö saamist omal erialal või siis ümberkvalifitseerumist, aga samuti kinnisvara kompenseerimist jne.

Lahendamata neid küsimusi, ütlen veel kord, ei ole üldse perspektiivikas otsida täna kontakti muulaselanikkonnaga Nõukogude Liidust väljaastumise küsimuses. Kuidas see kogukond võib sellistes tingimustes käituda, pole vahest raske ette aimata. Me ju ei jäta talle sel moel muud varianti kui Kirde-Eesti Autonoomne Vabariik. Seda võib pahaks panna, kuid see on fakt. Võib rääkida, et see on konstitutsioonivastane, et see ei mahu rahvusvahelise õiguse raamidesse, et see otsus on ebaseaduslik – võib rääkida mis tahes. Kuid ühelt poolt meie ise, s.t. Ülemnõukogu, anname eeskuju omaenda konstitutsiooni eiramisel, teiselt poolt aga me ei jäta teist teed. Kas ei tee murelikuks seik, et Narva, Kohtla-Järve ja Sillamäe administratiivterritooriumil on kõik Ülemnõukogu poolt ENSV konstitutsioonile vastukäivalt kujundatud seadused tunnistatud kehtetuks ja seda elanikkonna enamiku heakskiidul? Analüüsige asja, ja te näete, et iga samm väljaastumise poole Nõukogude Liidust kutsub esile vastusammu Kirde-Eestis.

Täna öeldi siin välja lootus, et olukorra muutus Venemaal aitab ka Eestil kätte saada oma iseseisvuse. Kuid kas keegi mõtles ka, kuidas hakkab käituma Kirde-Eesti, kui saab selgeks, et temaga pole asja ei Eestil ega Venel? See, kes arvab, et sunnitakse olukorraga leppima, eksib rängalt. Seepärast tahan uuesti rõhutada, et inimest ei tohi viia meeleheitele. See pole

esiteks eetilise ega humaanne, teiseks on see ohtlik. Seda teavad väga hästi juristid, psühholoogid, kriminalistid.

Kutsun Ülemnõukogu veel kord üles lõpetama pealisehitust puudutavate seaduste loomist, alustama lepingust Nõukogude Liiduga tema koosseisust väljaastumise kohta, lahendama muulaselanikkonna kõik probleemid ning tõestama tehtava majanduslikku põhjendatust, ja alles siis lahendama, nagu ütles Enn Põldroos, küsimust, mis värvi peavad siin majas olema kardinad.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud Ülemnõukogu, me peame nõu pidama. 7 minuti pärast saab kell 6. Sõnavõtusoovijaid on päris mitu. Õiguskomisjoni esimees Tõnu Anton, kes oli ettekandja antud küsimuses, arvas, et saadikugruppidega oleks vaja veel nõu pidada ja täna mitte vastu võtta otsust. Enn Leisson tegi ettepaneku otsus võtta vastu täna. Kõigepealt ma meenutan teile seda, et Rein Järliku ettepanekul me otsustasime, et me oleme valmis põhimõtteliselt muutma meie ajutist töö- ja kodukorda selliselt, et kui vaja, töötame ka üle ametliku tööaja. Sellised on lähteandmed otsustamiseks. Ma küsin kõigepealt, kas me oleme valmis otsustama, et töötame täna kauem, kui näeb ette seni kehtiv ajutine töö- ja kodukord? Kui jaa, siis ma panen selle küsimuse hääletamisele ja juhin teie tähelepanu sellele, et otsus võetakse vastu ainult kvalitatiivse hääletamusega. Kuidas Ülemnõukogu tunneb, kas oleme valmis seda otsust vastu võtma?

M. Titma

Siin esitati juba argumentatsioon, et põhiliselt tuleb arutada küsimust saadikugruppides. Arvestades seda, et homme niikuinii diskussioon jätkub, osutub tänane väheviljakaks. Sisuliselt teeksime sel juhul kaks korda täpselt sama diskussiooni. Mõttekam on täna arutada saadikugruppides põhimõtteliselt ära, leppida kokku, et homme hommikul saadikugruppide juhid väljendavad oma seisukohti. Sellisel juhul homme oleks diskussioon viljakam ja me võidaksime tunduvalt ajas.

Juhataja

Selles ettepanekus ei ole vastuolu. See tähendab seda, kui hääletamise tulemusena Ülemnõukogu arvab, et ei ole otstarbekas täna töötada kauem, kui seda näeb ette ajutine töö- ja kodukord.

Sellega on ka mõista antud, et töö peaks jätkuma hommikul saadikugruppides. Ma tahan rõhutada, et nendes ettepanekutes ei ole vastuolu. Ma tuletan veel kord meelde, et täna hommikul istungil avaldasime põhimõttelist valmisolekut töötada, kui vaja, üle ametliku reglemendi. Tõnu Anton kui antud küsimuses peatekandja tegi ettepaneku arutada seda küsimust vajaduse korral saadikugruppides homme. Enn Leisson tegi ettepaneku arutada ja vastu võtta otsus täna. Kui üks variant selle otsuse tulemusena, mis Ülemnõukogu teeb, ei ole meile meelepärane, ei tähenda see sugugi, et see välistaks teist varianti. Kui Ülemnõukogu näitab, et ta ei võta vastu täna kvalitatiivse häälteenamusega otsust, on ilmselge, et me jääme teise variandi juurde, mida me siis ka teiega konsulteerime.

Kontrollime veel kord kohalolekut. Kohal on 86 saadikut. Kes on selle poolt, et jätkata tänast tööpäeva ja töötada kuni 20.00-ni? Palun hääletada! Poolt 54, vastu 19 ja erapooletuid 13. See tähendab, et meie ametlik tööpäev lõpeb nüüd kohe, ainult on veel mõningad nõupidamised. Jaak Allik palub tungivalt sõna.

J. Allik

Lugupeetud härra eesistuja! Mul on küsimus hr. Savisaarele. Me saime selle eelnõu projekti kätte ja enne kui me saadikugruppides seda hakkame arutama, tahaksin ühes asjas pisut saada kommentaari hr. Savisaarelt. See on § 2 selles eelnõus. Ma ei hakka seda ette lugema, kõigil on tekst ees. Kas see sõnastus tähendab seda, et me selle otsusega võtame vastu ka otsuse taastada Eestis presidentaalvõim? Hr. Savisaar ise oma ettekandes nimetas riigivolikogu ja riiginõukogu moodustamist. Riiginõukogu eeldab presidendi eelnevat valimist ja ilmselt presidendi valimist tollaegse põhiseaduse järgi. Ma ei ütle, kas ma olen selle poolt või vastu, aga ma tahaksin saada selgust, kas siin on seda ka mõeldud?

Juhataja

Lepime niimoodi kokku, et Edgar Savisaar vastab nüüd küll, kuid ärgem diskussiooni jätkakem sellel teemal, sest tööpäev saab läbi.

E. Savisaar

Lugupeetud Jaak Allik, see ei tähenda sellist interpretatsiooni, nagu te esitasite – viia läbi 1937. aasta kontinuiteedist lähtudes. See kontinuiteet väljendub nendes kuues paragrahvis, mis järgnevalt kehtestatakse, mitte enam.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Minule on laekunud palju ettepanekuid alatiste komisjonide esimeestelt ja saadikugruppide juhtidelt hommehommikuste kokkusaamiste kohta. Mida arvab kõigepealt Ülemnõukogu sellest, et kõikide saadikugruppide esindajad saaksid homme kokku antud päevakorra küsimuses kell 9 valges saalis? Arutasime ka, kas ei oleks parem täna õhtul nõu pidada, kuid mõjuvatel põhjustel see ei sobi. Mul on niisugune ettepanek, et homme kell 9 kõikide saadikugruppide esindajad tuleksid valgesse saali. Peame nõu ja nõupidamist juhatab õiguskomisjoni esimees Tõnu Anton.

Sellega seoses ma teen mõningad ettepanekud homsete komisjonide töö või kokkusaamiste muudatuste kohta ja kui sellele ollakse kategooriliselt vastu, siis tuleb töökorras lahendada. Hr. Sovetnikov, kas lähtudes sellest, et homme saavad saadikugrupid kokku kell 9, sobib teile, kui rahvussuhete komisjon tuleks kokku kell 8.15? Kell 8.15, tuba 111 – olete nõus sellega? Ei ole nõus? Siis ma palun töökorras uuesti kokku leppida. Kas majanduskomisjon jõuaks oma töö tehtud, kui ta homme saab kokku kell 8.30? Jääb jõusse, Ants Veetõusme? Kordan, et majanduskomisjon kohtub homme 8.30 Eesti Panga presidendi hr. Otsassoniga. Perekonna- ja sotsiaalkomisjon on palunud ka kokkusaamiseks aega kell 9. Kas seda võib varemaks tuua? Sellisel juhul jääb teie seisukoht teadmata. Samas teatan, et perekonna- ja sotsiaalkomisjon saab kokku homme kell 9 toas 214. Õiguskomisjon palub teatada, et nad saavad kokku kohe praegu. Ka maasaadikute rühm palub pärast istungit tulla valgesse saali ja sõltumatud demokraadid kogunevad kohe Toome kabinetti. Ülemnõukogu Presiidium, palun kohe tupp 115! Nii et homme kell 9 kõik saadikugruppide esindajad valgesse saali! Istung algab kell 10. Head õhtut!

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

KOLMAS ISTUNG

8. mai 1990

Juhataja (Ü. Nugis)

Palun asuda töökohtadele. Kontrollime kohalolekut. Kohal on 92 saadikut, puudub 13. Kas Mai Kolossova soovib sõna? Viienda istungjärgu esimesel päeval kahe istungiga me suutsime

läbi arutada ja otsustada ainult esimese päevakorrapunkti. Läheme teise päevakorrapunkti juurde. Lubage ma kommenteerin sellega seonduvaid asjaolusid. Eile alustatud teise päevakorrapunkti arutelu juures esitas valitsus seadusandliku initsiatiivi korras oma variandi, mis sisaldab sugemeid Eesti valitsemise ajutisest korrast. Samal ajal kinnitatud päevakorras on meil teises punktis seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teine lugemine. Kinnitatud päevakorras on Eesti valitsemise ajutine kord 7. päevakorrapunkti all. Meil on vaja otsustada, kas me korrigeerime päevakorda nii, nagu näeb ette kodukord (sellisel juhtumil kvalitatiivse häälteenamusega), ning me ühendame 7. ja 2. päevakorrapunkti. See on üks variant. Või annulleerime 7. päevakorrapunkti ja selle asemele võtame juba selles redaktsioonis, kuidas oli formuleeritud valitsuse initsiatiiv Eesti ajutise valitsemise alustest – see on kolmas variant. Nüüd on 2. päevakorrapunktis arutelu ainult Eesti sümboolikast. Lähtudes täna hommikul läbi viidud kõikide saadikugruppide esindajate koosolekul väljendatud seisukohtadest, küsin, kas ollakse nõus sellega, et 2. päevakorrapunkti alla ühendatakse ka Eesti ajutise valitsemise korraga seonduvad probleemid. Esimesel lugemisel arutati Eesti sümboolikat ja Eesti ajutise valitsemise korda koos pakettis. Kas ettepanek on selge? Kes on selle poolt, et 2. päevakorrapunkt kõlaks selliselt: seaduseelnõu "Eesti sümboolikast ja Eesti valitsemise ajutisest korrast" teine lugemine? Palun hääletada! Poolt 67, vastu 19, erapooletuid 4, täpsemalt, 3 häält jäi puudu. Jätkame 2. päevakorrapunktiga sellises formuleeringus, nagu ta oli kinnitatud Ülemnõukogu poolt. Kas me oleme valmis uuesti hääletama?

E. Pöldroos

Lugupeetud juhataja, kallid kolleegid! Mõtleme, mis me teeme! Rahvas teab, mis on välja kuulutatud, mida me arutame. Me arutame küsimusi, kus on ka Eesti Vabariigi konstitutsiooni üksikute sätete kehtestamine. Kui me loobume selle arutamisest, siis seda käsitletakse selle probleemi tagasilükkamisena. Ma ei tea, mis nägudega me siit väljume.

Juhataja

Kui nüüd tõesti Mai Kolossoval aparaat ei töötanud, siis ei ole see suur seaduserikkumine, kui me uuesti hääletame.

P. Panfilov

Lugupeetud kolleegid, lugupeetud spiiker! Kui saadik arvab, et tema hääl arvesse ei läinud, teen ettepaneku see nüüd ametlikult arvesse võtta, kas poolt või vastu. 67 poolthääle puhul üks hääl enam rolli ei mängi. Ümberhääletada pole mõtet. See oleks vale.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, me peame nüüd otsustama. Ma näen, et inimesi tuleb veel praegu juurde. Mispärast nad käivad mööda koridore? Tõde ei seisne kunagi ühekordses operatsioonis, vaid tõel on alati tõe tunnused. Ma panen teistkordsele hääletamisele ja ei anna kellelegi rohkem sõna.

E. Savisaar

Lugupeetud kolleegid! Ma arvan siiski, et valitsuse initsiatiiv mahub olemasoleva päevakorrapunkti alla ja väited, mis selle vastu toodi, on ainult formaaljuriidilised, mitte sisulist laadi. Me leiame, et sümboolika küsimust ei saa lahendada ilma staatuse küsimuseta. Ühte ei saa teha ilma teiseta. Üks on sisu, teine vorm, ja otsustada vormi üle ilma sisuta – see ei ole meie arvates tõsine.

Juhataja

Kas me kuulame nüüd kõik sõnavõttud ära?

P. Kask

On ettepanek korrata täna nimelise hääletusena.

K. Koha

Toetan Peet Kase ettepanekut: kordushääletus, kuid nimeline.

P. Panfilov

Kui peaminister leiab, et selline hääletamine ja küsimuse asetamine ei ole võimalik, teen ettepaneku panna hääletamisele järgmist: võtta antud otsus päevakorrast maha, kuna see, nagu ütles peaminister, ei sobi meie päevakorraga kokku. Küsimus tuleb maha võtta. Teen ettepaneku hääletada.

Juhataja

Paneme hääletusele ettepanekute järgi. Ja jätan endale õiguse käituda vastavalt töö- ja kodukorrale ja nendele õigustele, mis on antud Ülemnõukogu juhatajale. Kõigepealt me teostame uue kohaloleku kontrolli. Kohal on 96 saadikut, puudub 9. Ma formuleerin ettepaneku, mille panen hääletusele. Hääletamine on nimeline. Kes on selle poolt, et 2. päevakorrapunkt oleks formuleeritud järgmiselt: seaduseelnõu "Eesti sümboolikast ja Eesti

valitsemise ajutisest korrast" teine lugemine? Palun hääletada! Poolt 69, vastu 23, erapooletuid 4. See ettepanek ei leidnud heakskiitu, 1 hääl jäi puudu.

V. Pohla

Lugupeetud juhataja, lugupeetud Ülemnõukogu liikmed! Enne, kui me küsimust läheme arutama, teen ma ettepaneku teha päevakorras veel üks täiendus seoses sellega, et eile me ei pidanud otstarbekaks vastu võtta Ülemnõukogu seisukohta Leedu suhtes. Vabariigi vastu kehtestatud majandusblokaadi suhtes. Teen järgmise ettepaneku, mille ma palun panna nimelisele hääletamisele. See on meie Ülemnõukogu otsuse projekt: seoses NSV Liidu poolt rakendatud majandusblokaadiga Leedu Vabariigi vastu ning kujunenud keerulise poliitilise olukorraga Eesti NSV Ülemnõukogu taotleb NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumilt NSV Liidu rahvasaadikute erakorralise kongressi kokkukutsumist nimetatud küsimuse arutamiseks. Palun panna hääletusele päevakorra muudatus selles suhtes ja võtta see küsimus päevakorda.

Juhataja

Palun esitada see mulle kirjalikult. Järgmisena panen hääletamisele Pavel Panfilovi ettepaneku. Pavel Panfilov tegi ettepaneku võtta maha päevakorrast Eesti sümboolika seaduseelnõu teine lugemine. Ka see nõuab kvalitatiivset häälteenamust. Hääletamine on nimeline. Palun hääletada! Poolt 17, vastu 69, erapooletuid 3. Ka see ettepanek ei leidnud toetust.

Panen hääletamisele Vello Pohla tehtud ettepaneku. Ka see eeldab 2/3 häälteenamusega otsustamist. Ma loen selle nii ette, nagu on autori poolt esitatud: "Seoses NSV Liidu valitsuse poolt rakendatud majandusblokaadiga Leedu Vabariigi vastu ning kujunenud keerulise poliitilise olukorraga Eesti NSV Ülemnõukogu taotleb NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumilt NSV Liidu rahvasaadikute erakorralise kongressi kokkukutsumist nimetatud asjaolude arutamiseks." Kes on sellise päevakorrapunkti sisselülitamise poolt? Palun hääletada! Nimeline hääletamine. Poolt 57, vastu 22, erapooletuid 12. Ka Vello Pohla ettepanek ei leidnud toetust.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Täna lugupeetud spiikerit, et ta mulle sõna andis. Soovisin küll sõna enne, kui me hääletasime NSV Liidu rahvasaadikute kongressi kokkukutsumise asjus. Vello Pohla ettepanek oli küllaltki mõistlik, seda tulnuks vaid pisut

korrigeerida. Võib ju praegu see küsimus puudutada mitte üksnes Leedut, vaid ka Lätit ja Eestit.

Juhataja

Tuleb tähelepanelikult jälgida Ülemnõukogu juhatuse tööd. Kui käib juba hääletamise protseduur, sõna ei anta.

Seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teise lugemise jätkamine

Juhataja

Jätkame 2. päevakorrapunkti, seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teist lugemist.

Mul on ettepanek, et õiguskomisjoni esimees Tõnu Anton tuleks veel kord kõnetooli ja annaks lühikese kommentaari selle seaduseelnõu juurde.

T. Anton

Lugupeetud Ülemnõukogu juhatus, lugupeetud kolleegid! Antud küsimust arutades olen õiguskomisjoni esimehena teie ees juba kolmandat korda. Arvan, et siiski on vajalik korrata neid muudatusi, millest ma teile eile ette kandsin. Esitatud projektis "Eesti sümboolikast" on tehtud kõigepealt üks põhimõtteline muudatus. See väljendub projekti punktis 1, kus tehakse ettepanek võtta kasutusele nimetuse "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik" asemel ametlik nimetus "Eesti Vabariik". Lisaks sellele põhimõttelisele muudatusele kajastab antud projekt ka rida redaktsioonilisi muudatusi. Ma palun teid kõigepealt ära parandada üks trükiviga, mis on sattunud projekti punkti 3. Õige on tekst: "Rakendada Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvi 6". Ekslikult trükitud § 16, i-st on 1 saanud.

Juhataja

Kas Tõnu Antonile on küsimusi? Pavel Panfilov esitab küsimuse? Või tahab sõna võtta?

P. Panfilov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleeg! Me valmistume praegu üleminekuperioodiks. Kuulutasime välja, et see tuleb. Nagu me kokku leppisime, kehtib sel perioodil Eesti NSV

konstitutsioon ning ka see seadustik, mis me vastu võtame. Öelge palun, kas selline kahe kehtiva dokumendi olemasolu kajastub ka sümboolikas? Meil ei ole veel puhtalt Eesti Vabariik, kuid pole ka enam Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Kuidas see üleminekuperiood sümboolikas kajastub?

T. Anton

Meil ei ole täna veel Eesti Vabariik. Ka pärast nimetatud projekti vastuvõtmist ei ole ikkagi meil veel Eesti Vabariiki kui oma riiki. Kuid tänasest meie arutelust paistab välja ka üsna üksmeelne seisukoht, et me ei ole enam rahul ka Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimetusega. Projektis tehakse tõepoolest ettepanek loobuda Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi sümboolika kasutamisest. Sellina ettepanek tehakse kahel motiivil. Esiteks pole meie arvates Eesti Nõukogude Sotsialistlikul Vabariigil kõiki riigile vajalikke tunnuseid. Teiseks, riigi nimetust ja tema sümboolikat võidakse muuta ka seepärast, et soovitakse teadvustada eesmärk, mille me oleme püstitanud. Eesmärk, mille me oleme püstitanud, on väljendatud aga meie 30. märtsi otsuses "Eesti riiklikust staatusest".

Juhataja

Kas Vladimir Malkovskil on küsimus?

V. Malkovski

Lugupeetud saadik Anton! Tahaksin mõista teie poolt eelmisele küsimusele antud vastuse loogikat. Kui te teatate, et Eesti Vabariiki ei ole, kas me siis võime praegu vastu võtta otsuse, et Eesti hakkab kandma Eesti Vabariigi nime? Peale selle, millised sümbolid kehtivad üleminekuperioodil, kui me antud otsusega muudame ära need kõik? Meil pole ei vappi, ma ei räägi riigilipust, vaid riigivärvidest. Kuidas me tähistame eesti rahva pidupäevi, mis hünni me mängima hakkame?

T. Anton

Mul on hea meel, et ma saan veel kord rõhutada seda mõtet, et kuigi meil täna veel ei ole Eesti Vabariiki, mida me soovime taastada ja mille kohta meil on vastu võetud otsus "Eesti riiklikust staatusest", on meil täna võimalus oma eesmärk välja öelda ka sel teel, et me muudame Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimetuse ümber Eesti Vabariigiks. Milline sümboolika meil siis täna kehtib? Projekti p. 3 sätestatakse, et rakendada tuleb Eesti Vabariigi põhiseaduse § 6, mille kohaselt Eesti riigi värvideks on sinine, must ja valge.

Ammendavat vastust sellele, kas ja millal kehtestatakse Eesti Vabariigi riigivapp, hümn, ei ole täna vajalik ega võimalik anda.

P. Jermoškin

Minu küsimus on vaat teatud täiendus Malkovski küsimusele. Projekti § 3 räägib sellest, et Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge. Praegu käib Ülemnõukogu istung, välisukse kohal ripuvad kaks lippu: veel likvideerimata riigilipp ja rahvuslipp. Milline lipp sinna jääb? Ma tean, et kodanlikus Eestis eksisteeris kaks lippu: riigi- ja rahvuslipp. Need erinesid vaid mõõtude poolest. Tahaksin täpsustada, kas meil üldse pannakse Ülemnõukogu töö ajaks lippe üles?

T. Anton

Sellele küsimusele annab päris selge vastuse projekti p. 2. Nimelt lõpetatakse antud seaduse vastuvõtmisel Eesti NSV vapi, lipu ja hümn kasutamine riiklike sümbolitena.

J. Põld

Millisel kogul või organil on sinu arvates õigus kasutada Eesti Vabariigi vapiga pitsatit enne Riigivolikogu valimisi?

T. Anton

Seni on Eesti Vabariigi vappi kasutanud Eesti Kongress ja Eesti Komitee. Leian, et see on õige ja eetiline. Teile esitatud projektis ei ole ette nähtud riigivapi kehtestamist sellisel kujul, nagu ta kehtis Eesti Vabariigis.

V. Kois

Lugupeetud härra Anton! Pakutud projekti 3. punktis on juttu sellest, et taastatakse Eesti Vabariigi põhiseaduse 6. paragrahv. Kuid see paragrahv on kirja pandud vaid osaliselt. Kui me juba paragrahvi kehtestame, siis ilmselt tuleks seda teha täies ulatuses ning ühtaegu koos sümboolikaseadusega tuleks vastu võtta ka konkreetne seadus lipu ja pitsati kohta.

T. Anton

Märkus on vaieldamatult õige. Punktis 3 ei esitata tõepoolest sõna-sõnalt Eesti Vabariigi põhiseaduse 6. paragrahvi teksti. Ette loetud 2. lõige, mis käsitleb, et küsimused reguleeritakse sellekohase seadusega, on tõepoolest Eesti Vabariigi põhiseaduse 6.

paragrahvist. Tahan veel kord siiski rõhutada seda mõtet, et meie arvates ei ole täna veel võimalik ega vajalik nendele küsimustele ammendava vastuse andmine ja tõenäoliselt tuleb meil seda teha edaspidi. On võimalik, et õigeks osutub siiski see variant, et Eesti Vabariigi kui riigi, mida meil täna veel ei ole, sümboolika määrab Eesti Vabariigi parlament, mis valitakse siis, kui üleminekuperiood on ükskord jõudnud lõppjärku või lõppenud.

S. Petinov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud ettekandja! Mul on teile järgmised küsimused: praegu kasutatakse riigipühade puhul kahte lippu: Eesti NSV kehtivat lippu ja Nõukogude Liidu lippu. Kas hakatakse ka edaspidi kasutama Nõukogude Liidu lippu, kuna, nagu te ise ütlesite, me ei ole veel iseseisev vabariik, vaid ikkagi Nõukogude Liidu koosseisus? Teine küsimus puudutabki riigipühi, millised Nõukogude Liidus on kehtestatud. Kas neid pühi üldse tähistatakse Eesti NSV-s?

T. Anton

Küsimuse esimese poole osas on lugupeetud kolleegil kindlasti õigus. Olukorras, kus Eesti kuulub veel Nõukogude Liidu koosseisu, on loomulikult õiguspärane, et need, kes peavad seda vajalikuks, heiskavad Nõukogu Liidu riigilippu. Küsimuse teine pool, kuidas on riiklike tähtpäevadega. Mulle isiklikult tundub, et Eesti sümboolika ja Nõukogude Liidu riiklikud tähtpäevad ei ole omavahel vahetus seoses, ja julgen teha ettepaneku mitte kalduda teemast kõrvale ja jääda Eesti sümboolika juurde. Riiklike tähtpäevade küsimus ei ole sellega vahetult seoses.

I. Fjuk

Lugupeetud kolleegid, lugupeetud hr. Anton! Ma saan aru sellest seletusest, et kuivõrd meil pole Eesti Vabariiki, ei ole meil ka vajadust ja õigust võtta kasutusele Eesti Vabariigi aegset atribuutikat, kuid ma pöördun teie poole selgituseks punkti 4 suhtes, kus on kirjas: üleminekuperioodil on lubatud kasutada. Kas see tähendab seda, et on lubatud ka midagi muud kasutada või peaks olema kirjas "kasutatakse"? See oleks küsimuse üks pool. Teine pool on seoses sellega, et juhul kui üleminekuperioodil tekib uusi organisatsioone Eestis juurde, nagu neid ikka tekib, kellel on vaja võtta kasutusele ka pitsateid ja muud atribuutikat sisaldavaid materjale, kas nad kasutavad endiselt Eesti NSV vapiga pitsatit või midagi muud. Ja mul oleks ettepanek: sel juhul, kui uus organisatsioon tekib, ta ei kasutaks mitte vappi, vaid pitsatil on "Eesti Vabariik", sulgudes "okupeeritud". Ja viimane ettepanek: et

üleminekuperioodil Eestist postitatud ümbrikud oleks varustatud ületrükiga Nõukogude markidega, kus on peal "EV (okupeeritud)".

T. Anton

Lugupeetud kolleeg Ignar Fjuk! Arvan, et kõik need kolm ettepanekut on täiesti omal kohal. Ma soovin siiski selgitada punkti 4 mõtet sedavõrd, et ei ole reaalne kohe pärast antud seaduse vastuvõtmist loobuda olemasolevate pitsatite ja plankide kasutamisest. Nii et punkt 4 ei käsitle mingit väga sügavat tagamõtet, vaid lihtsalt meie elupraktikat, kus ei ole võimalik loobuda olemasolevate pitsatite ja plankide kasutamisest. Teiseks, punkti 3 osas ma sooviksin veel kord toonitada, et selle edasiarendamine saab toimuda ainult kooskõlas Eesti Komitee seisukohtadega. Ja ma arvan, et täna pole vajalik ega võimalik selles küsimuses edasi liikuda. Kolmas väga hea ettepanek, mis käsitleb postmarkide ületrüki, on ilmselt küsimus, mida tuleb lahendada koos valitsuse ja sideministeeriumiga.

V. Jermolajev

Lugupeetud presiidium, lugupeetud kolleeg Anton! Kas on õige lugeda seda teksti nii, et kehtestatakse Eesti Vabariigi põhiseaduse 6. paragrahv, s.h. riigivärvid sinine, must ja valge, ja seega on jutt Eesti NSV konstitutsiooni muutmisest? Kas me ei räägi siin konstitutsioonilisest küsimusest?

T. Anton

Lugupeetud kolleegid! Ei ole mingit kahtlust, et me räägime konstitutsioonilistest küsimustest. Siiski võis esitatud küsimusest jääda kõlama ka selline alatoon, et täna me muudame kehtiva Eesti NSV konstitutsiooni või vahetame selle välja Eesti Vabariigi 1937. aastal vastu võetud ja 1938. aasta jaanuarist kehtestatud põhiseadusega. Seda siiski ei toimu. Punkti 3 mõte on selles, et me asume rakendama vaid ühte paragrahvi Eesti Vabariigi põhiseadusest ja ainult selle ühe paragrahvi mõtte osas muutub kehtetuks kehtiv Eesti NSV konstitutsioon.

A. Zõbin

Lugupeetud saadik! Et Eesti Kongressi valimistel rohkem valijaid oleks, lasti valimiskastide juurde ka 16-aastased. Praeguse Ülemnõukogu valimisteks kasutati ebademokraatlikku seadust, mis diskrimineeris osa elanikkonnast. Kas on võimalik taotleda demokraatiat ebademokraatlikke võtteid kasutades?

T. Anton

Mul on lugupeetud Ülemnõukogu juhatajale palve kaaluda antud küsimuse vastavust arutatavale päevakorraküsimusele.

Juhataja

Küsimus ei vasta päevakorrale.

L. Hänni

Austatud juhataja! Oma 30. märtsi otsuses ütlesime, et Eesti Vabariik kehtib, ta on okupeeritud tänaseni. Meie tegevus siin ei ole pelgalt sildivahetus, mida võib välja lugeda 1. punktist võtta kasutusele nimetus "Eesti Vabariik". Ma arvan, et õigem oleks 1. punkt formuleerida järgnevalt: tühistada nimetus "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik", Eesti riigi ametlik nimetus on "Eesti Vabariik". See on redaktsiooniline parandus.

T. Anton

Lugupeetud kolleeg Liia Hännil on kindlasti õigus ja ma arvan, et meie valijad ühinevad meiega, et meie poolt loodetavasti vastuvõetav seadus ei kajasta ainult sildivahetust, vaid kajastab seda, et tänane Ülemnõukogu pole enam see, mis paar aastat tagasi, ja et me kõik koos väljendame selle seaduse kaudu ka püstitatud eesmärgi.

N. Zahharov

Lugupeetud härra Anton! Teadagi peab iga Ülemnõukogu poolt vastuvõetav seadus kandma õiguslikku, moraalset või mingit muud mõtet. Lähtudes sellest on mul teile küsimus. Mida konkreetset annab Eesti rahvale poliitilises, moraalses või sotsiaalses mõttes antud seadus lisaks riigisümbolite ärakaotamisele? Teatavasti pole riigisümbol ainult värv, see on ka au, väärikus, traditsioonid ja riigi autoriteet.

T. Anton

Kuivõrd seda küsimust arutati ka õiguskomisjoni koosolekul, on mul meeldiv võimalus väljendada mitte ainult isiklikult enda, vaid kogu õiguskomisjoni seisukohta. Nimelt me leiame, et antud seaduse vastuvõtmine ja selle seaduse sisu võimaldaks koondada neid jõude, kes on tõeliselt huvitatud Eesti Vabariigi taastamisest.

S. Sovetnikov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud härra Anton! Kuni meil pole veel uut hümnit, vappi, lippu, poleks minu arust õige otsuseprojekti 2. punkti sellisel kujul sisse võtta. Pakun otsuse 2. punktiks: "Üleminekuperioodil on lubatud Eesti NSV vapi, lipu ja hümnit kasutamine riiklike sümbolitena ja kasutada ka Eesti NSV vapiga pitsateid ja planke." Muidu tekib ju vastuolu. Endist vapipitsatit lubame kasutada, aga lipu, vapi ja hümnit kasutamise lõpetame ära. Tekib küsimus, mis see seadus lõppude lõpuks maksma läheb, kusjuures maksta tuleb meie rahva taskust.

T. Anton

Seda küsimust arutati õiguskomisjonis ja oldi üsna üksmeelsed, et nimetatud vastuolu on näiline ja õiguskomisjon on siiski esitanud projekti, lähtudes põhimõttest, et selle seaduse vastuvõtmisel enam ei kasutata riikliku sümbolikana Eesti NSV vappi, lippu ja hümnit.

T. Kallas

Härra eesistuja, härra Anton, lugupeetud kolleegid! Ma teen tungiva ettepaneku lõpetada põhiteemast eemalekalded ning retoorilised või pisidetailidesse laskuvad küsimused-vastused! Ärgem raisakem enda ega ka Eesti rahva aega, pigem säilitagem Antoni vaieldamatult häid närve. Vahemärkuse korras ma aga antud juhul isegi mitte saadikuna, vaid kirjanikuna tänan meie venekeelseid saadikuid väga peetud tooni ja korrektselt esitatud küsimuste eest, aga pean siiski natuke kummaliseks, et põhiosa Eesti sümbolikasse puutuvaid küsimusi esitatakse vene keeles. Palun mind selle märkuse pärast mitte pidada paadunud natsionalistiks.

Juhataja

Kas Tõnu Anton kommenteerib?

T. Anton

Ei.

J. Liim

Lugupeetud saadikud! Ülemnõukogu on välja kuulutanud, et me oleme okupeeritud, on kuulutatud välja üleminekuperiood, kuigi veel formuleerimata. Võetakse nimetuse "Eesti NSV" asemel tagasi nimetus "Eesti Vabariik". Ma toonitan: okupeeritud Eesti Vabariik. Eesti Vabariik aga okupeeriti meile kõigile teada oleva sümbolika all. Eile käisid teie tekstist läbi

kõik need tunnused, lisaks veel, et riigikeeleks saab eesti keel. Poliitiliselt ja juriidiliselt peaks olema vastuvõetav kogu Eesti Vabariigi sümbolika kasutuselevõtt okupeeritud Eesti Vabariigi sümbolikana üleminekuperioodil.

Juhataja

Kas Tõnu Anton kommenteerib seda?

T. Anton

Mul on hea meel, et me oleme uuesti tagasi pöördunud meie arutelu alguse juurde, nimelt küsimuseni, kus ma tegin teatavaks meie seisukoha punkti 3 osas, et antud küsimuses lõplik ja täpne otsus langetatakse koostöös Eesti Komiteega.

Ü. Aaskivi

Härra juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul ei ole küsimust hr. Antonile, on ettepanek. Projekt oma esialgsel kujul on saadikumapi vahel meie esimesest istungist alates. Seega on olnud piisavalt või enamgi aega kõigi küsimuste selgeks mõtlemiseks. Ühinen hr. Kallasega ja teen ettepaneku panna hääletusele Liia Hänni parandusettepanek ja projekt tervikuna.

Juhataja

Meil on praegu veel kaks küsimuse esitajat. Kas Ülemnõukogu on nõus sellega, et viimane küsimuste esitaja on Heldur Peterson ja siis me asume otsustamise juurde. Siis otsustame otsustamise protsessis, kas jätkuvad sõnavõttud või asume seadust vastu võtma. Minu avaldus puudutas küsimuste esitamist.

J. Kass

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Tahan teie tähelepanu juhtida sellele, et praegu arutusel olevad sümbolid kuuluvad eesti rahvale, kes on nad loonud ja nende kasutamise riiklike sümbolitena oma verega kätte võidelnud. Selline seisukoht mõne erakonna poolt, kas need anda või mitte anda eesti rahvale, on pehmelt öeldes kohatu, ausalt öeldes sigadus. Ka praeguse Eesti ühiskondlik-poliitilise olukorra eest võlgname tänu eesti rahvale, kes aktiivselt on toetanud oma liidreid alates loominguliste liitude ühispleenumist märtsis 1988. aastal, toetanud Eestimaa Rahvarinnet jne. Seekord on eesti rahvas need kätte võidelnud, tahab nende all edasi võidelda, elada ja elama jääda. Ja meie kui rahvasaadikute kohus on oma rahvale see võimalus anda. Sümbolika hingeline mõju ja suunav jõud on väga suur, sest iga

tund, iga päev suunavad nad inimese mõtted ja tegevuse selles suunas, sellesse maailma, kust need sümbolid on pärit.

Praegune olukord on kaksikmoraaliga ning lõhestab rahva ühtsust ja tegevust. See tuleb kohe lõpetada. Selle kaksikmoraali lõhestavat tulemust saime näha eile, kui hääletasime 9. mai võidupühaks. See oli võit 1 : 0 armee kasuks, kellele toetub praegu Nõukogude Liidu keskvoim ja nende ideoloogia, mis oma inimvaenulikkust on selgelt näidanud. Tänu kaksikmoraalile häbeneb Ülemnõukogu selgelt välja öelda siin baseeruva Nõukogude armee staatust Baltimaade suhtes. Sisuliselt asendati Teise maailmasõja lõppedes Baltimaades fašistlik okupatsioon Nõukogude okupatsiooniga.

Olen kuulnud, et praegune otsus on samuti katteta deklaratiivsus. Vaidlen vastu, see on otsus, mis tähendabki alustada üleminekuperioodi, mida juba 30. märtsil välja kuulutasime, kuid sisuliselt ei muutunud mitte midagi. Praeguse otsusega teeme esimese praktilise sammu kaksikmoraali lõpetamiseks selgenimelise sihi väljaütlemisega, lõppeesmärgi mahapanemisega, et teada saada, kus me oleme ja kuhu tahame välja jõuda.

Teen konkreetse ettepaneku: eile Eesti valitsuse poolt väljapakutud eelnõu "Eesti riiklikust staatusest ja riiklikust sümboolikast üleminekuperioodil" võtta aluseks, kuid sinna juurde lisada Tõnu Antoni esitatud projekti punkt 2, punkt 4 ja punkt 5. Ja olekski kompaktne projekt.

Juhataja

Küsimusest sai sõnavõtt, kas Tõnu Anton kommenteerib?

T. Anton

Mul on hea meel, et meil on võimalik käesoleval istungjärgul käsitleda kõiki neid küsimusi, mida lugupeetav kolleeg Kass üles tõstis. Ilmselt tekivad need võimalused arutades 7. päevakorrapunkti.

Austatud juhataja, lugupeetud ettekandja! Mul oleks niisugune ettepanek. See on lihtsalt uuesti avastatud vana ja et me siin ei looks mingit uut nimetust esimese punkti juurde. Vastavalt Eesti Vabariigi väljakuulutamisele 24. veebruarist 1918. aastal ja Eesti Ülemnõukogu otsusele 30. märtsist 1990. aastal tühistada nimetus "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik" ja ennistada või jätta alles Eesti riigi nimetuseks "Eesti Vabariik". Tähendab, see nimetus ei olnud kuskile kadunud, vaid lihtsalt üks tühistati, ja see, mis oli olemas kogu aeg, oli tarvis legaliseerida. Sellisel juhul me ikkagi rõhutaksime ka oma 30. märtsi otsust, et me juba siis olime selleks valmis.

Juhataja

Kas vajab ettepanek kommenteerimist?

T. Anton

Projekti punkt 1 kohta on meil niisiis kolm ettepanekut. Üks, mis on teil kirjalikult laual ja mille autoriks on õiguskomisjon; teine, mille esitas lugupeetud kolleeg Hänni; kolmas, mille praegu esitas lugupeetud kolleeg Peterson. Neid kolme ettepanekut ei ole võimalik meil hääletada ja selleks, et me jõuaksime niisuguse variandini, mille poolt või vastu on võimalik olla, oleks vajalik nimetatud ettepanekute esitajate koostöö. See viib võib-olla variandini, mida on võimalik teile esitada.

Juhataja

Suur tänu Tõnu Antonile! Luban teda istekohale. Sellega on küsimused lõppenud. Tõenäoliselt soovitakse veel võtta sõna. Mul on teile ettepanek, et me reglementeeriksime sõnavõttude arvu. Mida arvatakse? Me võime ka reglementeerida aja, kuid mina teen esimese ettepaneku pidada kinni ajaliselt töö- ja kodukorrast, et sõnavõtt on kuni 5 minutit, kuid teen ettepaneku reglementeerida sõnavõtjate arv. Kas ollakse nõus? Esimene ettepanek on piirduda viie sõnavõtuga. Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 59, vastu 13, erapooletuid 5. Seega me piirdume viie sõnavõtuga.

Mul on eelnevalt registreeritud esimeseks sõnavõtuks Nõukogude Liidu rahvasaadik Endel Lippmaa. Edasi vastavalt sellele, nagu on näha kuvariekraanilt.

E. Lippmaa

Lugupeetud Ülemnõukogu! Mitte asjata ei räägi me nii palju sümbolitest. Sümbolitel on tõepoolest mobiliseeriv, suunav ja jõudu andev tähtsus. Mitte asjata ei kasuta neid kogu inimkond juba väga pikka aega, ja mitte ainult riigid. Nendesse tuleb suhtuda tõsiselt ja seda me ka teeme. Selletõttu ma palun, lugupeetud kolleegid Ülemnõukogust (ma ei ole Ülemnõukogu liige, ma olen Nõukogude Liidu rahvasaadik ja ma olen Eesti Komitee liige), et on aeg lõpetada skisofreenne olukord. Kui me tõeliselt läheme Eesti Vabariigi poole, Riigivolikogu valimiste poole ja tema taastamise poole täielikult, siis on õige uuesti võtta kasutusele nimetus "Eesti Vabariik", aga täielikuna. See tähendab lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümniga kasutamine ja pöörduda tagasi seaduslike Eesti Vabariigi sümbolite juurde, ja kohe ja koos. Ja mitte skisofreenselt eraldi. Palun, tehke seda! Mina ei saa seda teha. (Aplaus)

E. Põldroos

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mulle tundus veenvana peaminister Edgar Savisaare arvamus, et valitsuse esitatud projekt on tegelikult täiesti mõistetav ja piiridesse mahtuv täiendus projektile, mida me arutame. Sellepärast arvan, et me siiski peaksime vaatama neid koos. Erinevalt siin juba kõlanud ettepanekust ma sõnastaksin selle teistmoodi, nii et ta paremini meie päevakorra ja reglemendiga kokku läheks. Me võtaksime aluseks hr. Antoni poolt ettekantud projekti ja kuna 3. paragrahvis on viidatud ühele Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvile, siis seda otsuse punkti laiendaksime valitsuse poolt esitatud projekti kolmanda punktiga, nii et lisaksime siia juurde terve rea paragrahve, mis on minu arvates väga vajalik ja neist me lihtsalt praegu enam mööda minna ei saa. Meil pole seda õigust. Samuti tuleks lisada valitsuse projektist 4. paragrahvi esimene lõik. Siin pole tarvis eraldada konstitutsiooni ega teisi kehtivaid seadusandlikke akte, viite konstitutsioonile võib ära jätta.

Teine ja kolmas lõige sellest paragrahvist sisalduvad tegelikult esimeses, minu arvates võiks need ka ära jätta. Lisaksin siis veel ühe paragrahvi, mis kõlaks umbes niiviisi: Eesti riigivõimuorganitel, asutustel ja organisatsioonidel viia oma nimetused, pitsatid ja plangid kooskõlla käesoleva seadusega. See läheb härra Antoni poolt esitatud projekti 4. paragrahvi ette ja siis sellele järgneks: üleminekuperioodil on lubatud kasutada neid planke ja pitsateid, mis tehniliselt on paratamatu. Meie esialgne arvamuste lahknevus päevakorra nimetuse muutmise kohta oli suuresti tingitud mitte ainult formaalsetest protseduuri- ja päevakorraküsimustest. Siin olid ka sisulised hinnangud ja ma arvan, et need lähtuvad kõige rohkem ühest projektist, mida ei ole laiali jagatud, aga mis oli hommikul õiguskomisjoni poolt antud saadikugruppidele kätte ja nii tekkis ilmselt palju lahkavusi ja küsimusi. Võib-olla see takistaski nende koos vaatamist. Saadikutega rääkides on mul tekkinud tunne, et sellisel viisil neid kahte projekti ühendades on need vastuolud vahest ka ületatud ja me saame selliselt ühendatud projektile piisava toetuse anda.

V. Jermolajev

Lugupeetud presiidium, lugupeetud kolleegid! Meil ei ole loomulikult midagi selle vastu, et eesti rahval on oma Eesti sümbolika. See on selge ega vaja arutamist. Küsimus on muus. Kuna me elame põimunud suhetega maailmas, oleks otstarbekas arvestada tänapäeva reaalsusi. Need on aga sellised, et vabariigi elanikkond ei ole homogeenne. Seda mitte näha, mitte tegutseda sellele vastavalt tähendab ajada lühinägelikku poliitikat. Kunagi poleks paha arvestada edasiliikumisel ajaloolisi kogemusi, mis tänaseks talletunud on. Tahtmatult meenub

1989. aasta 23. veebruar, mil me veensime EKP Tallinna Linnakomitee I sekretäri E.-A. Sillarit, tunnistades loomulikult eesti rahva õigust oma sümboolikale, et selle küsimuse lahendamisel tuleb väga hästi läbi mõelda. Seda ei tehtud. Tagajärjeks oli "plahvatus" koondises "Elektrotehnika", tekkisid streigikomiteed. Streigid saidki selle lahendusvormi hinnaks. Mitte soovist dramatiseerida olukorda, vaid soovist valida siledam tee palun lugupeetud saadikuid kaaluda kõike poolt ja vastu, otsustades seda küsimust.

J. Jõerüüt

Lugupeetud eesistuja ja lugupeetud kogu! Ma tahan oma lühikeses sõnavõtus üritada defineerida meie elu põhiküsimust praegu. Minu arvates see on küsimus liikumisest. Nimelt asjalugu on selline, et elades kaasa ja tehes kaasa kõike seda nende nädalate jooksul, täna ja eile, peaksime me mõtlema niisuguste asjade peale, ja täiesti rahulikult, et loomulikult oleme me kõik erinevad inimesed. Liikumise aeglus või kiirus on meie arvates alati erinev. Mis ühele aeglane, see teisele liiga kiire. Aga me kõik oleme inimesed ja loomulikult on meil sisse kodeeritud võime eristada paigalseisu liikumisest. See on põhiküsimus.

Ja juba Tõnu Antoni suust tuli minut tagasi kogu selle seaduseprojekti tausta väga hea seletus. See on akt, mille kaudu igaüks saab rahulikult näidata, kas ta tegelikult tahab liikuda Eesti, iseseisva Eesti Vabariigi poole või mitte. Muidugi, meie tegevuses rõhutatakse dokumentide vastuvõtmise juures või poliitilistes diskussioonides vahetevahel juriidilisi, vahetevahel loogilisi, vahetevahel ajaloolisi, moraalseid või mingeid muid aspekte. Ma tahan meenutada nimelt seda, et meie töö siin ongi eriline selles mõttes, et me ei tohiks ühte või teist nendest aspektidest, taustadest eriliselt välja kiskuda ühe või teise küsimuse puhul, vaid meie oskus peab olema neid erinevaid, loogilisi, juriidilisi, poliitilisi, moraalseid ja ajaloolisi aspekte ühendada. Selles on küsimus.

Ja kui ma veel räägiksin liikumisest, siis tuleksin lähedale meile kõigile kui inimestele, niisugustele lähedastele mõistetele, mis peaks kõigile selged olema. Need on sünn, surm, inimese sünn ja inimese surm. Isegi niisugustel puhkudel, mis meile endi arust on selgemast selgemad, on teadlased ja arstid sünni ja surma ettefikseerimisega alati hädas olnud. Sedagi on võimalik erinevalt mõista ja sellepärast ütlen ma teile: küsimus on liikumises. See on meie elu põhiküsimus. Täiesti konkreetselt arvan, et oleks kena, kui õiguskomisjon kommenteeriks kohe Enn Põldroosi poolt tehtud täiendusettepanekuid – kui see on võimalik. Põhimõtteliselt arvan, et see seaduseprojekt on hädavajalik praegu esimese sammuna meie teel vastu võtta, kusjuures ma toetan täiesti Liia Hänni tehtud parandusi.

V. Malkovski

Lugupeetud juhataja, lugupeetud saadikud! Iga inimene ilmselt kannab sellist ülikonda, milline talle kõige rohkem meeldib. Vaevalt, et ülikonda, mis meeldib mulle, tasuks selga pressida Põldroosile või kellelegi teisele. Ent samavõrd lugupidamist nõuaksin ka enda vastu. Meile on räägitud rahvussümboolikast, nüüd räägitakse riiklikust sümboolikast. Kõige selle taga aga avaneb hoopis teine asi, millest mu kolleegid-saadikud juba ka rääkisid. Oleks õigem ja ausam rääkida just sellest. Muutes Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimetust, me kaotame ära vaid kaks sõna: "nõukogude" ja "sotsialistlik". Arvan aga, et pärast sellise otsuse vastuvõtmist on küllalt raske arendada jutuajamist, mis on juba mingil määral alanud Nõukogude Liidu presidendi ja Eesti NSV Ülemnõukogu esimehe vahel. Tahaksin väga, et järgmisel kohtumisel oleks küsimus asetatud nii: nende kahe sõna ärakaotamine tähendab, et vabariik on tegelikult teinud sammu Nõukogude Liidust välja. Jah, öeldakse, et ta pole sinna kuulunudki. Kuid nähtavasti me ikkagi kuulume sinna.

Mis aga puutub läbirääkimistesse, siis arvan, et ilma dialoogita võib selle küsimuse lahendamine ummikusse sattuda. Arvan, et nagu ka projekti 2. punkt, mis muudab ära vapi, lipu ja hümnid, oleks väga loogiline välja heita ka 4. punkt. Ning see dokument, mis läheb riigi presidendi aadressil, võiks saata selle vapiga, mida kasutab Eesti Komitee. Kõike, mis me vastu võtame, kamufleeritakse konkreetsete momentidega. Me tahame väga sujuvalt astuda tulikuuma vette. See võib väga kalliks maksma minna. Mitte ähvarduse mõttes, vaid puhtrahalises väljenduses. Me äsja küsisime peaministrilt, kui kalliks läks maksma Tallinna venekeelses nimetuses ühe n-tähe lisamine. Küllap võib oletada ka, kui kalliks läheb selle seaduse evitamine. Arvan, et see seadus annab tugeva löögi töölistele ja talupoegadele. Just majanduslikus mõttes.

Ja veel ühele momendile tahaks juhtida teie tähelepanu. Meil on juba olnud juhuseid, mil niisuguse küsimuse asetamine on lihtsalt eiramist leidnud. Aga ikkagi: see otsus on vastuolus Eesti NSV konstitutsiooniga ning peab olema vastu võetud 2/3 saadikkonna häältega.

Vaevalt et ma suutsin teid milleski veenda – küllap kõik tulid istungile juba kindlas usus see otsus vastu võtta. Kuid ma pöördun teie poole veel kord, lugupeetud kolleegid-saadikud. Kaalume veel kord kõik läbi! Iga mõtlematu samm ei pruugi teenida meie ühinemist, vaid just lahknemist. Vaevalt, et kõigis valimisringkondades, kus meid valiti, pannakse selga uus särk, s.t. vahetatakse välja riiklik sümboolika. Arvan, et vaevalt aitab see kaasa suurema iseseisvuse saavutamisele Eestis, mille eest nii väga tehti sõnu valimiskampania ajal. Vabandage!

Juhataja

Ma värskendan Ülemnõukogu mälu. Me leppisime kokku viies sõnavõttus. Need olid Nõukogude Liidu rahvasaadik Endel Lippmaa, Ülemnõukogu liikmed Enn Põldroos, Viktor Jermolajev, Jaak Jõerüüt ja Vladimir Malkovski. Sellega on sõnavõttud lõppenud. Anname sõna õiguskomisjoni esimehele Tõnu Antonile lõpliku redaktsiooni ettelugemiseks.

T. Anton

Lugupeetud kolleegid! Õiguskomisjoni juhtkond arutas tehtud ettepanekuid ja pakub teile arutamiseks ja otsustamiseks järgmist täienduste ja parandustega varianti. Kõigepealt, sissejuhatav osa kõlaks pärast täiendamist järgmiselt. Eesti NSV Ülemnõukogu, lähtudes eesmärgist taastada iseseisev Eesti riik ja juhindudes oma 30. märtsi 1990. aasta otsusest Eesti riiklikust staatusest, otsustab punkti 1 osas teha mõningaid muudatusi ja täiendusi, mille järel punkt 1 kõlaks järgmiselt: "Tunnistada kehtetuks nimetus "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik" ja võtta kasutusele ametliku nimetusena "Eesti Vabariik"."

Hr. Põldroosi poolt esitati mitmed väärtuslikud ettepanekud. Kõigepealt liita olemasolevasse projekti valitsuse projektist § 3 sisu. Rakendada Eesti Vabariigi põhiseaduse §-le 6 lisaks ka § 1, mis kõlab: "Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas." Paragrahv 2: "Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik." Paragrahv 4: "Eestis on jõus ainult tema oma asutuste poolt kehtima pandud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena. Keegi ei või end vabandada seaduse mittetundmisega." Paragrahv 5: "Eesti riigikeeleks on eesti keel." Hr. Põldroosi poolt tehti samuti ettepanek lisada §-le 4 järgmine lõik: "Eesti riigivõimuorganitel, asutustel ja organisatsioonidel viia oma nimetused, pitsatid ja plangid vastavusse käesoleva seadusega." Soovime, et see hea ettepanek leiaks väljenduse valitsemise üldise korra raames.

Juhataja

Kas Tõnu Antoni poolt ette kantud seaduseelnõu võib panna hääletusele? Kalju Koha saatis mulle kirja, mille sisu on selline: "Teen ettepaneku avaldada tänase nimelise hääletamise tulemused ajalehes "Rahva Hää!". Tõenäoliselt tuleks need avaldada kõikides massikommunikatsioonivahendites. Küsimus on väga tähtis. Asugem otsustama! Nimeline hääletamine. Lugupeetud Ülemnõukogu! Asugem hääletamisele, tegemist on nimelise hääletamisega. Ma alustasin hääletamise protseduuriga ja ei anna kellelegi sõna.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on küsimus seoses hääletamise protseduuriga. Kas me hääletame praegu seaduse vastuvõtmise poolt üldse või selle vastuvõtmise poolt teisel lugemisel? Ja teine küsimus, samuti hääletamise protseduuriga seoses. Meil ei ole kirjalikku teksti – mida me hääletame? Kuulmise järgi mina küll täpselt ei mõistnud.

Juhataja

Kuna ei ole tehtud ettepanekut kolmandale lugemisele panna, siis ma panen ta teisel lugemisel otsustamisele. Kes on selle ettepaneku poolt? Ma palun hääletada! Kõik oli selgelt kuulla, mis Tõnu Anton ette luges. Palun hääletada! Poolt 73, vastu 14, erapooletuid 2. Me võtsime vastu seaduseelnõu "Eesti sümboolikast" teisel lugemisel, kolmandat lugemist keegi ei taotlenud ja sellega on otsus vastu võetud kvalitatiivse häälteenamusega. Mis on veel arusaamatu?

V. Malkovski

Üks hetk! Ma ei mõista üldse ei loogikat, ei parlamendi eetikat ega protseduuriliste küsimuste lahendamist. Eile tegi saadik Kotšegarov ettepaneku võtta vastu otsus. Meile öeldi, et polevat teist teksti – eestikeelset. Nüüd on kõnealusesse projekti tehtud nii palju parandusi, mis me kõik läbi hääletasime. Saadik Lebedev püstitas küsimuse, et meile antaks tekst, mida me lõplikult hääletama hakkame. Ei saa ju kuulmise järgi asja otsustada. Näib, et käimas on selle otsuse lausa forsseeritud vastuvõtmine. Saan aru, et oma esinemisega ma vast rikkusin ära need pidulikud hetked, mis praegu on, kuid arvan, et pirukas tuleb lauale panna õigel ajal. Noh, kui jääb pool tundi hiljemaks, ei muutu midagi. Vabandage mind, lugupeetud spiiker, kuid need sõnad, mis te ütlesite, kui teid spiikeriks valiti, ei ühti täiel määral teie praeguste tegudega.

Juhataja

Meil oli nimeline hääletamine ja selle tulemusena saab kõikide saadikute tahteavaldus teatavaks, sealhulgas ka kõikide nende oma, kes esitavad praegu pretensiooni. Meil oli seaduseelnõu, mille kohta esitati hulgaliselt küsimusi, tehti ettepanekuid, olid sõnavõttud. Sõnavõttudes tehtud ettepanekud võeti arvesse õiguskomisjoni poolt, mis teile ette loeti. Ülemnõukogu hääletas kvalitatiivse häälteenamusega. Ei ole tarvidust enam seda küsimust üle rääkida. Need, kes hääletasid vastu, hääletasid vastu; kes hääletasid poolt, hääletasid poolt.

Eksitust ei ole. Seda lippu me enam ei kasuta. Teine päevakorrapunkt on lõppenud. Kas me võime minna kolmanda päevakorrapunkti juurde või jätkame teist päevakorrapunkti peale hääletamist?

N. Zahharov

Lugupeetud spiiker, lugupeetud saadikud! Tõepoolest me hääletasime selle seaduse läbi. Kuid diskussiooni käigus oli tehtud rida tõsisemaid ettepanekuid. Ma leian, et spiiker viib meid eksitusse, kuna sm. Antoni tehtud lõplikud ettepanekud ei olnud õiguskomisjonis läbi arutatud. See on fakt. Ma ise olin komisjoni istungil, olin arutamise ajal saalis. Me hääletasime kuulmise järgi, peaasi, et oleks hääletatud. Milleks siis kogu see diskussioon?

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ka mina olen õiguskomisjoni liige. Me olime täna hommikul kell 8 siin ja tegime tööd. Arvan, et töötasime küllalt produktiivselt. Vaadake, milles on lugu. Kui ettepanek tuleb ühelt kolmest teatud saadikugrupist, siis teie, lugupeetud kolleegid, esitate kohe pretensioone, miks pole eestikeelset teksti. Saadik Kotšegarovil oli vaid üks ettepanek, kuid teie nõudsite aega ja tõlkimist eesti keelde. Praegu ütles saadik Zahharov õigesti, et arutelu käigus tehti saalist palju täiendusi ja muudatusi sellesse projekti. Neid täiendusi ja muudatusi õiguskomisjon ei arutanud. Seadus võetakse teisel lugemisel seadusena vastu, kui parandusi enam ei ole ja kui õiguskomisjoni esimees on kõigist muudatustest ette kandnud. Nüüd aga tehti otse saalist parandusi. Arvan, et peame need parandused sisse kandma, tutvustama neid ka vene saadikutele ja siis alles küsima, kas võtame seadusena vastu või teeme ka kolmanda lugemise. Minu seltsimehed kahtlesid, kas ikka seadus läheb kvalifitseeritud enamhääletega läbi. Olime realistid. Kuid eetikat ja reglementi rikkuda ei tohtinud. Te solvasite meid, oma seltsimehi Ülemnõukogus. Nii et õnnitleme teid seaduse vastuvõtmise puhul, kuid meil on väga kahju, et meil siin ei ole seltsimehelikku koostööd.

S. Petinov

Lugupeetud kolleegid! Seaduse kallal, mille me praegu vastu võtsime, on tehtud palju tööd. Kuid tahan öelda, et praegu leidis aset mitte eriti rõõmustav sündmus, nagu mõned ehk endale ette kujutavad. Praegu toimus murrang meie suhetes. See on palju tõsisem asi, kui esmapilgul paistab. Me alles hakkasime koos töötama, ja juba ilmneb elementaarne lugupidamatus oponentide suhtes, kel on teine arvamus ühe või teise asja suhtes, probleemi teistsugune

nägemus. Vaadake, millisesse olukorda olete pannud inimesed, kes pole nõus vastuvõetud otsuse või väljakuulutatud teesiga! Tahaksin meelde tuletada, et oleme staatuse poolest teiega täiesti võrdsed, kuid kvalifitseeritud enamus jätab meid praktiliselt ilma võimalusest kaitsta meie valijate huve. See on väga tõsine pretsedent. Ja selle üle tuleb tõsiselt mõelda. See, mis juhtus, on väga tõsine fakt. Vaadake, me võtsime vastu sümboolikaseaduse, kuid lugupeetud T. Anton ütles äsja, et rituaalide ja riigipühade küsimus polevat sümboolikaseadusega otseselt üldse seotud.

Minul oli küsimus, kuid mulle ei antud sõna. Nimelt: kuidas puutub sümboolikasse keeleseadus? Või taolised punktid, mis võeti sisse lennult? Samuti mitte! Kuid spiiker jättis meid üldse ilma võimalusest sõna sekka öelda. Me teeme oma ettepanekuid, me võtame sõna mitte vähem kui teine osa saadikuist – küllap olete märganud, et me vast oleme teid juba ära tüüdanud. Kuid mis mõtet on selles auditooriumis sõna võtta, kui meid siin keegi kuulda ei võta? Mis mõtet on tulla kõnetooli? Meid pole lihtsalt siin Ülemnõukogus vaja. Meie ise aga nii arvata ei või, sest meie selja taga on valijad. Julgen väita, et mitme taga meist on valijaid mitte vähem kui tulnute taga teistelt territooriumidelt. Oleme samaväärsed täievolilised esindajad. Kuidas me saame edasi töötada, kui me seda ei tunnista? See on nii ohtlik, kui veel olla saab! Eelmine kord te heitsite mulle ette, et olen üritanud kedagi ähvardada. Jumal hoidku! Keda siin üldse ähvardada saab? Selle üle peaksimegi mõtlema. See pole ju viimane seadus, mis meil vastu võtta tuleb. Üksnes sel istungjärgul on veel mitu seaduse vastuvõtmist ees. Peame looma korra kasvõi protseduurilisel poolel, et meie hääli oleks saalis kuulda. Me ju istume, kuulame – ja ei kuule üksteist. Nii on lihtsalt võimatu tööd teha. Mulle näib, et see on väga tõsine moment. Kas ka praegu me ei võta vaevaks selle üle mõelda?

Juhataja

Ma ei anna rohkem sõna sellel teemal, teine päevakorrapunkt sellega on lõppenud.

Läti Vabariigi Ülemnõukogule saadetava tervitustelegrammi vastuvõtmine

Juhataja

Me läheme kolmanda päevakorrapunkti juurde. Kolmas päevakorrapunkt on tervitus Läti Vabariigi Ülemnõukogule. Ettekandeks saab sõna Ülemnõukogu väliskomisjoni esimees Indrek Toome.

I. Toome

Lugupeetud esimees, juhataja ja kolleegid! Ülemnõukogu esimees esitas palve Jaak Jõerüüdile, Teet Kallasele ja minule välja töötada tervitustelegrammi tekst Läti Vabariigi Ülemnõukogule. Me mõtlesime kaua, kas teha see pikemas või lühemas vormis. Me nüüd pakume selle lühemas vormis teile. Loen telegrammi teksti ette kahes keeles. Ma usun, et selles on meie õnnitlussõnad kenasti kirjas.

"Läti Vabariigi Ülemnõukogule.

Õnnitleme Ülemnõukogu ja kogu Lätimaa rahvast Läti Vabariigi iseseisvusdeklaratsiooni vastuvõtmise puhul! Jätkugu meil kõigil tarkust ka edaspidi toetada oma rahva ajaloolisi püüdlusi! Tee omariiklusele ei ole kerge, kuid oleme veendunud, et siin Baltikumis jõuame kolmekesi koos tegutsedes iseseisvate riikide taastamiseni tulemuslikumalt kui omaette heideldes. Elagu Läti Vabariik!

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu"

(Loeb sama teksti vene keeles.) Ma teen ettepaneku panna tekst hääletusele ja võtta see vastu.

Juhataja

Suur tänu! Tõenäoliselt me praegu vist ei hakka vaidlustama maitseküsimusi. Kes on selle poolt, et saata Läti Ülemnõukogule selline tervitustelegramm? Palun hääletada! Poolt 65, vastu 4, erapooletuid 4. Sellise telegrammi me saadame.

Vastavalt meie ajutisele töö- ja kodukorrale peaksime me tegema 20 minuti pärast vaheaja. Arvesse võttes homse päevaga seonduvat, annan ma sõna Viktor Andrejevile.

V. Andrejev

Lugupeetud saadikud! Homme tähistab kogu progressiivne inimkond võidupüha, meile vaenuliku ideoloogia – fašismi ja natsismi üle saavutatud võidu päeva. Meie saadikute hulgas on mees, Suure Isamaasõja veteran, kes andis oma parimad aastad võitlusele selle pahe vastu. Mul on väga meeldiv presiidiumi nimel õnnitleda Nikolai Aksininit võidupüha puhul ning soovida talle tervist, õnne ja heaolu.

N. Aksinin

Kallid kolleegid! Suur tänu teile. Kui lipp poleks viidud, siis oleks võinud selle siia tuua, see on minu lipp. Ma palun teid väga! Enne aga tahaksin kui mees öelda lugupeetud Mai Kolossovale, et ta ülearu kiirustab, tegutsedes siin kõigi silma all. Ma kardan, et ta keeldub lippu tagasi toomast.

45 aastat tagasi sooritasid nõukogude inimesed raskes ja pikas relvavõitluses kangelasteo, millel ei ole võrdset. Olen üks nendest, kes ellu jäi, kuid tunnen kogu aeg oma võlga langenute, nende leskede ja koonduslaagrite vangide ees. Kui meid tabas see suur õnnetus, ei löönud nõukogude rahvas verest ära, teda ei murdnud esimesed ebaõnnestumised ja lüüasaamised, miljonite surm, piinad ja kannatused. Sõdurisinelis ja tööpingi taga tegi ta kõik, mis oli inimvõimete piiril või sealpool piirigi ning kaitses sotsialismi. Tule ja mõõga, halastamatu eksamiga pandi proovile paljurahvuselise riigi tugevus ning usbekkide, venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, grusiinlaste, eestlaste, lätlaste, leedulaste, moldaavlaste, aserite, armeenlaste, tadžikkide, tatarlaste, baškiiride sõprus ja patriotism.

Ükski ühiskond ei saa normaalselt elada, pidamata lugu oma esivanematest, sest siis kaob aegade järjepidevus. Hami nimi ei ole asjata muutunud sõimusõnaks, ta irvitas oma isa üle. Ärgem siis lubagem ilma valikute mustata ja lõhkuda kõike, mis esivanemate neli põlvkonda on rajanud. Sõdur läks lahingusse mitte juhtide ega ordenite, vaid oma isamaa pärast, meie Nõukogude kodumaa, Nõukogude Eesti pärast!

Seltsimehed! Täna 45 aastat tagasi Karlhorstis kirjutas marssal Žukov alla kapitulatsiooni aktile. Teen ettepaneku minna langenute kalmudele, õnnitleda elavaid suure võidu puhul ning austada langenuid leinaseisakuga. Aitäh!

Teiseks. Ma andsin presiidiumile üle ettepaneku leida istungjärgu töös täna ja homme aega asetada lilled langenute mälestusmärgile igavese tule juurde Tõnismäel, Maarjamäele ja Klooga surmalaagri ausamba juurde. Tehku seda siis teie otsuse kohaselt kas osa saadikuid või kõik saadikud. Palun eraldada selleks vahendid. Palun minu ettepaneku põhjal vastu võtta otsus. Aitäh tähelepanu eest!

V. Andrejev

Lugupeetud saadikud! Saadikugruppidelt "Võrdsete õiguste eest" ja "Virumaa" ning kommunistlikult fraktsioonilt on ettepanek minna lõunavaheajal, kella 14 kuni 16 pärgi panema. Selleks antakse buss, lilled on olemas. Kes saadikuist soovib, palun selle aktsiooniga ühineda.

Juhataja

Vastavalt töö- ja kodukorrale peaks meie vaheaeg algama kell 12, milleni on jäänud vähem kui veerand tundi. Ei ole mõtet alustada enne 4. pävakorrapunktiga, teeme vaheaja varem. Ollakse nõus? Vastavalt sellele kogunevad varem ka need saadikugrupid, keda Viktor Andrejev nimetas. Vaheaeg kuni kella 12.10-ni.

Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja, liikmete ning rahvakaasistujate valimine

Juhataja

Palun asuda töökohtadele! Kontrollime kohalolekut. Kohal on 79 saadikut, puudub 26. Enne kui me läheme järgmise päevakorrapunkti juurde, pean ma teile siiski teatama, et igasugusel delikaatsusel ja mõõdukusel on ka piir. Me oleme otsustanud juhatuses, et nüüd ja edaspidi anneme rahvale, valijatele regulaarselt teada, kuidas Ülemnõukogu töötab, kuidas personaalselt saadikud võtavad tööst osa ja kuidas nad hääletavad nendel juhtumitel, kui me oleme otsustanud, et tegemist on nimelise hääletamisega. Teile teadmiseks, et tänased hääletamised, mis olid nimelised, saavad massikommunikatsioonivahendite kaudu teatavaks kogu rahvale. Jätkame päevakorraga. 4. päevakorrapunkt on Eesti NSV Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja, liikmete ning rahvakaasistujate valimine. Ettekandja on Eesti Ülemkohtu esimees Jaak Kirikal.

J. Kirikal

Lugupeetud juhataja, lugupeetud Ülemnõukogu! Vastavalt teie 3. aprilli otsusele on mul au esitada teile ülemkohtu uue koosseisu liikmete ja rahvakaasistujate kandidatuurid. Eelnevalt peatuksin kohtureformi mõnel kõige olulisemal küsimusel. Teatavasti on käimas neli reformi: majandus-, maa-, haldus- ja õigusreform.

Õigusreformi eesmärk on kehtestada ühiskonnas õiglane õigus ehk õiglane õiguskord. Sellele on omane võimude lahususe põhimõttest lähtuvalt ka kohtuvõimu sõltumatus, selle allumine ainult seadusele õigusemõistmise kaudu, seaduse täitmise nõudmine kõigilt institutsioonidelt ja üksikisikutelt. Kas meie kohtusüsteem suudab juba praegu kohtuvõimu tasakaalustavat rolli täita või mitte? Vastus ei ole lihtne. Kohus on oma ajastu ühiskondlike suhete, kehtiva õiguse ja valitseva moraali peegel. Teisisõnu, amoraalse seaduse kehtivuse ajal ei saa olla õiglast kohut. Ja teiseks: iga kord, kui riik politiseerib õigust, sekkub poliitiliste vahenditega õigusemõistmise valdkonda, võime täheldada alguses seaduslikkuse kõige jämedamaid rikkumisi nn. teisitimõttelejate suhtes ja seejärel terrorirežiimi ühiskonna kõige edumeelsemate liikmete suhtes.

Arvan, et Eestis on juba võetud üsna olulisi meetmeid kohtute sõltumatuse, s.o. kohtureformi praktiliseks elluviimiseks. Me oleme lahti saamas nn. süüdistavast kallakust. Mitte prokurör ei dikteeri tõendamise protseduuri, vaid kohus määrab kindlaks tõendite uurimise korra ja ei võta enam protsessinormide rikkumisega saadud tõendeid vastu. Kohtus on tekkinud reaalne võistlevus riikliku süüdistuse ja kaitse vahel. Kohus on viimase nelja aastaga õigusreformi käigus jõudnud kõige kaugemale. Teerajajaks on olnud siin ülemkohus. Ajakirjandusest teame võtmeprotsesse, need on Aitsami, Suurmetsa, Raave ja veel mõned teised asjad. Kohtureformi edasises käigus peavad muutuma kohtute õiguslik ja sotsiaalne seisund. Nimetan seitse kõige olulisemat probleemi.

1. Kohtuliku tegevuse aluseks on inimõiguste reaalne kaitse. See on küll deklareeritud Eesti NSV Ülemnõukogu 16. novembri 1988. aasta deklaratsioonis, kuid seni puudub selle realiseerimise õiguslik mehhanism.
2. Igal kodanikul ja juriidilisel isikul on õigus kohtu kaitsele tema konstitutsiooniliste õiguste rikkumiste puhuks.
3. Kodanike kaitse ametiisikute, samuti täitev-korraldavate organite omavoli, s.o. riigi omavoli eest.
4. Seadusandliku võimu ja täitev-korraldava tegevuse tasakaalustamine seadustest alamal seisvate normaktide seadusele vastavuse vaidluste otsustamisel.
5. Ülemkohtul tuleb vabaneda esimese astme asjadest ja kujuneda ümber tõeliseks apellatsiooni- ja kassatsioonikohtuks.
6. Kriminaalkohtu kolleegiumi baasil tuleb luua uus kohtuinstants: ringkonnakohus.
7. Kuid tähtsuselt mitte viimasena nimetan, et vana ülekohtu täielik ja tingimusteta heastamine on meie auasi, kuid seda tuleb teha mitte jooksva õigusemõistmise arvel.

Mis nende eesmärkide saavutamiseks on vaja? Selleks on vaja kolme asja:

- a) kõrge professionaalsusega ja väga inimlike omadustega kohtunikke, kes on oma isiklikus elus nõus loobuma kohtuniku isikule sobimatust tegevusest. Ma pean silmas lisateenistuse võimalusi, perekonnaelu korrapärasust, kitsendusi avalikes kohtades, tutvusringkonna valikut jmt.;
- b) kohtute tugevat materiaalet baasi alates kohtumajadest ja kohtusaalide sisustusest ning lõpetades kaasaegse infotehnika kasutuselevõtmisega paari lähima aasta jooksul;
- c) kohtureformi seadusliku aluse väljatöötamist ja kehtestamist.

Ent iga asjaga on probleeme, mida me ise ei suuda lahendada. Meil ei jätku juba praegu inimesi, ei kohtunikke ega spetsialiste. Minu andmetel on viimase poolteise aasta jooksul rahvakohtutest lahkunud kuus kõige paremat, kõige võimekamat kohtunikku. Ja tooksin

viimase näite oma kohtust. Juunikuus lahkub töölt kolleegiumi vastutav sekretär. Ta on noor neiu, töötab teist aastat pärast keskkooli lõpetamist meil, alates uuest aastast on tema ametipalk 225 rubla, kuid kuna ta valdab inglise ja soome keelt, siis on talle tehtud ettepanek töötada ühes aktsiaseltsis palgaga 420 rubla, pluss veel muud soodustused. Tähendab, riigiaparaat ei suuda ka siin konkurentsi pakkuda.

Kohtunikel pole tööruume, saali; järjekorda oodates venib asjade kuulamisele määramine; arvutustehnikale, isegi kui me saaksime vahendid, pole kohta. Ringkonnakohtule ei ole ruume. Linnavalitsus ei tee kuulmagi, et me vajame tööpinda rehabiliteerimisasjade läbivaatamiseks. Pärnu mnt. 7 hoone on ülemkohtu bilansis, ta on tuleohtlikus seisukorras, elektrijuhtmestik on vaja välja vahetada. Projekt on valmimisjärgus, aga kas me saame kapitaalremondi jaoks raha, kas me leiame töövõtja ja materjalid – selles ei ole ma kindel. Uusi inimesi asemele leida on väga raske. Missioonitunnet koolis ei kasvatata. Kohut on ka üsna karmilt kritiseeritud ajakirjanduses, kohtus töötamine ei ole popp.

Tundub, et ka kõrgem võimuorgan ei saa aru olukorra tõsidusest. Esitan ainult ühe argumendi. Ülemkohtu esimehena ma ei tea, missuguses staadiumis on kohtureformi kujundavate seaduste väljatöötamine. Pean silmas kohtukorralduse seadust, vandemeeste institutsiooni, kohtu autoriteedi õiguslikku kaitset. Nimetatud eelnõusid ma ei ole näinud ei Ülemnõukogu presiidiumis ega valitsuses, ettevalmistatavate seadusandlike aktide nimekirjas ka mitte. Väga lugupeetud advokaat hr. Jüri Rätsep esitas eile Eesti Komitee seisukoha ülemkohtu volituste edasilükkamise kohta kuni valitsemise ajutise korra kehtestamiseni. See taotlus on motiveerimata ja kujutab endast teatud poliitilist umbusaldust ülemkohtu liikmete vastu. Ma arvan, et minu kolleegid ei ole seda umbusaldust pälvinud.

Kohtuniku kohus on teenida seadust. Teie, lugupeetud rahvasaadikud, võtate vastu seadused, meie, kohtunikud, täidame neid ise ja meile antud volituste piires nõuame nende täitmist kõikidelt institutsioonidelt ja kodanikelt. Kui me andsime nõusoleku ülemkohtu liikmeks kandideerimiseks, siis andsime endale ka aru, kus me õiguslikult oleme ja kuhu läheme ning missugust vastutust meist igatüks kannab või missugust vastutust meil kanda tuleb. Me oleme oma valiku teinud ja oma nõusoleku kandideerimiseks ka andnud.

Ma kardan, et Eesti Komitee ettepanek tähendab sisuliselt poliitilist sekkumist õigusemõistmisesse. Ilma ülemkohtu viimaste aastate tegevust kritiseerimata külvatakse umbusaldust ülemkohtu liikmete vastu. Ma ei ole kindel, et ülemkohtu volituste pikendamise korral on mul võimalus esitada teile nii kvalifitseeritud kohtu liikmeid kui praegu.

Nüüd ülemkohtu isikulisest koosseisust. Kindlasti tuleb valida 200 kaasistujat. Nende kandidatuurid on esitatud maa- ja linnavolikogude poolt. Tallinnast kõige rohkem: 100

inimest. On arvestatud, et ülemkohtu kriminaalkohtu kolleegiumi muutudes vandekohtuks on meil võimalik töötada nendega kui vandemeestega. Isiklikud omadused on enamiku kandidaatide suhtes meile teadmata. Me tugineme siin linna- ja maakonnavolikogude arvamusele. Mis puutub ülemkohtu liikmete isikulisse koosseisu, siis neid on 19. 19 inimesest kolmel on volitused olemas: minul alates 3. aprillist, ülemkohtu liikmetel Värnikul jaanuarist 1989 ja Rahil augustist 1989. Ülejäänud 16 inimesest siirduvad kaks pensionile: kohtunikud Lehtsaar ja Marka. Seega 16 kandidaadist on 14 eelmisest koosseisust ja kaks on uued inimesed.

Uute liikmete iseloomustamiseks mõni sõna. Võidakse küsida, miks nad ei ole kohtunikud. Kalgi puhul mul on kerge vastata, sest ta on kohtus töötanud aastatel 1963–1977 Kalinini ja Mererajooni rahvakohtus ning ülemkohtu liikmena. Praegu on ta Ametiühingute Nõukogu tööõiguse peainspektor ning tema tulek ülemkohtu tsiviilkohtu kolleegiumisse tugevdab seda tööõiguse valdkonnas märkimisväärselt. Teine kandidaat Jüri Ilvest on planeeritud kriminaalkohtu kolleegiumi liikmeks. Enne kui ma tegin talle ettepaneku võtta see ametikoht vastu, pöördusin ma kuue kohtuniku ja kolme advokaadi poole ja igahelalt sain eitava vastuse. Ilvestit me teame transpordiprokuröri asetäitjana, Kalinini rajooni prokurörina ja nüüd Tallinna linna prokuröri asetäitjana. Ta on tasakaalukas, objektiivne inimene, seda me võime eeldada tema esinemise järgi kohtuistungitel. Meie kollektiiv toetab tema kandidatuuri. Mis öelda 14 siiani töötanud ülemkohtu liikme iseloomustamiseks? Minu arvates on nad professionaalselt parimad, mida kohtusüsteem praegu välja pakkuda saab. Ma nimetaksin siin Vaike Merkat, Kivilood, Zaitsevat, Tuulbergi, Paasmat – ühesõnaga, nimetamata ma ei tohiks jätta mitte kedagi. Minul ei ole ka nende käitumise kohta kõlbelisi märkusi. Ühesõnaga: nende tagasikutsumise aluseid ei esine.

Kriitiliselt arvan, et ülemkohtu teoreetiline potentsiaal võiks olla tugevam, kui see praegu on. Ma ei pea silmas ülemkohtu pleenumi määrusi, üldistusi ja sisemisi dokumente. Ka arvan, et ülemkohtu liikmed esinevad praegu väga harva erialases kirjanduses ja üldises ajakirjanduses. See ei käi Litvinovi, Odari ja Merka kohta. Vanas koosseisus on kõige libisevam sulg Karl Marksil.

Nüüd sellest, kuidas me valime ülemkohtu. Praegu on vastandatud ülemkohtu esimehe asetäitjad ülemkohtu liikmetele. Minu arvates me peame kõigepealt valima 16 ülemkohtu liiget ja nende hulgast kaks asetäitjat. Asetäitjate hulgas on minul ülemkohtu esimehena järgmised plaanid. Seoses sellega, et ülemkohtu osavõtt mitmesugustest seadusandlikest programmidest on suurenenud, pean vajalikuks tõsta hr. Odari tsiviilkohtu kolleegiumi esimehe staatusest ja nimetada ta esimehe esimeseks asetäitjaks, et tal oleks kõik õigused ja

volitused vastavate projektide arutamisel ja kooskõlastamisel, sest nendega on tõesti kiire. Ja sel puhul jääks teisel asetäitjal, kriminaalkohtu kolleegiumi esimehel rohkem aega kolleegiumisiseste ja rehabiliteerimisprotsessidega tegelemiseks.

Kriminaalkohtu kolleegiumi esimehe ja esimehe asetäitja ametikohale on välja pakutud Vladimir Litvinovi kandidatuur. Eile Ülemnõukogu Presiidiumi istungil teatas õiguskomisjoni esimees hr. Anton, et õiguskomisjonis tema kandidatuuri arutamisel hääled jagunesid pooleks 4 : 4. Tema vastu esitatud argumente komisjonis ega Ülemnõukogu Presiidiumis ei teatud. Minul kui ülemkohtu esimehel ei ole alust tema kandidatuuri mitte esitada. Ta on väga suure töövõimega kohtunik. Ta arutab ise kõige keerukamaid asju esimeses astmes, 20 aasta jooksul kohtunikuna töötades on tal olnud ainult üks kohtuotsuse tühistus. Kolleegiumis arutatakse üle 50% asju vene keeles ja Litvinov valdab seda perfektselt, see on ta esimene keel. Kuid ka eesti keelt valdab ta vähemalt E-kategooria tasemel. Praegu töötab ta eesti keele kirjaliku omandamise kallal ning see on tal F-kategooriale juba lähenemas. Peale selle töötas ta tsiviilkohtu kolleegiumis, ta on hea teoreetilise ettevalmistusega inimene ning spetsialistina ma toetan tema kandidatuuri ülemkohtu esimehe asetäitjaks. Mis puutub tema isiklikesse omadustesse, siis minu arvates on ta mõnikord väga emotsionaalne, kuid see ei takista teda töötamast ülemkohtus.

Ja lõpuks, kui meil on jüripäev, siis töölepingu uuendamisel on meil ka õigus esitada teile oma tingimusi. Need ei ole kerged tingimused. Ma palun väga, et seadusandja määraks oma suhtumise kohtureformi paketti kuuluvate seaduste väljatöötamisel! Teiseks: ruumide küsimus. Pärnu mnt. 7 on kohtumaja ja see peab jääma kohtumajaks. See on üpris paslik paik ülemkohtu ja ringkonnakohtu jaoks. Me leiame, et praegu on võimalik seda programmi lahendada, kuna käiku on minemas Tallinna rahvakohtute hoone ja me saaksime ümbergrupeerimise teel majas teha kerge vaevaga remondi ning kujundada see kahe kõrgema kohtu – ülemkohtu ja ringkonnakohtu tarbeks. Meil on vaja tehnilisi vahendeid, eelkõige arvuteid, paljundustehnikat, kirjutusmasinaid, sest meie rehabiliteerimisprotsess takerdub just praegu tehnilistesse üksikasjadesse. Ma olen kindel, et odav kohus ennast ei õigusta. Riik peab andma kohtule, mis kohtule kuulub. Ja kohtuniku töötingimused hõlmavad ka kodus töötamise, seega ka elamistingimused, kodu. Aga valitsuse nimekirja järgi meile elamispinna ei eraldata, linnale oleme tühi koht, meie korteritaotlustele isegi ei vastata.

Ma palun teid anda kolmandale võimule, kohtuvõimule eluõigus ja valida ta esitatud koosseisus!

Juhataja

Enne kui me esitame teile küsimusi, on meil vaja otsustada üks põhimõtteline küsimus. Me otsustame praegu Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, esimehe asetäitja, liikmete ning rahvakaasistujate valimise küsimust. Nii on see ka kirja pandud kinnitatud päevakorras. Eesti Komitee juhatus juhib Ülemnõukogu tähelepanu sellele, et kuni pole otsustatud sõltumatu ja kvalifitseeritud Eesti kohtuvõimu loomise küsimus ja sätestatud üleminekuperioodi valitsemise korras uus kohtunike ametisse nimetamise kord, arvatakse, et ei ole sobiv kinnitada ülemkohtu uut koosseisu. Millest tuleks järeldada nii, et praeguse koosseisu volitusi tuleks pikendada. Probleemi erinevus on arusaadav ülemkohtule.

M. Titma

Eesti Komitee seisukoht võib formaaljuriidiliselt olla põhjendatud, aga ma tahan sisuliselt juhtida kolleegide tähelepanu sellele, et Eestimaal on kohtukaader äärmiselt raskes seisus. Kohus tervikuna on olnud väga rasketes tingimustes ja kui me praegu nendele inimestele ei anna kindlustunnet, et nemad võivad professionaalselt edasi töötada, siis me lõhume ära veel ühe riigiparaadi osa. Ja pärast seda, tühjalt kohalt, kui juriidilist abi vajavad kooperaatorid on kõik need kohtunikud endale tööle võtnud, on praktiliselt võimatu neid uuesti saada riigiparaati. Me otsustame terve suure professionaalse grupi saatuse ja palun suure vastutustundega suhtuda sellesse küsimusse, kui me hääletame. Igal juhul mina olen üheselt sellel seisukohal, et me peame andma ülemkohtule praegu selge kindluse, et need inimesed töötavad seal püsivalt ja kui tuleb riigikohtu reform, siis seda reformi teevad ka need inimesed ja küsimus võib olla nende hulgast personaalselt konkreetsete inimeste väljavahetamises, aga mitte terve rühma juristide usalduse küsimusest.

J. Rätsep

Lugupeetud juhataja ja kolleegid! Ma selgitan mõne sõnaga veel Eesti Komitee kaudu väljendatud seisukohta. See kajastab ka mõnede Ülemnõukogu liikmete seisukohta, kaasa arvatud nende sõnade lausuja. Ettepanek pikendada Eesti Ülemkohtu volitusi ei ole kollektiivne umbusaldusavaldus ülemkohtule. Asi on nimelt selles, et ka lugupeetud hr. ülemkohtu esimehe selgitavas sõnavõtus oli juttu sellest, et ka ülemkohtu juhtkond mõtleb praegu kohtusüsteemi ümberkorraldamisele. Sel juhul, kui õigusemõistmist hakatakse teostama kasvõi selle projekti järgi, mis täna oleks arutusele tulnud (kui oleks olnud hääletamisel seekord üks hääl rohkem), on sõnastatud põhimõtte järgnevalt: õigusemõistmist Eestis teostavad NSV Liidu kohtuvõimust lahutatud ja sõltumatud Eesti kohtud, kes

juhinduvad õigusemõistmisel käesoleva seadusega kooskõlas olevatest normatiivaktidest. Selle projekti sisu on niisugune, et Eesti kohtumõistmise süsteem tuleks selle põhimõtte rakendamisel kohe ümber korraldada. Eesti kohtusüsteemi mahuksid sel juhul ikkagi kõik kohtumõistmise astmed. Kassatsioonikohtuna siis juba tõenäoliselt ringkonnakohtud, kelle asukohtki pole Tallinnas. Selle koosseis tuleb komplekteerida tõenäoliselt sama reformi käigus ja üsna kohe.

Seda kaadrit tuleks tõepoolest säilitada, ta väärib põhimõttelist lugupidamist oma pikaajalise õigusemõistmisest osavõtmise tõttu. See kaader ei saa niisuguses koosseisus jääda ülemkohtu koosseisu. Seega ebakindlus nende inimeste tulevases staatuses tekiks just nimelt sellest, kui me hääletaksime selle põhivariandi poolt. Kindlust säilitaks nende volituste pikendamine, nad töötaksid oma endistes funktsioonides edasi. Sellega ei ole midagi katki, kui nad teavad ette, et Eesti kohtumõistmise süsteem reformimisele läheb. Eeldatavasti aitaks nad isegi kaasa selle reformi teostamisele, mis on hädavajalik ja paratamatu juba lähitulevikus.

P. Jermoškin

Lugupeetud juhataja, lugupeetud Ülemnõukogu saadikud! Asi on selles, et igasugune volituste pikendamine, seda enam määramata ajaks, tekitab inimestes ebakindlust homse suhtes, tekitab apaatia töö suhtes. Ühinen saadik Titma arvamusel, et vaja on Eesti NSV Ülemkohus ära kinnitada.

Juhataja

Asugem otsustama! Kes on selle poolt, et Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimene asetäitja, esimehe asetäitjad, liikmed ja rahvakaasistujad valitakse täna? Palun hääletada! Poolt 53, vastu 15, erapooletuid 6. Täna me valime uue Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja, asetäitjad, liikmed ja rahvakaasistujad. Anname uuesti sõna ülemkohtu esimehele hr. Kirikalile kandidatuuride esitamiseks.

J. Kirikal

Lugupeetud Ülemnõukogu! Teile on välja antud Ülemnõukogu otsuse projekt. Selles on kolm punkti: esimeses punktis personaalselt esimehe esimene asetäitja Jaano Odar, esimehe asetäitja Vladimir Litvinov; teises punktis ülemkohtu liikmed: Mihhail Gnigin, Jüri Ilvest, Rāni Kalk, Rein Kiviloo, Tiit Kollom, Mart Kõiv, Vaike Merka, Arvo Paasma, Uno Pender, Ain Seppik, Nelja Zaitseva, Hans Tuulberg, Lilia Veizblat, Armand Vijard. Ja kolmandas punktis, nagu ma sissejuhatavas kõnes nimetasin, on kokku 200 rahvakaasistujat. Nad

esindavad kõiki maakondi ja linnu, ainult et Tallinnast on täpselt pool, sada inimest, sest Tallinna linna osakaal kuritegevuses ja kohtuasjades on ligemale pool kogu vabariigi koormusest.

Juhataja

Nagu te näete, on tegemist väga suure grupi ametnikega. Kuidas arvatakse, kui me kuulaksime ära personaalselt esimehe esimese asetäitja, asetäitja ja liikmed ning rahvakaasistujad vaataksime läbi nimekirjaliselt? Ollakse nõus? Me palume ette ülemkohtu esimehe esimese asetäitja kandidaadi. Kas hr. Odaril on öelda mõni programmiline seisukoht või me asume kohe küsimuste esitamise juurde? Palun küsimused hr. Odarile!

I. Hallaste

Austatud eesistuja, austatud kandidaat! Mul on küsimus, kui palju võtaks aega Eesti Vabariigi kohtusüsteemi lahutamine NSV Liidu kohtusüsteemist ja selle täielikult sõltumatuks tegemine? Milliseid samme tuleks seejuures astuda esimeses järjekorras?

J. Odar

Lugupeetud Ülemnõukogu! See on kahtlemata poliitiline otsustus ja ma arvan, et seda saate teha teie. Lugupeetud Jaak Kirikal oma ametikoha järgi NSV Liidu Ülemkohtu liige ja kui Ülemnõukogu niiviisi otsustab, et Eesti Vabariigi Ülemkohus ei ole seotud, siis tähendab see ikkagi mingil määral riiklike sidemete katkestamist. Ülemnõukogu peab kaaluma, millal ja kuidas seda on õigem teha. See on eelkõige poliitiline küsimus, aga teisest küljest kahtlemata ka praktiline. Millal ja kuidas seda teha, on kahtlemata teie otsustada.

T. Anton

Ülemnõukogu õiguskomisjon arutas ülemkohtu isikulist koosseisu. Õiguskomisjon otsustas ühehäälselt toetada hr. Jaano Odari kandidatuuri ülemkohtu esimehe esimese asetäitja ametikohale.

J. Pöld

Lugupeetud Jaano Odar! Teile selline küsimus. Teatavasti pikki aastaid või aastakümneid ei olnud meie kohtunikud oma otsustustes vabad. Kas te tunnete ennast täna oma otsustes suhteliselt vabadena, et teha oma tööd südametunnistuse järgi?

J. Odar

Ma sain nii aru, kas vabamana kui mõni aeg tagasi. Kui küsimus oli nii esitatud, siis ma arvan, et kohus on täpselt niisama vaba kui on kogu ühiskond. Mulle tundub, et meie siin saalis olijad ei saa keegi eitada, et meie ühiskond on muutunud tunduvalt vabamaks. Selle tõttu julgen ma ka öelda, et kohus on muutunud vabamaks oma otsustes. Ja eesmärk kahtlemata on sõltumatu kohus, millega on nõus arvatavasti kogu meie valitav või kandideeriv koosseis. Mitte seda, et ta ühiskonnast oleks päris sõltumatu, see ei ole võimalik, ta on ühiskonna osa, aga et ta oleks tasakaalustavas mõttes iseseisev ja sõltumatu. Et see praegu päris nii on, seda ma ka ei julge ütelda. Eks me oleme ikkagi ainult üks väike osa sellest ühiskonnast, kus me oleme.

P. Lutt

Mul on teile selline küsimus. Kuni käesoleva ajani on kohtutes olnud kombeks, et kohtualune peab tõestama oma süütust kohtule. Millal hakkab asi vastupidi olema?

J. Odar

Muidugi ma sellega päris ei ühine, et alati nii on olnud, kuid paljudel juhtudel ta paraku nii on olnud. Mõnes mõttes ma mõistan küsijat ja arvan, et me kõik peame sinna aitama sammuda, eelkõige seadusandja – sest oleneb seadusest, mille järgi kohus mõistab kohut. Kuivõrd seadus võimaldab läbi viia seda, et kohtualune ei pea oma süütust tõendama, vaid riiklik süüdistaja peab seda tõendama ja kohus peab otsustama – ma arvan, et see on normaalne seisund ja sinna me peame jõudma. Julgen ka öelda, et sellel teel on ikka üht-teist tehtud ka.

Ü. Aaskivi

Ma vabandan lugupeetud kandidaadi ees, kuid mul oleks üks probleemiasetus hr. juhatajale. Meil on ees veel 16 nimelist kandidatuuri, me peaksime siiski kokku leppima maksimaalses lühikeses ajalimiidis, mida me igale isikule pühendame. Vastasel korral me ei jõua täna kuigi kaugele.

Juhataja

Võtame arvesse. Arutame ka seda küsimust.

P. Priks

Lugupeetud Jaano Odar! Ma tahan küsida teilt kui minu endiselt kaaslinlaselt, Kohtla-Järve elanikult. Kas te suudate kuidagi kaasa aidata Kohtla-Järve Linna Rahvakohtu depolitiseerimisele, kui asi jõuab nii kaugele?

J. Odar

Ma arvan, et me kõik koos suudame. Poliitikat suunab ja juhib ikkagi Ülemnõukogu eelkõige, aga ma arvan, et ka meie suudame selleks oma panuse anda.

Juhataja

Me palume teil nüüd minna oma istekohale ja me peame nõu. Võib-olla me tõepoolest reglementeeriksime meie otsustamise korda, on ju ikkagi tegemist 16 isikuga, ilmselt omasoodu minna ei sobiks. Mina oma esimeses avalduses arvasin, et ka ülemkohtu liikmed võiksid olla meie poolt heaks kiidetud ja kinnitatud kirjalikult. Kui see on ebakorrektnene ja võib-olla ei vasta nõuetele, siis sellisel juhtumil tuleb nad personaalselt ära kuulata. Mida arvatakse sellest?

M. Titma

Mul on ettepanek Ülemkohtu esimehe asetäitjad kuulata ära personaalselt. Edasi liikmete suhtes, kui on kolleegidel pretensioone või küsimusi konkreetsele liikmekandidaadile, siis küsida konkreetset isikult. Kui niisuguseid pretensioone ei ole, siis igapähe üksikuna vaadata ei oleks mõtet.

Juhataja

See on üks ettepanek.

R. Järlik

Aja kokkuhoiu mõttes ma ainult toetan Titma ettepanekut, sest ma tahtsin teha täpselt sama ettepaneku.

T. Anton

Õiguskomisjonis oli see küsimus arutamisel ja vastu võetud otsuses on fikseeritud selline lahendus, et viia meile välja jaotatud otsuseprojekti punktides 1 ja 2 läbi hääletamine iga kandidatuuri kohta eraldi, punkti 3 osas aga nimekirja alusel.

Juhataja

Suur tänu! Meil ei ole siis vaidlemiseks põhjust. Õigusliku järjepidevuse saadikurühm palub enne valimisi vaheaega 10 minutit.

I. Hallaste

Austatud eesistuja! Enne kui me asume hääletama, peaks vist tegema vaheaja, kuid see vaheaeg peaks olema küsimuste ja hääletamise vahepeal. See võiks ka lühem olla, võib-olla 5 minutit.

Juhataja

Tähendab, ikkagi vaheaja taotlus on praegu. Vaheaeg 5 minutit. Palume mitte hilineda!

V a h e a e g

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kuna meil seisab ees mitmeid hääletamise protseduure, on mul ettepanek, et me kontrolliksime kohalolekut. Kohal on 84 Ülemnõukogu saadikut, puudub 21. Me kuulasime ära Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimese asetäitja kandidaadi härra Odari. Me kuulasime ära ka õiguskomisjoni arvamuse. (Kontrollime, kuidas on lood tõlkega, kas on juba tõlge olemas? Ootame, kuni selgitatakse. Korras.)

Lubage ette lugeda Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse projekt. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimeseks asetäitjaks Jaano Odar? Palun hääletada! Hääletamine on salajane. Poolt on 76, vastu 1, erapooletuid 5. Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe esimene asetäitja on Jaano Odar. Järgmise kandidatuuri osas anname sõna Eesti Ülemkohtu esimehele hr. Kirikalile.

J. Kirikal

Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe asetäitja kohale on esitatud Vladimir Litvinovi kandidatuur. Kõik andmed on teil olemas.

Juhataja

Palume kõnetooli hr. Litvinovi. Kas hr. Litvinov soovib öelda oma programmilise seisukoha või me asume küsimuste juurde? Palun küsimused hr. Litvinovile.

Ü. Aaskivi

Lugupeetud kandidaat! Te olete juhtinud Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukollegiumi ka möödunud väga rasketel ja keerulistel aegadel ning langetanud seal just selliseid otsuseid, mis nüüd sageli kuuluvad ümbervaatamisele. Kriminaalajade kohtukollegiumi esimehena olete te praktiliselt osa võtnud nende otsuste langetamisest. Kas te ei leia, et teil nüüd uues situatsioonis läheb siiski väga raskeks see mõnesugune ümberkehtastamise protseduur?

V. Litvinov

Kohtuotsust ei langeta nii palju kohtukollegiumi esimees kui kohtu koosseis, s.t. eesistuja ja kaks rahvakaasistujat.

A. Tähiste

Austatud kandidaat! Kas te võiksite rääkida oma viimasest juhtumist, töötades sellel ametikohal, kui õigusemõistmise käiku on püütud mõjutada kõrvalt kas julgeolekukomitee või muude organite poolt? Kui selline juhus teie praktikas on olnud, siis milline on olnud teie seisukoht?

V. Litvinov

Minu poole ei ole pöördunud keegi julgeolekukomiteest ega ühestki teisest organist.

Juhataja

Võib-olla ütleb oma seisukoha välja õiguskomisjon.

T. Anton

Õiguskomisjon arutas hr. Litvinovi kandidatuuri ülemkohtu esimehe asetäitja ametikohale. Selle küsimuse otsustamisel jäid poolt- ja vastuhääled tasakaalu, 4 : 4.

J. Põld

Millega seletada seda protsessi, tänu millele Eesti Vabariigi represseeritud kodanike rehabiliteerimine nii kaua aega võtab?

V. Litvinov

Ülemkohus tegeleb selle küsimusega ainult poolteist kuud, vastavalt Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadusele 19. veebruaril 1990. Selle aja jooksul oleme rehabiliteerinud 1500 isikut. Meil on selleks moodustatud terve osakond. Selle tööga tegelevad ülemkohtu esimees, tema asetäitjad, kohtu liikmed, konsultandid, terve kollektiiv. Ma pean veel ütleva, et poolteise kuu jooksul me rehabiliteerisime juba 1500 inimest. See on suur töö. Väga raske töö.

J. Telgmaa

Et õiguskomisjon sellise tulemuse esitas, on kaunis ärevust tekitav signaal. Ma palun Tõnu Antonit, kui ta peab seda võimalikuks, selgitada neid motiive, mis hr. Litvinovi vastu on. Nende motiivide mitteesitamine andis hr. Kirikalile võimaluse esitada Litvinovi kandidatuur, kuna tal oleks pidanud olema motiivid, et mitte esitada. Minu jaoks, kes ma ei tunne hr. Litvinovit ega üldse olukorda, oleks vaja siiski rohkem teada enne hääletamist.

Juhataja

Olekski õigem, kui Tõnu Anton kommenteerib.

T. Anton

Õiguskomisjon ei pidanud vajalikuks loetleda neid motiive, mis ajendasid niisuguse resultaadi: 4 poolt- ja 4 vastuhäält. Siiski on võimalik niisugust situatsiooni kommenteerida sel teel, et selgitan. Kaks komisjoni liiget on seni töötanud valdkonnas, millel on olnud üpris tihe side hr. Litvinovi senise tööga.

T. Mets

Kui teie oleksite olnud täna saadik, kas te oleks hääletanud Eesti Vabariigi riikliku sümboolika taastamise poolt või vastu?

V. Litvinov

Ma palun vabandust, ma arvan niimoodi, et see on ikka poliitiline küsimus. Lubage ikka kohtunik jätta poliitikast väljapoole.

J. Kork

Austatud juhataja, lugupeetud kandidaat! Nii nagu ma aru sain, teie ei vaidlustanud, vaid aktsepteerisite seda, et mõni aeg tagasi kohus langetas kusagilt tellitud stsenaariumi järgi otsuseid. Samas te ütlesite, et teie poole pole tellitud otsustega pöördutud. Kas te võite öelda, kustkaudu või milliseid kanaleid mööda need tellimised läksid praktiliselt täideviivale kohtule? Kas teie kaudu tõesti mitte midagi läbi läinud ei ole?

V. Litvinov

Ma palun vabandust, ma ei kuulnud teid hästi, aga nii palju, kui mina aru sain, pole keegi isiklikult minu poole pöördunud, absoluutselt keegi. Kui mina sellest küsimusest nii aru sain.

Juhataja

Küsimus oli niimoodi, kas oli teie kaudu või on teil teada muid kanaleid, kustkaudu anti tellimusi.

V. Litvinov

Mina ei tea seda kanalit.

T. Made

Austatud eesistuja, lugupeetud hr. Litvinov! Mida te peate oma senises töös kolmeks kõige suuremaks ebaõnnestunud otsuseks?

Juhataja

Ülemnõukogu saadik Tiit Made küsis, kas teile meenub, millist kolme kohtuotsust te peate enda jaoks kõige rohkem ebaõnnestunuks?

V. Litvinov

Kui ülemkohtu kohta, siis võib vastata. Aga nagu ülemkohtu esimees juba esitas minu kohta andmeid, siis 20 aasta jooksul minu eesistumisel on ainult üks otsus tühistatud. Ja see oli mul muidugi suur viga, see oli 18 aastat tagasi. Muidugi oli ülemkohtus niisuguseid protsesse. Kahju, et nad olid, isegi piinlik on.

Juhataja

Praegu konkreetselt ei meenu?

T. Made

On loomulik, et ka teie osalesite selles telefoniõigusega kohtumõistmises, mis toimus. Samal ajal ma tean natuke teie kohta informatsiooni seoses sellega, et teid taheti Moskvasse NSV Liidu Ülemkohtu liikmeks ja te otsustasite keelduda sinna minekust. Mul on kaks küsimust, mis võimaldaks kolleegidel teid natuke paremini mõista. Esimene asi: kuivõrd te tänase seisuga leiate, et teie tänast käitumist mõjutab see eelmise perioodi telefoniõigus? Ja teine: milline oli teie motivatsioon NSV Liidu Ülemkohtu liikmest loobumiseks?

V. Litvinov

Ma pean ütlema nii palju, et mina ei ole kunagi kasutanud telefoniõigust. Ütlen teile seda ausalt, ma vastutan oma sõnade eest. Ma kordan veel kord: mulle isiklikult keegi kunagi ei ole helistanud. Ja ma kordan veel kord: ma vastutan oma sõnade eest. Minu poolt tehtud vigade eest vastutan ma ise. Keegi ei ole palunud mul organiseerida niisuguseid protsesse. Mis puutub Moskvasse minekusse, siis juhtus niimoodi, et ma tõesti läksin sinna komisjoni, kui minu kandidatuuri arutati. Olin Moskvast umbes 10 päeva, kui minu abikaasa ema jäi väga raskelt haigeks, ta on 70-aastane, sündinud Eestis nagu minagi, ja keeldus kategooriliselt sõitmast Moskvasse. Ja seepärast otsustasin: ka mina ei sõida sinna. Ja seda ma ei kahetse.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on küsimus ülemkohtu aseesimehe kandidaadile. Õigemini, tahan esitada õienduse. Ka mina olin õiguskomisjoni istungil, kui arutati kandidatuure, ka mina osalesin hääletamises Litvinovi kandidatuuri puhul. See osa komisjoni liikmeid, kes väljendas negatiivset suhtumist Litvinovi kandidatuuri, ei esitanud oma negatiivse suhtumise põhjendusi. Seepärast on mul kahtlus, ja ma tahaksin seda kolleegidega jagada, kas ei mänginud siin oma rolli kandidaadi perekonnanimi?

Juhataja

Suur tänu, hr. Litvinov! Me palume teid asuda oma istekohale. Asume otsustama. Lubage ette lugeda Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse projekt. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu esimehe asetäitjaks Vladimir Litvinov? Palun hääletada! Poolt 46, vastu 38, erapooletuid 5. See ettepanek ei leidnud toetust Ülemnõukogu poolt. Ülemkohtu liikmete kandidaatide esitamiseks annan sõna ülemkohtu esimehele hr. Kirikalile.

J. Kirikal

Lugupeetud Ülemnõukogu! Ma olen jonnakas. Litvinovi kandidatuuri te ei kinnitanud esimehe asetäitjaks, kuid minu arvates ei ole mitte mingisugust õiguslikku alust jätta ta ilma kohtunikutööst, kohtunikukutsest. Mina paneksin tema kandidatuuri hääletamisele ülemkohtu liikmeks.

Juhataja

Ma ei näe, et oleks täiendavaid küsimusi. Sellepärast panen hääletamisele. Kes on selle poolt, et esitada Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Vladimir Litvinov? Palun hääletada! Poolt 53, vastu 31, erapooletuid 4. Hr. Litvinov on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks. Annan sõna järgmise kandidatuuri esitamiseks.

J. Kirikal

Teile on välja jagatud üpris põhjalik iseloomustav materjal. Tähestikulises järjekorras esimesel kohal on Mihhail Gnigin.

Juhataja

Teeme niimoodi, hr. Kirikal, et teie jääte kõnetooli ja me kutsume ülemnõukogu ette selle kandidaadi, kelle te esitasite. Palume siia hr. Mihhail Gnigini. Kas soovitakse esitada küsimusi hr. Gniginile? Ei soovita. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Mihhail Gnigin? Palun hääletada! Poolt 37, vastu 41, erapooletuid 5. Kahjuks ei leidnud see kandidatuur toetust.

J. Kirikal

Järgmisena on nimekirjas Jüri Ilvest, Tallinna linna praegune aseprokurör.

Juhataja

Palume, hr. Jüri Ilvest! Kas Ülemnõukogu soovib esitada küsimusi hr. Ilvestile? Ei soovi. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks Jüri Ilvest? Palun hääletada! Poolt 68, vastu 12, erapooletuid 7. Hr. Jüri Ilvest on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmisena on nimekirjas Räni Kalk.

Juhataja

Palume hr. Kalgi Ülemnõukogu kõnetooli! Juhan Telgmaa esitab teile küsimuse.

J. Telgmaa

Ma vabandan kandidaadi ees, aga ma ei esita temale küsimusi. Mina olen ikkagi raskustes. Inimesi tundmata nende üle otsustada on raske. Kas ei tohiks ikkagi paluda õiguskomisjonilt ühelauselist kommentaari iga kandidaadi kohta?

Juhataja

Kas Ülemnõukogu toetab? Kirjalik materjal kõikide kandidaatide kohta on olemas, enamused raputab pead. Kuidas me teeme? Anname sõna Tõnu Antonile.

T. Anton

Kõiki ülemkohtu liikmeid, keda meil tuleb hääletada, toetab õiguskomisjon. Kõigi kandidaatide kohta on teile välja jagatud materjalid, mis õiguskomisjoni arvates on küllaldased.

I. Hallaste

Austatud kandidaat! Meile välja jagatud materjalide järgi olete te ainuke esitatud kandidaatidest, kes seni on NLKP liige. Kas see on materjali koostajate viga või on see tõepoolest ikka veel nii?

R. Kalk

Jah, see on tõepoolest ikka nii.

Juhataja

Tundub, et rohkem küsimusi ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Rāni Kalk? Palun hääletada! Poolt 64, vastu 20, erapooletuid 4. Hr. Rāni Kalk on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

Palume järgmise kandidaadi, hr. Kiviloo, kõnetooli! Millised on küsimused hr. Kiviloole? Ei ole küsimusi. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Rein Kiviloo? Palun hääletada. Poolt on 72, vastu 9, erapooletuid 4. Hr. Kiviloo on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmiseks kandidaadiks on Tiit Kollom, tsiviilkohtu kolleegiumi liige.

Juhataja

Palume hr. Kollomi kõnetooli! Kas on küsimusi hr. Kollomile?

I. Fjuk

Kas olete oma senises tegevuses kunagi mõistnud surmanuhtlust? Ja milline oli siis teie enesetunne?

T. Kollom

Ei ole. Ma olen seni olnud tsiviilkohtu liige. Loodan, kui minu kandidatuur läbi läheb, ka edaspidi tsiviilasjadega tegelda.

Juhataja

Rohkem ei ole küsimusi? Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Tiit Kollom? Palun hääletada! Poolt on 71, vastu 6 ja erapooletuid 7. Hr. Tiit Kollom on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmisena on nimekirjas kriminaalkohtu kolleegiumi liige Mart Kõiv.

Juhataja

Palume hr. Kõivu kõnetooli! Kas on küsimusi hr. Kõivule? Ei ole? Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Mart Kõiv? Palun hääletada! Poolt on 79, vastu 2 ja erapooletuid 5. Hr. Mart Kõiv on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmiseks kandidaadiks on üks kolmest naisterahvast: Vaike Merka, töötab kriminaalkohtu kolleegiumi liikmena.

Juhataja

Palume pr. Merka kõnetooli! Kas on küsimusi pr. Merkale?

U. Ugandi

Kas peate õigeks meie ühiskonnas surmanuhtluse kaotamist?

V. Merka

Mina isiklikult pean küll õigeks, kuid ma leian, et sellele peaksid eelnema seadusandlikud muutused eluaegse või ka muu pikema vabadusekaotusliku karistuse näol. Mina isiklikult kui kohtunik surmanuhtlust ei poolda, kuigi küsimus on problemaatiline ja ma saan ka nendest inimestest aru, kes on teistsugusel seisukohal.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud pretendent! Teie kohta koostatud õiendis on öeldud, et olete NLKP liige 1960. aastast kuni märtsini 1990. Mida see tähendab?

V. Merka

Jah, partei liikmeks astusin ma ülikoolis 5. kursusel ja nüüd seoses kohtute depolitiseerimisega otsustasin astuda parteist välja.

N. Zahharov

Õelge, palun, kes teie pikaajalise kohtupraktika kestel on olnud juhuseid, mil parteiorganid on pöördunud teie kui kommunisti poole, et te teeks mingi konkreetse otsuse ühe või teise kohtualuse kasuks?

V. Merka

Üldiselt ma ei saa seda öelda, et minu poole oleks parteiorganitest pöördutud konkreetsetes asjades. Jutuajamisi ja soovitusi on varasematel aegadel olnud, kuid need on olnud tollaegse ülemkohtu juhtkonna kaudu. Aga otseselt ei ole pöördutud.

I. Fjuk

Kas te võiksite nimetada, kes olid tol ajal juhtkonnas, kui neid soovitusi anti?

V. Merka

Tol ajal oli juhtkonnas Afanasjev, kriminaalasjade kohtukolleegiumi esimehena.

Juhataja

Rohkem küsimusi ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks pr. Vaike Merka? Palun hääletada! Poolt on 62, vastu 18 ja erapooletuid 7. Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks on valitud pr. Vaike Merka.

Järgmiseks kandidaadiks on tsiviilkohtu kolleegiumi liige Arvo Paasma. Palun hr. Paasma kõnetooli! Kas on küsimusi Arvo Paasmale? Ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Arvo Paasma? Palun hääletada! Poolt on 75, vastu 3, erapooletuid 5. Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks on valitud hr. Arvo Paasma.

J. Kirikal

Järgmine on tsiviilkohtu kolleegiumi liikme Uno Penderi kandidatuur.

Juhataja

Palume hr. Penderi kõnetooli! Kas on küsimusi hr. Penderile? Ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Uno Pender? Palun hääletada! Poolt on 75, vastu 3, erapooletuid 8. Hr. Uno Pender on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmine on kriminaalkohtu kolleegiumi liikme Ain Seppiku kandidatuur.

Juhataja

Palume hr. Seppiku kõnetooli! Kas on küsimusi hr. Seppikule? Ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Seppik? Palun hääletada! Poolt on 76, vastu 3, erapooletuid 6. Hr. Ain Seppik on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmine on Nelja Zaitseva kandidatuur, ta töötab kriminaalkohtu kolleegiumi liikmena.

Juhataja

Palume pr. Zaitseva kõnetooli! Kas on küsimusi pr. Zaitsevale?

T. Made

Austatud eesistuja, lugupeetud kandidaat! Õelge palun, kas teie tööpraktika jooksul on keegi vabariigi partei või valitsuse liikmetest püüdnud teid oma nõuandmisega otsustamisel mõjutada?

N. Zaitseva

Mina olen töötanud 6–7 aastat rahvakohtunikuna Lenini rajoonis ja juba 9 aastat ülemkohtu liikmena, kuid mitte ühegi asja lahendamisel pole mitte kunagi keegi sellise küsimusega minu poole pöördunud.

Juhataja

Rohkem küsimusi ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks pr. Nelja Zaitseva? Palun hääletada! Poolt on 57, vastu 24, erapooletuid 5. Pr. Nelja Zaitseva on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmiseks on Hans Tuulbergi kandidatuur. Töötab tsiviilkohtu kolleegiumi liikmena.

Juhataja

Palume hr. Tuulbergi kõnetooli! Kas on küsimusi hr. Tuulbergile. Ei ole. Suur tänu! Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Hans Tuulberg? Palun hääletada! Poolt on 66, vastu 11, erapooletuid 6. Hr. Hans Tuulberg on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Järgmisena on Lilia Veizblati kandidatuur, töötab kriminaalkohtu kolleegiumi liikmena.

Juhataja

Palume pr. Veizblati kõnetooli! Kas on küsimusi pr. Veizblatile? Ei ole. Suur tänu! Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks pr. Lilia Veizblat? Palun hääletada! Poolt on 70 saadikut, vastu 9, erapooletuid 5. Pr. Lilia Veizblat on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Kohtu liikmete nimekirjas on viimasena Armand Vijardi kandidatuur. Ta töötab kriminaalkohtu kolleegiumi liikmena.

Juhataja

Palume hr. Vijardi kõnetooli! Esimese küsimuse esitab Andres Tarand.

A. Tarand

Täna on millegipärast väga vaikne rahvasaadik Toomas Kork, sellepärast ma küsiksingi tema eest. Milline on teie elu kõige ebaõnnestununi kohtuprotsess olnud ja miks?

A. Vijard

Selle aja jooksul, mis ma olen töötanud kriminaalkohtu kolleegiumis, ei ole ma ühtegi asja arvanud esimesse instantsi. Kõik on korras olnud.

U. Ugandi

Lugupeetud kandidaat! Me oleme täna ära kuulanud palju kohtunikke ja ülemkohtu liikmeid. Nad kõik on sellele küsimusele, kas neid on mõjutatud kõrvalt, vastanud eitavalt. Teatavasti ka Hindi protsessis tehti "õige" otsus. Kas te arvate, et kõik need, kes täna vastasid, rääkisid tõtt, et neid ei ole kunagi mõjutatud?

A. Vijard

Vaevalt küll.

T. Made

Austatud eesistuja, lugupeetud kandidaat! Teie eelmine vastus võtab juba maha minu küsimuse, mis ma tahtsin küsida. Ilmselt ei ole ka teid kunagi keegi teie otsustamisel mõjutanud. On see nii?

A. Vijard

Ei ole.

N. Zahharov

Lugupeetud pretendent! Õelge palun, kas töötades EKP Keskkomitee administratiivorganite osakonna instruktorina tuli teil täita partei keskkomitee juhtkonna mingeid ülesandeid, andmaks ükskõik mis astme kohtutele juhiseid võtta vastu ebaseaduslikke otsuseid?

A. Vijard

Ei tulnud.

Juhataja

Rohkem küsimusi ei ole. Kes on selle poolt, et valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks hr. Armand Vijard? Palun hääletada! Poolt 57, vastu 21, erapooletuid 8. Hr. Armand Vijard on valitud Eesti Vabariigi Ülemkohtu liikmeks.

J. Kirikal

Ma usun, et te lubate mul ühel järgmistest istungjärgudest esitada esimehe asetäitja kandidatuuri ja ühe Ülemkohtu liikme kandidatuuri, kes jäid täna valimata. Mis puudutab otsuse 3. punkti, siis siin on 200 inimese kandidatuurid. Veel kord kordan, et 100 on Tallinnast ja teised on proportsionaalselt vabariigi teiste linnade ja maakondade vahel jaotatud selliselt, et ülemkohus saaks igas linnas, igas maakonnas väljasõiduistungitel asju arutada ja et kõik linnad ja maakonnad oleks ülemkohtus esindatud.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kuidas me käitume? Meil läheneb praegu lõunavaheaeg, pooleli on 3. punkt. Võib-olla oleme siiski nii suuremeelsed, et arutame selle päevakorrapunkti lõpuni, ei pea kinni auväärt kohtunikke, ja siis pärast teadaandeid ning mõningaid sõnavõtte lähme lõunale. Ollakse nõus? Nagu õiguskomisjoni esimees Tõnu Anton teatas, on otsustatud, et kõige sobivam on niisugune protseduur: Eesti Vabariigi Ülemkohtu rahvakaasistujate kandidaate me otsustame nimekirjaliselt.

Kas on kellelgi vastuväiteid esitatud nimekirjale?

P. Jermoškin

Lugupeetud juhataja, lugupeetud Ülemkohtu esimees! Mul pole vastuväiteid, mul on pigem palve. Meil ei ole piisavalt teavet. Siin on lihtsalt linnade ja maakondade volikogude

ettepanekud. Tahaks nimeliselt teada, kes millise linna või maakonna poolt esitatud on: lihtsalt võiks seda mainida nimekirja ettelugemisel.

J. Kirikal

Kahjuks minu käsutuses neid andmeid ei ole, sellepärast et ülemkohtu kaasistujate kandidatuuri esitamine oli korraldatud selliselt. 19. veebruaril Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium tegi ülesandeks linna- ja maakondade volikogudele esitada kandidatuurid vastavalt kehtestatud etteantud arvule. Need esitati Ülemnõukogu Presiidiumi aparaadile ja minul nende kohta isikuandmeid ei ole. Siin usaldame täielikult maakonna- ja linnavolikogusid. Esmakordselt on kaasistujad komplekteeritud volikogude kaudu. Varem esitati nad parteiorganite kaudu ja ma usun, et nende kandidatuurid on õigesti valitud.

Juhataja

Ilmselt tuleb leppida. Kas Nikolai Aksinin soovib selles küsimuses sõna? Ei soovi. Siis pärast. Vladimir Malkovski, kas selles küsimuses? Kes on selle poolt, et arvestades linna- ja maavolikogude ettepanekuid valida Eesti Vabariigi Ülemkohtu rahvakaasistujateks alljärgnevad kandidatuurid, millised nimekirjad on teile esitatud? Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 76 saadikut, vastu 1 ja erapooletuid 5. Esitatud nimekiri on kinnitatud ja eeltoodud rahvakaasistujad on Eesti Vabariigi Ülemkohtu rahvakaasistujad.

Enne kui me läheme lõunavaheajale, on mul teile mõningad teadaanded. Edasi mõned sõnavõttud ja kõned. Teadaanded käivad just vaheaja kohta ja meil oli niisugune kokkulepe, et kõned ja sõnavõttud peame enne vaheajale minekut. (Hääled saalist.) Kui me ei pea sellest kokkulepest kinni, mida ma olen sõlminud, siis oleksin pidanud katkestama eelmise päevakorrapunkti läbiviimise, selleks, et broneerida aega.

Kes soovib hakata lugejaks Eesti Rahvusraamatukogus, saab piletid kätte toas 157. Bensiini krediitkaardi taotlejad, teid oodatakse samuti tuppa 157. Majanduskomisjoni koosolek toimub kell 15.30 ruumis 264. Türi sündmustega tegelev erikomisjon koguneb kell 14, nüüd juba teatud hilinemisega tuppa 110, see on valgest saalist ilma numbrita üks akende juures. Kõigepealt saab sõna Nikolai Aksinin.

N. Aksinin

Lugupeetud kolleegid! Kes soovib panna lilli langenute mälestusmärkidele – ärasõit on kell 14.10. "Ikarus" buss numbrimärgiga 00-06 seisab selle hoone ukse ees. Lilli saab toast nr. 157.

P. Panfilov

Saadikugrupi "Võrdsete õiguste eest" ja kommunistliku fraktsiooni protest:

"8. mail 1990 võeti Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul vastu seadus "Eesti riiklikust sümboolikast". Nimetatud seaduseelnõu arutamise käigus tegid saadikud rea põhimõttelisi muudatusi ja täiendusi, millised kannavad üldpoliitilist iseloomu ning lähevad kaugemale riikliku sümboolika probleemidest välja. Õiguskomisjoni esimees Anton tegi omad ettepanekud komisjoni poolt, ilma et need oleksid enne läbi arutatud. Ülemnõukogu juhataja Nugis, vaatamata saadikute ettepanekutele, kuulutas välja, et dokumendi lõppredaktsiooni on võimatu kirjalikult vormistada, ning andmata võimalust tehtud muudatused ja täiendused läbi arutada, pani küsimuse kohe hääletamisele, öeldes, et seadus võetakse vastu teisel lugemisel. Neid tegusid me kvalifitseerime kui seaduse vastuvõtmise protseduuri jämedat rikkumist ning saadikute tahtlikku petmist. Seoses ülalöelduga avaldame protesti ning peame vajalikuks tänase päeva jooksul Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi erakorralisel istungil juhtunut arutada. Samuti nõuame sisulist vastust koos käesoleva teksti ja vastuse avaldamisega ajakirjanduses."

V. Malkovski

Seoses sellega, et otsus on vastu võetud (kuidas see sündis, rääkis juba Pavel Panfilov), arvan, et peame mõtlema, kuidas me hakkame oma valijate õigusi kaitsma. Seepärast on hädavajalik teha järgmine avaldus:

"Eesti NSV Ülemnõukogu saadikute avaldus.

Vabariigi valitsus ja Eesti NSV Ülemnõukogu saadikud oma mehhaanilise enamusega püüavad oma 30. märtsi ja 8. mai 1990 otsustega teravdada vastuolusid Nõukogude Liidu ja Eesti NSV juhtkonna vahel, pingestada riigi keerulist poliitilist olukorda, süvendada rahvastevahelist vaenu. Seaduse "Eesti riiklikust sümboolikast" vastuvõtmisega, milles on deklareeritud nimetus "Eesti Vabariik", nenditakse taas Eesti NSV väljaastumist NSV Liidust ühepoolses korras. Meie, Eesti NSV Ülemnõukogu saadikud, väljendades oma valijate tahet, kes näevad vabariiki Nõukogude Liidu koosseisus, anname teada, et meie valimisringkondades ei ole antud otsuse kehtimine võimalik, kuna see on vastuolus Nõukogude Liidu ja Eesti NSV konstitutsiooniga. Oleme sellest korduvalt rääkinud, kui käis 30. märtsi otsuse vastuvõtmine.

Tekkinud olukorras me kutsume üles valijaid, kohalikke omavalitsusorganeid ja töökollektiive, kes meid toetavad, ühinema meie kui Nõukogude Liidu kodanike õiguste kaitseks. Sel eesmärgil ja kavandamiseks meetmeid meie valijate huvide kaitsmiseks,

kuulutame välja kõikide tasandite nõukogude föderatsiooni ühtsuse eest seisvate saadikute kongressi kokkukutsumise. Kongressil tuleb arutada seadusandlike ja täidesaatvate organite loomise küsimust, millised kaitseksid meie valijate huve ja õigusi, ning referendumil läbiviimise korda Eesti NSV tegeliku väljaastumise kohta Nõukogude Liidu koosseisust.

Me pöördume Nõukogude Liidu presidendi, Nõukogude Liidu Ülemnõukogu ja Nõukogude Liidu valitsuse poole palvega võtta vastu grupp meie poolt volitatud Eesti NSV Ülemnõukogu saadikuid, et määrata kindlaks ühisabinõud, kaitsmaks Eestis elavate Nõukogude Liidu kodanike konstitutsioonilisi õigusi. Meie avalduse vastuvõtmine on tingitud meie ettepanekute pidevast eiramisest Eesti NSV Ülemnõukogu mehaanilise häälteenamusega, mis pole juriidiliselt läbi mõeldud, reglemendi ja saadikueetika rikkumisega, radikaalselt meelestatud saadikute pürgimisega ühepoolselt lõhkuda Eesti NSV föderaalsuhteid Nõukogude Liiduga."

On olemas allkirjad koos konkreetsete valimisringkondadega. Kes soovib sellele avaldusele allkirja anda – avaldus jääb siia. On palve teha seda kõigil, kes meie arvamust jagavad.

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

NELJAS ISTUNG

8. mai 1990

Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole

Juhataja (Ü. Nugis)

Kohal on 71 saadikut, puudub 34.

Jätkame Ülemnõukogu tööd 5. päevakorrapunkti arutamisega "Pöördumine Vene NFSV kongressi poole". Ettekandjaks on Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liige Mikk Titma.

M. Titma

Lugupeetud kolleegid! Me püüdsime seda poolteist päeva ära kasutada ja konsulteerida teiega. Eriti tahaks tänada härrasid Laari, Uluotsa, Hallastet ja Sovetnikovi, kes aitasid

projekti täiendada. Selle töö tulemusena on nüüd teile välja jagatud projekti tehtud mitmeid parandusi. Tutvustan teile neid parandusi, sest siis hoiaksime nähtavasti aega kokku.

Teksti algusest on välja võetud sõna "esimest": "tervitame Venemaa tõelist vabalt valitud rahva esindust Eestimaa esinduskogu poolt". Edasi oli 2. lõigu alguses trükiviga "teie naabriks on". Nüüd on 2. lõigus nii Judenitši kui Mannerheimi ja Laidoneri ees sõna "kindral", kuna ilmselt Laidoneri ja Mannerheimi võivad olla ka meie vene kolleegid unustanud, kes nad olid. Nüüd eelviimane lause, mis algab 2. lõigus "vastupidi": selle asemel on "kuid me oleme läbi aegade ikka võidelnud oma olemasolu eest" jne. Viimases lauses selles lõigus on: "see riik oli ja oleks ka praegu Venemaale sama heaks naabriks kui Soome". Järgmises lõigus oleks parandus: mitte "vabanemaks", vaid "et vabaneda minevikust". Edasi, ülejäämine lause algab mitte "ta teostas", vaid "ta kasutas sajandeid nägematut vägivalda rahvaste kallal, keda luges omaks. Koletu, möödanikust pärit imperialistlik poliitika röövis meilt 50 aastat tagasi vabaduse ja viis Venemaa sügavasse stagnatsiooni. Sellest mõtteviisist johtuvalt, kus riigi võimsuse näitajaks on valitsetava maa-ala suurus ja rahvaarv, ei saa vene rahvas endale kunagi tõeliselt võimsat riiki. Tänapäeval määrab selle majanduslik ja tehnoloogiline arengutase." Tähendab, vahetatud on lihtsalt kohad. Nüüd järgmine lõik: "Eesti rahval ei ole pretensioone vene rahvale, sest nii teie kui meie kannatused on olnud rängad. Me deklareerime, et need, kes külvavad vaenu ja esitavad rahvastele arveid, ei esinda Eestimaa rahva tahet. Me tahame olla vene rahva võrdväärased liitlased ja head naabrid. Me tahame saada nii majanduslikud, sotsiaalsed kui kultuurilised suhted vastastikku võrdõiguslikule kasulikule alusele. Me respektuime teie huvisid ja loodame, et teie mõistate ka meie soovi olla rippumatu ja teie hea naaber." Nüüd on viimane lõik: "Ühtlasi garanteeritakse Eestimaal vene rahvusvähemusele kõik kodanikuõigused ja kultuuriautoomia. Võite olla veendunud, et need venelased, kes soovivad elada meil Venemaa kodanikena, on maal, kus järgitakse kõiki rahvusvahelise õigusega fikseeritud käitumisnorme. Meie vabu ja iseseisvaid rahvaid ühendab ..." Jne. Tähendab, vahele tuleb "vabu ja iseseisvaid". Ja lõpuks viimane fraas: "Soovime teile edu töös Venemaa hüvanguks ..." Jne. Ja lõpuks, kuivõrd me muutsime riigi nimetust, siis loomulikult on "Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees". Need oleksid põhiliselt redaktsioonilist laadi täiendused.

Juhataja

Kas on küsimusi Mikk Titmale?

A. Novohatski

Palun selgitada järgmist küsimust. Siin kõlas ütlemine, et vene elanikkonnale antakse kõik kodanikuõiguste garantiid. Kas see tähendab, et me teeme täna muudatusi valimisseadusse ning võtame maha 5-aastase paiksustsensuse valijaile ja 10-aastase paiksustsensuse saadikukandidaatidele? Need piirangud puudutavad ju põhiliselt vene elanikkonda.

M. Titma

Loomulikult ei tähenda antud tekst seda, et me muudame meie otsuseid, mis puudutasid valimistel, s.t. kohalikel valimistel ja vabariigi Ülemnõukogu valimistel kehtestatud elamispiiranguid. Küll aga tähendab see seda, ja nagu te tekstist selgelt võisite välja lugeda, et venelastele, kes on saabunud siia ja elavad siin püsivalt, ilmselt me anname tulevikus kodakondsuse. Muidugi neile, kes seda soovivad, ja vastavalt nendele nõuetele, mis kodakondsuse saamisel esitatakse. Ja samuti tähendab see seda, et me võtame endale kohustuse, et venelased, kes soovivad Eestis edasi elada, olles Venemaa kodanikud, saavad seda teha kõigi rahvusvaheliselt tunnustatud normide alusel, mis garanteerivad mitte ainult inimõigused, vaid ka kõik õigused tööle, sotsiaalkindlustusele, mis tsiviliseeritud ühiskonnas garanteeritakse välismaa kodanikele, kui nad teevad tööd võõral maal ja vastavalt sellele omandavad kõik need õigused.

Juhataja

On veel küsimusi Mikk Titmale?

J. Pöld

Esimeses lõikes on: "Tervitame Venemaa esimest, tõeliselt vabalt valitud rahvaesindust." Selles vist peaks kahtlema, sest teada on ka juhtumeid, kus ka seal on tõsiselt rikutud valijate vaba tahet. Võib-olla sobiks paremini "esimest vabalt valitud". Ja keeleliselt võiks mõndagi parandada, väga palju on võõrsõnu, mis võiks asendada eestikeelsete vastetega. Võib-olla see vene keeles nii ei pea olema. Näiteks "garanteerima" võiks olla "tagama" ja "fikseeritud" võiks olla "sätestatud" jne. Kuidas te sellele vaatate?

M. Titma

Põhimõtteliselt võib vaidlustada seda "tõeliselt vabalt valitud" – alati võib seda vaidlustada. Ka meie valimiste puhul oli protseduuririkkumisi. See on juba maitseasi, aga kui Ülemnõukogu leiab, et formuleerida nii, siis me ei ole selle vastu. Kas mõned mõisted

asendada? Ma kasutasin rahvusvahelisi mõisteid põhimõtteliselt, et oleks lihtsam opereerida selgelt rahvusvahelistes tekstides kasutatavate mõistetega, et ei tekiks tõlkega arusaamiskusi.

J. Jõerüüt

Mul on nimelt üks kahtlus. See on eelviimase lõigu viimane lause: meie rahvaid ühendab ... jne. Olenemata selle alguse parandusest jääb lõppu mõte, et piir peab olema sama sümboolne, nagu see on Lääne-Euroopa normiks. Võib-olla on võimalik mu kahtlust hajutada, aga praegu on see väga tugev: nimelt see fraas on ebatäpne, sest teatavasti piir erinevate Lääne-Euroopa riikide vahel, piiril käitumine on siiski erinev. Näiteks protseduurid piiril, mis lahutab Soomet ja Rootsit, on teistsugused kui näiteks protseduurid piiril, mis lahutab Šveitsi ja Itaaliat. See ei ole üheselt mõistetav.

M. Titma

Ma püüaksin vastu väidelda selles mõttes, et see on väga oluline fraas. Mis puutub sellesse, et piirid on erinevad, tõepoolest. Ma tean ise, et Šveitsi piir on ranguselt tugevam kui mujal, aga suurusjärgult on kõik need piirid midagi muud kui need piirid, millega kogu Liidu elanike mall on seotud. Kui me praegu mõtleme nii enda muulasi kui ka Venemaa kodanikke, siis nende ettekujutuses piir on ikkagi traataed ja muud tõkked. Sellepärast ei ole juhuslikult pandud siia see, et meie kujutame tuleviku vaba elu ikkagi piirina, mis kodaniku, inimese jaoks on alati avatud, ilma suurte keeruliste protseduuride ja järjekordadeta kusagil loa saamiseks. Piiri funktsioon on eeskätt tolli teostamine, mitte piirata inimeste liikumisvabadust.

Juhataja

Kellel veel on küsimusi Mikk Titmale?

A. Zõbin

Lugupeetud hr. Titma! Te pakute siinkohal Laidoneri ja Mannerheimi nõukogude võimu eestvõitlejateks. Kuid, nagu mina tean, kinnitab 1918. aastal Eesti valitsuse ja Põhjaarmee vahel sõlmitud leping, et Eesti kodanlik valitsus varustas Põhjaarmeed täiel määral vormiriietuse, transpordiga jne., osaledes sellega sõjas Nõukogude Venemaa vastu koos tolle armeega.

M. Titma

Ma loodan, et see tekst on ikka vene keelde korrektselt tõlgitud. Jutt käib sellest, et mõlemad, nii kindral Laidoner kui Mannerheim käitusid Petrogradi suhtes respektiga, mõistes, mida tähendab see linn Venemaale. Nad ei viinud ei Eesti ega Soome vägesid selle linna hõivamisele. Ja antud juhul ma toetun siiski nähtavasti teie jaoks küllalt autoriteetsele inimesele, s.o. Leninile, ja tema hinnang täpselt sellele on siamaani vaidlustamata. Antud juhul lepingut ei ole keegi kirjutanud, küll aga on kirjutatud käitumisest, mida täielikult Eesti armee järgis, ja see oli Laidoneri otsene korraldus, et ei mindud Petrogradi paale.

A. Tarand

Kõigepealt juhin tähelepanu sellele, et rahvasaadikud Põld ja Jõerüüt maskeerisid mõlemad oma küsimuse tegelikult teksti paranduseks ja tulid tavakeeles öeldes sabas vahele. Ma tahan rääkida rahvaste võrdvärsuse põhimõttest. Nimelt kõikides meie ajalooraamatutes ja praktiliselt kõikides tekstides oli vene rahvast serveeritud meile siin 40 aastat kuidagi erilisena. Nüüd sellest, kus räägime võrdvärsusest, nagu üks teksti parandus ka kõlas, s.o. 2. lehekülje 3. lõigu 4. rida: "Me tahame olla vene rahva võrdvärsed liitlased ja head naabrid." Kogu mõte on õige, aga selles vanemas kontekstis see asi tuleks nagu natuke niimoodi välja, et jälle ainult vene rahva liitlased. Tegelikult ma asendaksin selle, et me tahame olla kas kõikide rahvaste võrdvärsed liitlased, või kui me tahame ennast natukene maailmas piirata, olgu siis Euroopa rahvaste liitlased. Kui ainult vene rahvast rõhutame, siis vanades kõnetekstides kõlab see natuke nii alandlikult nagu muiste.

Ja teine niisugune asi on, et meie oleme kole väikesed. Rahvana väiksed küll, aga muidu nii väga väiksed ei pruugi olla. Teine lõik algab "väike eesti rahvas" ja teises reas on jälle "oma väiksuse tõttu". Kui võtaks selle lõigu esimese sõna "väike" maha, et oleks lihtsalt "rahvas". Need kaks parandust.

M. Titma

Teise parandusega ma oleks täiesti nõus, aga esimese juures me pöördume Vene kongressi poole, selletõttu on ka mitmed asjad viidud siin ainult Eesti-Vene suhetele. Kui me teeksime mingit üldisemat deklaratsiooni, enda oma, siis oleks mõisteta, et me viime taustsüsteemiks rahvusvahelised suhted. Selletõttu on ka rõhutatult tekstis kasutatud seda konteksti. Mitte ei ole see vanast tulnud.

T. Mets

Mul oleks üks väike redaktsiooniline parandus. Siin on teine lause: "Me deklareerime, et need, kes külvavad vaenu ja esitavad rahvastele arveid, ei esinda eesti rahva tahet."

M. Titma

"Eestimaa rahva."

T. Mets

Peaks olema "ei Eestimaa ega Venemaa rahva tahet". Arve esitamine on praegu tulnud teatavasti ida poolt. Ja et selline arusaam ei tekiks: "ei eesti ega vene rahva tahet".

M. Titma

Antud juhul ma ei tahaks nõus olla. Asi on nimelt selles, et vene rahva eest kõneleb Vene kongress. Meie ütleme omalt poolt ja eeldame, et nemad annavad ka samasuguseid hinnanguid. Kui me hakkaksime nende eest andma hinnangut, ei oleks see diplomaatiliselt õige.

Juhataja

Kas on veel küsimusi Mikk Titmale? Teet Kallas tahab küsida. Nüüd on küsimus selles, et ma ei oska orienteeruda, kes tahab sõna võtta, kes tahab küsida.

T. Kallas

Mul on väike keeleline täpsustus, mis venekeelses tekstis kõlab "Venemaa on paljurahvuseline maa" ja see peaks kuskil kajastuma, mitte ainult "russkomu", vaid "rossiiskomu", "rossijane" või niimoodi. Eesti keeles ei tule see ilmsiks.

Juhataja

Enne kui me laseme Mikk Titma kohale, küsin veel teie käest, lugupeetud Ülemnõukogu. Omal ajal olen juba vihjanud sellele. Sellisel juhtumil, kui on ettekandjale küsimuste esitamise aeg, ei peaks hoidma järjekorda sõnavõtuks. Mul on alust arvata, et kõik, kes on sõnavõttu taotlenud, tahavad esitada küsimusi Mikk Titmale. Kui ei, siis ma palun praegu maha võtta sõnavõtutaotlused. Kõik saavad täna sõna, praegu jätaks järjekorda ainult need, kes tahavad küsimusi esitada. Ebamugav ja piinlik on minul praegu ära arvata, kes oli enne ja

kes oli pärast. Ma esitan niisuguse küsimuse saalile: kas teie hulgas on küsimuste esitajaid Mikk Titmale?

R. Järlik

Vabandust, ma mõtlesin seda küll omapoolse täiendusena, kuid see võib täiesti vabalt olla ka küsimus. Kõigepealt 2. leheküljelt lõigu 1. lause: "Eesti rahval ei ole pretensioone vene rahvale." Mul ei ole kahjuks üles kirjutatud, millises redaktsioonis see oli, aga ma teeksin ettepaneku jätkata seda niimoodi: "ei ole pretensioone vene rahvale, kuigi meie kannatused on olnud rängad." Mõte on ju selles, et me ei esita mitte sellepärast pretensioone või ei jäta neid esitamata vene rahvale, et vene rahvas on ka kannatanud, vaid et vene rahvas ei ole selles süüdi. Ja kui me ka niimoodi ütleme, siis oleks see sellega öeldud. Edasi, ma teeksin ettepaneku vahetada ära järgmises lauses kaks sõna, tähendab "esitavad arveid rahvastele", see annab täpsemalt edasi öeldu mõtte. Ja teeksin siiski ettepaneku "ei esinda eesti rahva tahet", kuivõrd eespool on kogu aeg jutt eesti rahvast ja vene rahvast, ja siis järsku muutub eesti rahvas Eestimaa rahvaks. Edasi teen ettepaneku jätta 10. reas alanud lausest "Me respekterime teie huve ja loodame, et teie mõistate ka meie soovi olla rippumatu ..." ära "teie hea naaber", kuivõrd neli rida eespool on juba öeldud, et me tahame olla vene rahva võrdväärset liitlast ja head naabrid. Milleks seda uuesti neli rida hiljem korrata?

Ja lõpuks teen ettepaneku terve eelviimane lõik sõnastada selliselt: "Eesti Vabariigis garanteeritakse vene rahvusvähemusele kõik kodanikuõigused ja kultuurautonomia. Nende venelaste suhtes, kes soovivad Eestis elada Venemaa kodanikena, järgitakse kõiki rahvusvahelise õigusega fikseeritud käitumisnorme." Edasi "meie vabu ja iseseisvaid rahvaid ühendav piir", nagu see viimases Mikk Titma poolt esitatud redaktsioonis oli – sellele juhtis tähelepanu vist Jaak Jõerüüt, kui ta ütles, et piir on mitte ühendav, vaid ka lahutav. Teeksin seal veel sellise mõttelise täpsustuse, et piir ei ühenda ega lahuta rahvaid, vaid piirid ühendavad ja lahutavad riike. Järelikult oleks õigem öelda hoopis lihtsamalt: "Piir meie vahel peab kujunema sama sümbolseks, kui see täna on normiks Lääne-Euroopas." Kui see muidugi sisuliselt on õige. Ma teen parandused kirjalikult.

Juhataja

Lubame nüüd Mikk Titma kohale, sest tõenäoliselt kõik tahavad siiski avaldada arvamust. Minu ettepanekut, mille ma tegin mõni minut tagasi, te kuulda ei võtnud. Ma oleksin üles kirjutanud selle järjekorra, kui kardetakse selle muutmist. Nagu me seda ise otsustame – tõenäoliselt ei ole selles mingit vasturääkivust –, redaktsioonilised parandused tulevad

sõnavõtus. Mikk Titma on kohapeal ja teeb vajalikke märkusi. Võtame nüüd juba sõnavõtusoovijate järjekorras.

T. Made

See on väga tõsine dokument, mida me hakkame vastu võtma. See dokument on rohkem, kui siin pealkirjas öeldud: "Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole". See on lihtsalt pöördumine vene rahva poole rahvasaadikute kongressi kaudu. Kuid mulle tundub seda teksti lugedes, et ta on ülearu emotsionaalne. Selles tekstis ei ole praegu seda põhjamaist kargust, selles tekstis ei ole seda Baltimaade parlamentidest viimastel nädalatel ja kuudel välja läinud dokumentide selget neutraalset joont. Siin on terve rida asju, mis lihtsal redigeerimisel on võimalik kahtlemata parandada. Minu meelest vajaks see tekst natukene redigeerimist.

Üht ja teist on juba öeldud. Omalt poolt lisan kas või seda, et meil ei ole pretensioone vene rahva vastu, kuid arvatavasti on valijate hulgas neid – esindame siin ju oma valijaid –, kellel on tekkinud pretensioone vene rahva esindajate vastu selle 50 aasta pikkuse koos elamise jooksul. Mulle tundub, et peaksime need emotsioonid sellest tekstist välja jätma: koletu režiim, sügavale stagnatsiooni, koletu möödanic, Euroopa ühiskodu, tõeliselt vaba jne., jne. Ma ei taha mitte väga pikale minna ja mitte teid väga tüüdata nende üksikute keeleliste parandustega, mida siin on vaja teha. Näiteks maks-vorm eesti keeles on juba oma aja ära elanud. Või need väited, et "meie respektuime", "me deklareerime" jne. Kuna on tegemist väga tõsise dokumendiga ja 18. maini on aega, siis on mul ettepanek, et seda asja arutatakse nii rahvussuhete kui ka väliskomisjonis ja moodustatakse redaktsioonikomisjon, et aega kokku hoida ja see dokument konditsiooni viia.

H. Peterson

Lugupeetud juhataja! Minul, nagu teistelgi on lihtsalt arvamusi redaktsioonilises osas. Põhiliselt on juba paljudest asjadest juttu olnud, kuid ma ikkagi toonitaksin. Teine lõik algab ikkagi "väike eesti rahvas". Nii Šveits, Taani või Holland, nad on kõik suhteliselt väiksemad riigid Euroopas, kuid keegi ei nimeta ennast "väikeseks", kõik on rahvusvaheliselt võrdsed. Et ikkagi jääks "Eesti rahvas on olnud ja jääb alatiseks". Sõna "väike" on järgmises lauses ka sees ja seal ta võib olla. Eelviimasel lõigus on niimoodi öeldud, et "ühtlasi garanteeritakse Eestimaal vene rahvusvähemusele kõik kodanikuõigused ja kultuurautonoomia. Need venelased, kes soovivad meil elada Venemaa kodanikena, on maal, kus järgitakse" – siin on konstruktsioon natuke keeruline. Ma ei tea, kuidas see vene keelde tõlgitakse. Näiteks ka viimane lõik: kas "jõudu teile" tõlgitakse siis "bohh pomoštš" või kuidagi teisiti? Muidugi, kui

vene rahvale ei ole pretensioone, kuid siiski teatud asjad tuleks reparatsiooni korras ikkagi lahendada, on ju tehtud ülekohut kui riik riigile.

J. Allik

Lugupeetud juhataja! Mul on kaks probleemi. Üks on kõigepealt põhimõtteline. Aktsepteerides igati lugupeetud Tiit Made märkusi selle kohta, et tekst võib-olla on liialt emotsionaalne, ma siiski arvan, et see ei ole emotsionaalne. Emotsionaalsuse aste on õige, aga epiteete on võib-olla tõesti palju. Kuid tahaksin meelde tuletada, et meie avaldus Leedu blokaadi kohta jäi vastu võtmata just seetõttu, et see jäi hiljaks, seda pidi arutatama komisjonides. Mul oleks Ülemnõukogule siiski üleskutse, et me täna seda viga ei kordaks, vaid võtaksime selle avalduse vastu. See ei ole poliitiline otsus, sellega me ei seadusta Eesti ja Vene vahelist piiri, vaid see on siiski emotsionaalne pöördumine küllalt emotsionaalse inimestekogu poole, kes istub seal kongressil. Tuleks kiiresti moodustada redaktsioonikomisjon Mikk Titma juhtimisel ja asuda tööle, et täna saaks vastu võtta.

Teine küsimus on selles, et ma tahaksin jätkata Teet Kallase mõtet parandusest, mida ta tegi. See ei ole minu arvates piisav. Kogu see tekst on kirjutatud põhimõttel, et Vene NFSV Rahvasaadikute Kongress esindab ainult vene rahvast. Aga nagu me teame, on rahvussuhete probleemid Venemaal samuti üha teravamaks muutunud. Kui me seda nii kirjutame, siis see võiks mõjuda kohati solvamisena. Minu meelest tuleb selles tekstis "vene rahvas" asendada "Venemaa rahvastega". Seda aspekti silmas pidades tuleb tekst veel kord läbi vaadata.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud Ülemnõukogu, võib-olla sobiks vahepeal küsida, enne kui me jätkame sõnavõttudega, kas oleks õige aeg hakata moodustama redaktsioonikomisjoni? Millised on ettepanekud? Küsime kõigepealt Mikk Titmalt.

M. Titma

Redaktsioonikomisjonis võiks olla Rahvarinde poolt Teet Kallas. Õigem oleks, et iga saadikugrupp esitab oma esindaja ja me läheksime teeksime selle dokumendi. Võib-olla Teet Kallas aitaks stiililiselt parandada.

Juhataja

Ma sain aru niimoodi, et Mikk Titma teeb ettepaneku redaktsioonikomisjon moodustada kõikide saadikugruppide esindajaist. Ei olda selle vastu? Teeksime niimoodi, et sõnavõttud

jätuvad, kuid samal ajal iga saadikugrupp esitab oma esindaja kirjalikult minule ja kui need kõik on laekunud, siis me saame edasi otsustada. Jätkame sõnavõttudega.

A. Paju

Austatud Ülemnõukogu juhataja, kolleegid! Olen täiesti päri Tiit Made ja lõpuks ka Jaak Alliku sõnavõetuga selles mõttes, et tekstis peaks oluliselt välja rookima sõnu, mis siin on liigsed. Ma toon paar näidet. Teises lauses on, et "oleme ühisel raskel teel, vabastamaks omi rahvaid meid aheldavast süsteemist." Oleme ühisel teel, vabanemaks aheldavast süsteemist – näiteid võiks veel tuua. Näiteks "oleme teel Euroopa ühiskodusse, tsiviliseeritud riikide rüppe". Äkki võiks "üska" asemel olla "sekka"? Tahaks põhimõttelise küsimuse esitada. Me räägime Venemaal elavate rahvaste saatusest, seal on ju ka ligi 50 000 eestlast, kes ei ole seal elanud mitte lühikest aega. Kas ei oleks mitte siin kohane ühe lausegagi määratleda, mis on olnud Venemaal elavate eestlaste ja seal elavate muude rahvaste vahel?

A. Ristkok

Austatud juhataja, lugupeetud kolleegid! Eesti tarbekeeles suureneb viimasel ajal segadus sõnade Eesti, Eestimaa ja eestimaalased kasutamises. Sellises diplomaatilises tekstis on tähtis täpsust säilitada. Ja just ennekõike Vene riigiga seoses on Eestimaa tähistanud Eesti territooriumil ainult osa Eestist. Võib-olla me peaksime seda silmas pidama ja kolmes kohas redaktsiooniliselt seda asja täpsustama. Ma panen ette, et 1. lõigus esimeses lauses, kus on öeldud "Eestimaa esinduskogu" see asendada "Eesti elanikkonna esinduskoguga", s.t. Eesti kogu territooriumi esinduskogu. Teine koht on 2. lehekülje 2. lõigu kolmandas reas, kus on öeldud, et "arveid, ei esinda Eestimaa rahva tahet". Siin võiks olla pigem Eesti suure tähega ja "maa" vahelt ära jätta. Ja kolmas koht, kus selline täpsustus ehk tuleks ette võtta, on järgmises lõigus esimeses reas, kus on öeldud "ühtlasi garanteeritakse Eestimaal vene rahvusvähemusele" jne. Seal peaks olema "Eestimaal" asemel "Eestis".

L. Hänni

Austatud juhataja ja kolleegid! Ei ole kahtlust, et Vene NFSV Rahvasaadikute Kongress on meie jaoks oluline sündmus ja meie pöördumine selle kogu poole on täiesti kohane. Aga ometi tahaksin ma mõningal määral vaidlustada selle ajaloolise kontseptsiooni, mis on selle dokumendi aluseks. Nimelt kumas siit läbi selline hoiak, et rahvas ei ole oma ajaloo looja, vaid mängukann. Siin on selliseid väiteid nagu "Venemaal kehtis sajandeid koletu režiim"; "möödanikust pärit imperiaalne poliitika" ja veel mõningad teised kohad. Ma arvan, et iga

rahvas on siiski oma ajaloo looja ja ka vastutab oma tegude eest. Samuti on selles tekstis õpetus, milline peaks olema tõeline riik ja kuidas vabaneda. Ma arvan, et selliste õpetussõnade jagamine suurele rahvale ei ole päris kohane. Millega me saame vene rahvast abistada, on see, et me ise vabaks saame.

S. Volkov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma mõtlen, et redaktsioonikomisjon läheb antud teksti lühendamise teed. Toetan selles suhtes kolleeg Tiit Madet, et tekstis on vast palju liigseid sõnu ja määratlusi. Võtame konkreetset teksti järgi. Arvan, et on vaja kirjutada "Eesti Vabariigi rahvas" ja "Eesti Vabariik", mitte "eesti rahvas" ja "Eesti", kuna tänaseks on meil vastav otsus juba vastu võetud. Leian samuti, et on vaja kirjutada mitte "Venemaa rahvaid", vaid "Vene Föderatsiooni rahvaid". Siis oleme absoluutselt konkreetset ja viisakad. 1. lehekülje 2. lõigus pakuksin välja, kus jutt on 1919. aastast ning Lenini tsitaadist, arvestades, et me pöördume Vene Föderatsiooni saadikute kongressi poole, järgmist varianti: "Heaks näiteks sellele on 1919. aasta, mil abi Judenitšile soomlaste või eestlaste poolt oleks viinud Lenini sõnul Petrogradi langemiseni, Venemaa siseasjadesse vahelesegamine aga oleks toonud parandamatut kahju meie rahvastele." Lugupeetud kindralid Mannerheimi ja Laidoneri jätaaksin ma välja. 2. lehekülje 1. lõik. Ehk on tõlkimisel viga tehtud, igatahes on välja tulnud lause "koletu imperialistlik poliitika". Nagu ma aru sain, peaks jutt olema "koletust impeeriumipoliitikast". Ja 2. lehekülje viimane lõik – ehk jätta see hoopis välja? Me garanteerime vene vähemusrahvusele üht ja teist, kuid tegelikult me ei suuda ju täna juriidiliselt mitte midagi garanteerida, vastasel juhul läheb see risti vastu täna taastatud 1938. aasta põhiseaduse 4. paragrahvile. Seal on ju jutt vaid rahvusvahelistest reeglistest, mitte õigusnormidest. Lähtudes samas paragrahvist, me satume vastuollu ka Eesti NSV konstitutsiooniga. Kuna Eesti Vabariik ei ole veel deklareerinud, et austab inimõiguste deklaratsiooni, siis jääb siin kirjapandu vaid sõnakõlksuks. Võiks piirduda lausega, mis lõpeb sõnadega "lähtudes vastastikest huvidest" ja üle minna järgmise lõigu juurde. Lõik vene rahva garantiidest ja piiridest võiks ära jääda.

S. Sovetnikov

Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Kuna mul on venekeelne variant, siis minu märkused tulevad vene keeles.

Minu arust on läkitus Vene Föderatsiooni saadikute kongressile koostatud põhjalikumalt kui kõik meie eelmised dokumendid. See on vastuvõetav, muidugi koos parandustega, millised on

redaktsioonilist laadi ja väheolulised. Kuid mulle näib, et 1. lõigu viimane lause "Oleme teel Euroopa ühiskodu, kultuurriikide ühenduse poole." võiks ära jääda. Kui me räägime Eestist, mitte Venemaast, on see vastuvõetav. Kui me aga räägime nii Eestist kui ka Vene Föderatsioonist, siis peaksime arvestama, et Venemaa on Euraasia riik, mis orienteerub ja jääb kindla peale orienteeruma mitte Euroopale, vaid Aasiale. Ka Aasias on juba olemas väga arenenud kultuurriike. Liiatigi on mõistel "kultuurriik" ka tausttäendus, mis viitab sellele, et meie oleme kultuuritu riik. See võib olla Vene Föderatsiooni rahvasaadikutele mõneti solvav. 2. lehekülje 1. lõik. Arvan, et selles tuleks maha kriipsutada "50 aastat tagasi ..." Jah, Eesti jaoks võib see olla väga iseloomulik ajavahemik või ajamäär, kuid Venemaal hakkas see pihta veel varem. Seepärast tuleks seal kirja panna nii: "Minevikult päritud isevalitsuslik, impeeriumimeelne lähenemisviis võttis meilt kõigilt, ka Venemaalt, vabaduse ning viis sügavasse seisakusse". Edasi tuleb väga halb, rohmakas lause. Me võtaksime selle maha ja lõpetaksime selle lõigu sõnadega: "Meie ja teie vabaduse nimel me kutsume teid üles välja juurima impeeriumimeelset psühholoogiat, mis ei ole vastuvõetav ka teile."

A. Zõbin

Lugupeetud juhataja! Ma ei trügi vaidlusse, mis puudutab 1918. aasta 6. detsembri lepingut Eesti Valitsuse ja Põhjaarmee juhatuse vahel. Kuid mulle näib, et Vene Föderatsioonis on piisavalt spetsialiste ning nad jõuavad selgusele küll, milline oli Laidoneri ja Mannerheimi roll Petrogradi ründamisel. Arvan, et teine lõik tuleks hoopis maha võtta, sest ühendas Laidoneri ja Mannerheimi Petrogradi kaitsjateks, me ilmselt eksime. Teiseks: 2. lehekülje viimane lõik räägib sellest, just nagu Eestis valitseks juba kodurahu ses mõttes, et valitseb võrdõiguslus eri rahvusgruppidesse kuuluvate inimeste vahel, mida tegelikult ju ei ole. Seepärast täna ka see lõik desinformeerib Vene Föderatsiooni saadikute kongressi. Seoses sellega tahaksin teha ettepaneku: moodustame oma Ülemnõukogus saadikurühma: kümme inimest saadikugrupilt "Võrdsete õiguste eest" ja kümme saadikut teistelt gruppidele. See meeskond hakkaks otsustama, kas on kõigi meie vastuvõetud aktidega ja tegelikus praktikas ikka võrdseid õigusi antud. Muidu kuulutame siin sõnades seda, mida tegelikkuses pole olemas. Selline on minu ettepanek.

J. Põld

Lugupeetud eesistuja, väga austatud kolleegid! Minu arvates esimese ja teise lehekülje vahetusel on siin jälle väga palju sellist terminoloogiat, mis kutsub meid üles võimsa riigi loomisele ja võitluse millegi nimel. Võib-olla sõnastaksime selle hoopis niimoodi: koletu

möödanikust pärit imperialistlik poliitika röövis meilt 50 aastat tagasi vabaduse ja viis Venemaa sügavasse stagnatsiooni. Sellest mõtteviisist johtuvalt, kus riigi võimsuse näitajaks on valitsetava maa-ala suurus ja rahvaarv, ei jõua Venemaa rahvad kunagi tõeliselt arenenud ühiskonda, mille tänapäeval määravad mitte ainult tehnoloogiline ja majanduslik, vaid ka eetilise arengutase. Ja mitte kutsuda jälle võitlusse – imperiaalse lähenemisega me oleme kutsunud võitlusse juba 70 aastat. Vahest aitab. Võimsa riigi kohta veel nii palju, et teatavasti marksistlik-leninliku filosoofia üks põhipostulaat määrab ära, et kunagi riigid siiski kaovad.

E. Tupp

Härra juhataja, lugupeetud kolleegid! Mulle tundub, et teatud määral on kõik ettepanekud head, kuid mul on sisuline või põhimõtteline ettepanek: algteksti võiks koostada vene keeles, arvestades seda, et see esitatakse Vene NFSV Ülemnõukogule, ja pärast teha tõlge. Vastasel juhul ei saa me head venekeelset teksti, arvestades eripära kahe keele vahel.

S. Petinov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Kui sellest tekstist rääkida, siis ennekõike tahaksin märkida, et minu arust on see tekst ülemäära pikk ja väheväljenduslik. Väga palju on "vett", mis ei kannu mingit sõnumit.

Nüüd konkreetselt läkituse mõnede positsioonide kohta. Esimesel leheküljel me räägime süsteemist. Kuid peab mõistma, et igauks saab süsteemist aru omamoodi, ning on raske tabada, millisest süsteemist on üldse jutt. See sõna tuleb välja vahetada. Me ütleme "kultuurriigid". See on äärmiselt ebakorrektnen termin. Ma ei tea, kuidas see eesti keeles kõlab, ma loen venekeelset varianti. Kas autorite arvates on olemas ka kultuurituid riike? Olen ka ühel meelel nendega, kes ütlesid, et mingil juhul ei maksa esile tõsta üksikisikute rolli ühes või teises ajaloosündmuses. Mannerheimi ja Laidoneri pakutakse välja nii, nagu nemad oleksid määranud Eesti suhtumise Venemaasse. Arvan, et see on lihtsalt ebaõige.

Esileheküljel on lause selle kohta, et "meid on võrdselt rõhunud julm režiim ..." Jällegi: me oleme oma ajaloo vältel läbi elanud mitmeid režiime. Ilmselt peab täpsustama, et jutt on stalinlikust režiimist. Peab olema lõpuni täpne. Toetan neid, kes ütlevad, et 2. leheküljel peaks maha võtma õpetusinstruktsioonid. Kui lugeda vene keeles impeeriumimeelsest lähenemisest, kõlab see üsnagi tõsise moraalilugemisena, isegi süüdistusena. Seega Vene Föderatsioonis võidakse võtta kõike seda hoopis teises mõistes, kui see autorite poolt kavandatud on. Meil on terve plokk impeeriumimeelsest mõtlemisviisist – see tuleb hoolega läbi vaadata. Arvan, et ei tasu sedagi deklareerida, justnagu polevat eesti rahval vene rahva vastu mingeid pretensioone.

Kuivõrd me seda kinnitama ruttame, jääb mulje, et kas me ise ikka ei kahtle selles. Loomulikult ei pea keegi kellelegi pretensioone esitama.

Järgmine moment. 2. leheküljel on jutt sellest, et rahvusvähemustele Eestis garanteeritakse kõik kodanikuõigused ja kultuurautonoomia: "Võite olla kindlad, et vene inimesed, kes tahavad elada meie juures kui Venemaa kodanikud, hakkavad elama riigis ..." jne. Arvan, et oleks õiglane, kui jutt ei käiks mitte ainult venelastest, kes elavad Eestis, vaid üldse venekeelsest elanikkonnast. Ka Venemaal pole ainult venelased, vaid ka teised rahvad. Nii peakski ütleva, et "Eesti territooriumil elavad teised rahvad" või siis "vähemusrahvused".

Sümboolse riigipiiri kohta. Me kirjutame, et piir peab saama sama sümboolseks, nagu see on täna kombeks Lääne-Euroopas. Kuid juba täna on meie piir ülimalt sümboolne, kuidas ta veel sümboolsemaks teha, minu mõistus küll ei võta. Ja lõpuks teksti viimane lause, kus on meie edusoovid. "... ja rahvastevaheliste heanaaberlike suhete kujundamisel" – minul on nii kirjas, eks kolleegid parandagu. Sõna "kujundamisel" tähendab, et täna selliseid suhteid Vene ja Eesti vahel pole. Arvan, et peaks kirjutama "säilitamisel". Võib-olla eestikeelses variandis kõlab see teisiti, kuid palun seda arvestada.

Ja lõpuks on mul ettepanek. Saadikugrupis "Võrdsete õiguste eest" me uurisime seda dokumenti. On ettepanek saata mõni asjaosaline, näiteks üks selle dokumendi autoreid, meie kolleeg Tiit Made koos selle dokumendiga Vene Föderatsiooni saadikute kongressile.

J. Telgmaa

Lugupeetud kolleegid! Märkusi on tehtud palju ja nüüd tahaks redaktsioonikomisjoni paluda, et ta hoiaks kogu aeg silma ees seda kujutluspilti, kui see dokument loetakse ette avalikult suure saali ees. Et see dokument ei oleks kuiv ja tõsine, küll kõige viimase sõnani lihvitud ja õige, vaid see peab olema emotsionaalne paber, et jääks ikka samasugune toon kõlama, nagu siin projektis Mikk Titma ette pani.

Juhataja

Peame nõu. Minule ei ole laekunud kõikide saadikugruppide esindajate nimesid, et lülitada neid redaktsioonikomisjoni. Seni on maasaadikute poolt veel Heldur Peterson, rohelistest poolt Vello Pohla, loomeliitude poolt Heinz Valk ja vabariiklaste poolt Tiit Made. Kas sellega piirdumegi?

S. Volkov

Lugupeetud kolleegid! Täna usalduse eest, kuid presiidiumi käes on minu palvekiri. Asi on selles, et mul on praegu eksamid, olen lõpetamas kõrgkooli ning ei suuda seda ülesannet täita. Aitäh usalduse eest, kuid palun minu kandidatuur maha võtta.

Juhataja

Me kavatsime selle töö veel täna ära teha ja veel tänasel istungil vastu võtta. Kas Sergei Volkov on nõus? Sellisel juhtumil teeme täna redaktsioonikomisjoni töö ära.

K. Kama

Õigusliku järjepidevuse grupi poolt Andres Ammas.

Juhataja

Kuidas on võrdsete õiguste grupi, kompartei ja Virumaa esindajatega? Volkov on juba nimekirjas. Ei ole rohkem vaja? Ma loen ette redaktsioonikomisjoni koosseisu projektina. Ma ei nimeta enam saadikugruppide nimesid, vaid nimetan ainult Ülemnõukogu liikme nime: Tiit Made, Vello Pohla, Heldur Peterson, Heinz Valk, Sergei Volkov, Andres Ammas, Teet Kallas ja Mikk Titma. Virumaa on veel esindamata. Palun, Pavel Jermoškin. Kes on selle poolt, et Vene Föderatsiooni rahvasaadikute poole pöördumise teksti redaktsioonikomisjon oleks järgmises koosseisus: Heinz Valk, Heldur Peterson, Vello Pohla, Tiit Made, Sergei Volkov, Andres Ammas, Teet Kallas, Mikk Titma, Pavel Jermoškin? Palun hääletada! Poolt 79, vastu ei ole keegi, erapooletuid 2.

Järgmine plaaniline päevakorrapunkt puudutaks Kirde-Eesti kui ökoloogilise katastroofi piirkonna probleeme. Seoses sellega, et Vladimir Kuznetsov, kes oleks ettekandja Kirde-Eesti probleemidest, on sunnitud isiklikel objektiivsetel põhjustel puuduma, on mul ettepanek, et me ei võtaks seda küsimust arutusele täna. Viiksime lõpuni 5. päevakorrapunkti selliselt, et redaktsioonikomisjon teeks oma töö ära ja täna, sellel istungil otsustaksime vastu võtta pöördumise teksti. Kas redaktsioonikomisjon saaks hakkama poole tunniga? Ruum 115 on praegu vaba. On ettepanek anda redaktsioonikomisjonile aega 35 minutit ja istung jätkuks selles saalis kell 17.45.

V a h e a e g

Juhataja

Kuna meil on vaja pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole vastu võtta hääletusega, siis palun kontrollida kohalolekut. Kohal on 86 saadikut, puudub 19. Redaktsioonikomisjoni nimel saab sõna M. Titma.

M. Titma

Kõigi saadikugruppide esindajate koostöö tulemusena jõudsimme põhimõtteliselt tekstini, mis ei sisalda enam sisulisi lahknevusi. Selle teksti me formuleerisime eesti keeles ja korraliku venekeelse teksti saab teha pärast literatuurset töötlust selle teksti alusel. Kui on vajadust, siis saame selle ka enne Ülemnõukogule ette lugeda, aga praegu püüaksime viimistletud teksti eestikeelsena esitada Ülemnõukogule.

"Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tervitab Venemaa vabalt valitud rahvaesindust! Oleme ühisel raskel teel, vabastamaks omi rahvaid neid aheldanud süsteemist, teel ühiskonda, kus rahva vaba tahe määrab ära oma esindajad ja demokraatlikult valitud esindus teenib oma rahvast. Oleme teel ainelises ja vaimses kitsikuses inimväärse elu poole. Oleme teel Euroopa ühiskodusse. Eesti rahvas on olnud ja jääb teie naabriks. Mitte ainult oma väiksuse tõttu, vaid kaine mõistuse ajal on eesti rahvas alati oma tegevuses austanud vene rahva huve. Selle kujukas näide on 1919. aasta, mil kindral Judenitši abistamine soomlaste või eestlaste poolt oleks Lenini sõnul toonud kaasa Petrogradi langemise. Kindralid Mannerheim ja Laidoner mõistsid, et taoline sekkumine Venemaa siseasjadesse lööks parandamatu haava meie rahvaste vahelistesse suhetesse, ega teinud seda.

Eestlased on läbi aegade võidelnud oma olemasolu eest. Oleme uhked, et suutsime 71 aastat tagasi rajada oma rahvusriigi. See riik oli ja oleks ka praegu veel Venemaale sama heaks naabriks, nagu on Soome.

Võitleme koos, et vabaneda minevikust. Meid on ühtviisi muserdanud koletu režiim, mis võttis rahvastelt nende tahte. Ta kasutas ennenägematut vägivalda rahvaste kallal, keda luges omaks. Koletu möödanicust pärit imperialistlik poliitika röövis Eestilt 50 aastat tagasi vabaduse ja Venemaa viis sügavasse stagnatsiooni. Johtuvalt mõtteviisist, mille järgi riigi võimsuse näitajaks on valitsetava maa-ala suurus ja rahvaarv, ei saa vene rahvas endale kunagi tõeliselt tugevat riiki. Tänapäeval määrab selle majanduslik ja tehnoloogiline arengutase ning demokraatia ning demokratism. Teie ja meie vabaduse nimel kutsume teid võitlusse imperiaalse, imperialistliku lähenemisega, mis ahistab nii teid kui meid.

Eesti rahval ei ole pretensioone vene rahvale, sest nii teie kui meie kannatused on olnud rängad. Me deklareerime, et need, kes külvavad vaenu, ei esinda Eesti Vabariigi tahet. Eesti rahvas tahab olla vene rahva võrdväärseks liitlaseks ja heaks naabriks.

Arenegu meie majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised suhted vastastikku võrdõiguslikul, kasulikul alusel! Me respektuime Venemaa rahvaste huve ja loodame, et teie mõistete ka meie soovi olla sõltumatu riik.

Teeme ettepaneku moodustada ülemnõukogudevaheline komisjon, süvendamaks vastastikustest huvidest lähtuvalt meie kahe rahva vahelist koostööd.

Eesti Vabariigis garanteeritakse vene rahvusvähemusele kõik kodanikuõigused ja kultuuriautonoomia. Nende venelaste suhtes, kes soovivad Eestis elada Venemaa kodanikena, järgitakse kõiki rahvusvahelise õigusega fikseeritud käitumisnorme. Piir meie vahel peab kujunema sama sümboolseks, kui see täna on normiks Lääne-Euroopas. Soovime teile edu töös Venemaa hüvanguks oma rahva elujärje parandamisel ja heanaaberlike suhete kujundamisel meie rahvaste vahel.

Juhataja

Ma oletasin, et pole põhjust umbusaldada redaktsioonikomisjoni tööd. Koit Raud soovib küsida.

K. Raud

Lugupeetud härra juhataja, lugupeetud härra Titma! Mul on küsimus: kas see tekst on nüüd kirjutatud algselt vene keeles? Mulle tundub, et siin ei ole kohati sõnade järjekord ja lauseehitus päris korras.

M. Titma

See tekst on kirjutatud eesti keeles, mitte vene keelest tõlgitud.

K. Kama

Vähemalt eestikeelse redaktsiooni, mille me avaldada tahame, peaks küll keeleinimeste poolt üle vaatama.

Juhataja

Tundub, et on veel küsimusi.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Mul on Mikk Titmale palve. Korra palun seda lõiku, mis puudutab 50 aasta sündmusi Eestis.

M. Titma

Möödanikust pärit imperialistlik poliitika röövis Eestilt 50 aastat tagasi vabaduse ja Venemaa viis sügavasse stagnatsiooni.

K. Sergij

Öelge palun, kas vene keeles on see tekst olemas? Mitmed minu märkused on jäänud tegelikku teksti kandmata. Jälle pöörduakse vene rahva poole, kuigi on räägitud Venemaa rahvastest.

M. Titma

Antud juhul võib-olla tõlkija eksis, sest meil on igal pool, kus on vaja öelda Venemaa rahvad, sees Venemaa rahvad. Kus on lihtsalt Venemaa, seal ei ole mõeldud venelasi, seda probleemi ei ole.

S. Sovetnikov

Palume tungivalt Sergei Volkovi ettepanekut kuulda võtta. Ta tegi õige ettepaneku: Laidoneri ja Mannerheimi nime vältida.

M. Titma

Antud juhul ma tahaksin ühe niisuguse märkuse öelda. Kui me teeme saadikugruppidega tööd, siis me püüame jõuda teatud poliitilise kompromissini. Kui nüüd teie ei usalda oma esindajat, kes nõustus selle kompromissiga, siis see on juba teie küsimus. Aga muidu muutub Ülemnõukogus igasugune kooskõlastamistöö mõttetuks. Me saadikugruppide esindajatega teeme teatud kompromissi, püüame saavutada lahendust, mis oleks kõigile vastuvõetav. Kui me hakkame aga seda kompromissi uuesti üle tegema, siis kujuneb meil tüüpiliseks olukord, et me siia maani kinnitame päevakorda.

Juhataja

Võtame Mikk Titma repliigi teadmiseks, kuid on veel kaks küsijat.

L. Hänni

Pöördumise tekstis seisab: "vene rahva võrdväärset liitlased". Liitlased on riigid, mitte rahvad. Ei meil ega vene rahval ei ole veel oma riiki, sellepärast võiks sõna "liitlased" asendada sõnaga "partnerid".

M. Titma

Seda tuleb vaadelda avalduse kontekstis tervikuna, kuna "partner" on hoopis teise tähendusega kui sõna "liitlane". Antud juhul me ei tee ju mingit juriidilist dokumenti, milles me formuleerime ühetähenduslikke mõisteid.

J. Pöld

Härra juhataja, austatud Mikk Titma! Mul on selline mõte, et teie poolt esitatud tekst võtta aluseks, kuid ühinen Koit Rauaga, et mõningaid keelelisi puudusi on. Siin on näiteks "viis Venemaa sügavasse stagnatsiooni" loetud ette kaks korda, "Venemaa viis sügavasse stagnatsiooni". Hääletame põhimõtteliselt ära, aga tuleks anda siiski keelelisse redaktsiooni.

K. Raud

Tahan kuulajate tähelepanu juhtida sellele, et hr. Mikk Titma enne ettelugemist ütleski, et see on põhimõtteline asja lahendus, kuid teksti korrigeeritakse veel. On arvestatud ka venekeelset teksti, et oleks kooskõlas.

S. Petinov

Lugupeetud spiiker, lugupeetud kolleegid, lugupeetud Mikk Titma! Tahakin teha järgmise ettepaneku: tekst on muidugi absoluutselt õige, maksimaalselt kompromissiline – nii arvab redaktsioonikomisjon. Selle töös osalesid kõik saadikugrupid. Kuid tuleb silmas pidada, et see tekst saadetakse ja loetakse ette vene keeles. Meie aga töötame täna palehigis eestikeelse teksti kallal. Ja eestikeelse variandi puhul on mu kolleegid teinud terve rea ettepanekuid, ka puhtstiililisi. Teeme ettepaneku võtta see tekst aluseks. See on vaja tõlkida vene keelde ning viia vastavusse vene grammatikaga. Ilmselt sõidab meie esindaja selle tekstiga Vene Föderatsiooni. Ma ei alaväärtusta eestikeelset teksti, sest selle on koostanud mu eesti kolleegid. Kuid kuna see tekst loetakse ette vene keeles, tuleb venekeelsele tekstile pöörata erilist tähelepanu just stiililise lihvi poolest. Olen nõus, et see on juriidiline dokument, kuid asja juriidilise külje pealt pole enam mingeid parandusi vaja, dokument peab olema korrektne vene ortograafia poole pealt.

Juhataja

Loodame, et viimasena saab sõna Kalju Koha.

K. Koha

Ma ei oleks sõna võtnud, kuid ma olin hämmingus. Meie, Ülemnõukogu saadikud, olime 35 minutit vabad ja kes oleks tahtnud teha märkusi, oleks võinud vabalt seda teha redaktsioonikomisjoni juures. Pärast uue teksti ettelugemist hakkas uus sisuline arutelu. Ma ei saa aru, kas me teeme tööd või teeme nalja siin Ülemnõukogus.

Juhataja

Lubame Mikk Titma kohale minna. Kas ollakse nõus sellega, et me võtame selle teksti aluseks ja usaldame tõlke ja stiliste, kes annavad talle sellise kvaliteedi, et seda kõlbab saata lugupeetud kolleegidele Vene Föderatsiooni? Kes on selle ettepanekuga nõus? Kui on tõesti tegemist väärtusliku parandusega, siis palun ette tulla.

P. Jermoškin

Mul pole ei parandusi ega täiendusi, vaid on ettepanek. Kuna meil on aega, tuleb teha selle pöördumise hea kirjanduslik tõlge vene keelde ning lugeda see esmaspäeval, uue istungjärgu alguses ette. Siis võtta ta ka lõplikult vastu. See oleks minu arust parim variant. Sellest me rääkisime ka redaktsioonikomisjonis.

Juhataja

Ma tegin ju ettepaneku, et hääletame selle poolt, et me võtame selle aluseks ja usaldame tõlkijaid-stiliste, kes viiksid ta sellisesse kvaliteeti, et seda sobiks tõesti saata kolleegidele Vene Föderatsiooni. Ja esmaspäeval, 14. kuupäeval, me loeksime selle istungil ette. On veel vajadust midagi parandada? Panen hääletusele: kes on selle poolt? Selle ettepaneku poolt on 78 saadikut, vastu ei ole keegi, erapooletuid 4.

Meie ametlik tööaeg on läbi. Ma palun mitte lahkuda, peame veel mõni minut nõu. Me ei suutnud nii efektiivselt töötada, et kõik viienda istungjärgu päevakorras olevad küsimused oleksime jõudnud läbi vaadata ja otsustada. Sellega seoses on mul niisugune ettepanek, et me jätaksime täna viienda istungjärgu pooleli ja jätkaksime sellega esmaspäeval, 14. kuupäeval, kinnitatud päevakorra järgi. Selleks on objektiivseid põhjusi. Väga tähtis punkt, mis puudutab Kirde-Eesti probleeme, jääb praegu arutamata sellepärast, et ettekandja ei saa objektiivsetel põhjustel osaleda. Ja ei ole meil ka puhtfüüsiliselt aega minna Eesti ajutise valitsemise korra

juurde. Kes on nõus, lähtudes sellest, et istungjärgu keskmine istungite arv on 6, aga seoses 9. maiga pidasime me ainult neli istungit, jätkama viiendat istungit 14. kuupäeval? Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 81 saadikut, vastu ei ole keegi ja erapooletuid ka ei ole. Sellega on tänane istung lõppenud. Jätkame esmaspäeval, 14. mail kell 11.

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU XII KOOSSEISU

VIIES ISTUNGJÄRK

VIIES ISTUNG

14. mai 1990

Juhataja (Ü. Nugis)

Tere päevast! Asugem töökohtadele. Kontrollime kohalolekut. Kohal on 88 saadikut, puudub 17. Enne, kui me kuulame saadikute arvamusi, värskendame mälu. Täna jätkub viies istungjärg, mille päevakorras on kaks küsimust ja ühe teema lõpetamine, s.o. pöördumine Vene NFSV kongressi poole. Me peame nõu saadikutega.

G. Israeljan

Lugupeetud Ülemnõukogu! Lugupeetud juhataja! Mul on küsimus meie vabariigi presidendile. Kuna teda ei ole kohal, adresseerin oma küsimuse juhatajale. Kes andis käsu katta Lenini bareljeef? Käsuandja nimi ja amet?

Juhataja

Aleksandr Gussev! Sama küsimus? Sergei Sovetnikov, ka sama küsimus? Kas Andrei Priil on ka sama küsimus? Ei ole.

A. Prii

Austatud Ülemnõukogu juhataja, austatud rahvasaadikud! Kuna meil iga istungjärgu päevakorra kokkusaamiseks kulub tund-paar või enamgi, siis teen ettepaneku, et Ülemnõukogu iga istungjärgu päevakord jääks täielikult Ülemnõukogu Presiidiumile kokkuseadmiseks ja kinnitamiseks, toomata selle arutelu täiskogu ette. Saadikud või saadikugruppide esindajad, kes soovivad teha ettepanekuid, täiendusi ja muudatusi

päevakorras, võivad teha seda kirjalikult presiidiumile või osaleda presiidiumi töös päevakorra arutamise juures. Selline parandus oleks vajalik reglementi sisse viia juba nüüd, ootamata ära uue reglemendi valmimist.

Juhataja

Suur tänu! Mida arvatakse, kas võiksime Andrei Prii poolt esitatud ettepaneku kohe panna otsustamisele? Ülemnõukogul on õigus otsustada seda küsimust. See on eraldi teema, kuid kui saadik seadusandliku initsiatiivi korras ettepaneku tegi – tal on see õigus –, siis Ülemnõukogul on õigus otsustada. Kas paneme hääletusele? Enn Põldroos.

E. Põldroos

Nagu ma aru sain, meil täna vist ei tulegi päevakorra kinnitamisega tegelda, see on meil olemas. Tõesti ei tahaks sellele küsimusele aega raisata, aga siiski. Päevakorra arutamised ja kinnitamisest lähevad käest ära. Ja nende asjade reguleerimiseks peaks olema mingi teine tee. Jätta ainult presiidiumi hooleks see küsimus on minu arvates võrdlemisi jäme demokraatia rikkumine. Me ei tohi seda teha. Päevakorra siiski kinnitab Ülemnõukogu ise ja igal saadikul on õigus algatada ükskõik mis küsimuse päevakorda võtmist, samuti esitada projekte. Ja alati on igal saadikul õigus apelleerida otse Ülemnõukogu poole, aga mitte presiidiumi kaudu. See on põhiline küsimus. Me ei tohi sellest loobuda, muidu me võime sattuda väga raskesse olukorda. Ärgem hakakem nende küsimuste üle praegu pikalt arutama ja läheme päevakorra juurde.

Juhataja

Suur tänu! Andrei Priil oli oma ettepanek, Enn Põldroosil on teine ettepanek. Ignar Fjuk, palun!

I. Fjuk

Kaks ettepanekut nõuavad reageerimist järgmiselt. Ülemnõukogu võttis vastu otsuse, et 15. mail on arutamisel uus reglement. Teeksin ettepaneku lülitada päevakorda tookord Ülemnõukogus otsustatu. Ma loodan, et õiguskomisjonil on uus reglemendi redaktsioon valmis. Selle arutamise käigus saame ka Andrei Prii ettepaneku läbi arutada. Nii et ma teen ettepaneku lülitada meie istungjärgu päevakorda varem ettenähtud punkt uue reglemendi kohta.

Juhataja

Homsest päevast algab uus istungjärk. Ettepanek Andrei Prii poolt oli selline, et täna panna ta hääletamisele, arvestusega, et kuuenda istungjärgu päevakord oleks juba välja pakutud presiidiumi poolt.

V. Menšikov

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Ülemnõukogu! Olen kolleeg Põldroosiga täiesti nõus, et teha ettepanekuid päevakorra suhtes on Ülemnõukogu liikmete õigus ja kohustus. Presiidiumil pole õigust kinnitada päevakorda, seda peab tegema vahetult Ülemnõukogu.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Oleme kaua ja palju kritiseerinud administratiivkäsunduslikku korda. On meenutatud vana Ülemnõukogu, kes käis koos kaks päeva aastas, et kätt tõsta ja jälle laiali minna. See ettepanek, mis tehti, on kangesti vana seisakusoo hõngu. Võib-olla siis anname üldse kõikide asjade kokkupanemise Ülemnõukogu Presiidiumi hooleks, ise aga tuleme kokku vaid üheks päevaks, et üksmeelselt hääletada ja siis koju minna.

Juhataja

Suur tänu! Mul on küsimus Andrei Priile. Kas jääte nõudmise juurde, et teie ettepanek panna hääletamisele? Selline õigus teil on. Enam ei pane hääletamisele? Aitäh!

Enne, kui me jätkame päevakorrapunktiga, mis meil pooleli jäi, mõned informatsioonid. Härra Uluots palub võtta teadmiseks ja ametlikult registreerida, et sõltumatute demokraatidega on ühinenud härra Alar Maarend. Samas härra Uluots teeb ettepaneku sõltumatute demokraatide nimel, et härra Arnold Rüütel annaks täiendava informatsiooni Balti kolmikkohtumise kohta. On selline ettepanek, et me lõpetaksime viienda istungjärgu ära ja annaksime kuuenda istungjärgu 1. päevakorrapunktis sõna Arnold Rüütlile.

V a h e a e g

Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Jätkame istungit.

Jätkame 5. päevakorrapunkti "Pöördumine Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole". Nagu te mäletate, sai sisuliselt töö viidud lõpuni, ainult venekeelne tekst vajab veel keelelist ja stiililist korrektuuri.

S. Sovetnikov

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Olen nagu ennegi tekstiga täielikult nõus. Välja arvatud teine lõik. Võttes arvesse, et me ei sõida Soome Eduskunna istungile, vaid Vene Föderatsiooni rahvasaadikute kongressile, palun koristada tekstist Mannerheimi ja Laidoneri nimed ning lisada "eesti rahva tahtel". Ja veel: 10. kuupäeval tegin ettepaneku, et saadikud, kes Ülemnõukogu liinis välismaal käivad, sõidu tulemustest lühikest informatsiooni annaksid. Seega palun järgmise istungjärgu päevakorda võtta Marju Lauristini informatsioon tema välisreisi tulemuste kohta.

P. Jermoškin

Lugupeetud kolleegid! Kõigile on välja jagatud tekst eesti ja vene keeles. Täna hommikul arutasime asja redaktsioonikomisjonis ja tegime teie lahkelt loal mõned parandused, mis kohendavad stiili. Esileheküljel on esimeses lõigus tehtud järgmine muudatus. Lauses "millega rahvas määras oma vaba tahte avaldusena oma esindajad", otsustasime muuta sõna "esindajad" sõnaks "saadikud". Muidu on liiga palju "esindajaid" ja "esindusi".

Teine lõik: "Eesti rahvas oli ja jääb teie naabriks...". Siin on pakutud sõnastada nii: "... ja jääb edasi" (venekeelses sõnastuses oluline stiiliparandus). Lauses "See režiim paiskas seninähtamatu vägivalla rahvaste kaela, keda pidas enda omanduseks" on otsustatud sõnastada: "... keda pidas omadeks." Ja lõpuks. Lauses "Piir meie riikide vahel peab olema sama sümboolne, nagu see on täna juba ..." on sõnad "täna" ja "juba" vahetanud kohad.

Juhataja

Me peame neid parandusi kohe hääletama ja otsustama. Meil on kaks parandust. Sergei Sovetnikovi ja Pavel Jermoškini oma. Tundub, et rohkem parandusi ei tule. Vaja on otsustada,

on need parandused õigustatud või mitte. Sergei Sovetnikov arvab, et pöördumises ei peaks olema juttu Mannerheimist ja Laidonerist. Mida arvata?

M. Titma

See on põhimõtteliselt Ülemnõukogu otsustada. Redaktsioonikomisjoniga võtsime niisuguse teksti vastu. Käigu pealt võtta teist seisukohta ei ole võimalik. Ma jään redaktsioonikomisjoni seisukoha juurde. Saan aru, et küsimus on põhiliselt Mannerheimi nimes, aga kui juba Stalin hindas teda positiivselt, ei usu, et Talvesõda omaks vene rahva mälus nii ränka järelmit, et tema nimetamine annaks negatiivse varjundi meie pöördumisele.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Redaktsioonikomisjon jääb oma seisukoha juurde ja Sergei Sovetnikov tegi oma ettepaneku. Vaja on Ülemnõukogu seisukohta. Paneme hääletamisele. Kes on selle poolt, et võtta aluseks redaktsioonikomisjoni seisukoht? Palun hääletada! Poolt on 69 saadikut, vastu 15 ja erapooletuks jäid 6. Nii et tuleb nõustuda redaktsioonikomisjoni seisukohaga. Nagu kõik teavad ja mäletavad, pannakse alati esimesena hääletamisele redaktsioonikomisjoni seisukoht ja siis tulevad parandused. Kui redaktsioonikomisjoni seisukoht poleks leidnud heakskiitu, oleks tulnud hääletamisele parandus.

M. Titma

Pavel Jermoškini parandused on stilistilist laadi. Ma ei näe põhjust, et siin me üldse peaksime hääletama.

Juhataja

Tähendab, redaktsioonikomisjon võtab nad vastu. Kas niimoodi, Mikk Titma?

M. Titma

Jah, see oli meie poolt esitatud ettepanek.

Juhataja

Sellisel juhtumil, lugupeetud Ülemnõukogu, ma panen teie ette hääletamiseks pöördumise Vene Föderatsiooni Rahvasaadikute Kongressi poole sellises redaktsioonis, nagu ta teile on esitatud ja võttes arvesse Pavel Jermoškini stiililisi parandusi. Kes on selle poolt? Palun hääletada! Poolt on 74 saadikut, vastu 6, erapooletuks jäid 8.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu istungitesaali kujundamisest

A. Gussev

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud saadikud! Me aina räägime vastastikusest lugupidamisest, suhete tolerantsusest, sellest, et peame austama teineteise tundeid, ka rahvustundeid. Kes ikkagi käskis Lenini bareljeefi kinni katta? Rahvuslippe on selle saali jaoks niigi piisavalt.

Juhataja

Suur tänu! Tundub siiski niimoodi, et Ülemnõukogu personalist ei ole selle tegevusega keegi seotud. Mis me nüüd teeme, kas kutsume töömehed välja ja jätame praegu istungi pooleli või ootame lõunavaheajani?

Ü. Uluots

Ma leian, et täna-homme me peaksime moodustama delegatsiooni, kes sõidab meie läkitusega Vene Föderatsiooni kongressile, ja arvan, et selle ettepaneku võiks teha presiidium koos vastava komisjoniga. Sõltumatud demokraadid pakuvad omalt poolt Indrek Toomet delegatsiooni koosseisu.

Juhataja

Suur tänu! Peaaegu sellesarnaselt on ka arvatud. Sõltumatute demokraatide kandidatuur läheb arutamisele.

V. Lebedev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! V. I. Lenini tähtsus ja roll meie riigi ja kogu maailma ajaloos on küllaltki suur. Oktoobrirevolutsioonita poleks vahest eksisteerinud ka alates 1920. aastast Eesti Vabariiki. Ei tohi unustada, et Tartu rahuleping tehti Lenini osalusel. Tahaksin veel parandada saadik Gussevit. Meie ees ei ole riigilipud, sest me muutsime oma seadusega Eesti riiklikust sümboolikast ära vaid vana lipu. Uut aga ei kehtestatud. Kallid kolleegid! Olgem tolerantsed, üldse, tsiviliseeritud inimesed. Koristagem need lipukangad ära, need ei ole veel riigilipud. Meie saali sümboolika – portreed, büstid jne. – küsimuse saab rahulikult ära lahendada töökorras. Olgem mõistlikud, tsiviliseeritud inimesed.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Minu meelest ei ole küsimus sisulist laadi. Kas me peame seda ise hakkama maha võtma või kutsume töömehed kohale? Ma palun mitte teha sellest asjast tarbetut diskussiooni. Kui me jõuame otsustamise juurde, siis me hääletame.

T. Made

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud kolleegid! Mulle tundub, et see mõttevahetus on tõesti asjata. Me oleme võtnud vastu sümboolikaseaduse. Vladimir Leninil ei ole olnud erilist pistmist meie praeguse istungjärguga ja selle seadusega. Ma kahtlen härra Lebedevi seisukohas, et kogu maailm austab Vladimir Leninit. Liiatigi nõukogude ajakirjanduses on viimasel ajal välja öeldud mõtteid, et Lenin on oma mõtteavaldustes väga palju lähtunud konjunktuursetest seisukohtadest. Vastuoluline on olnud tema mõttelaad. Me oleme võtnud vastu sümboolikaseaduse. Meil ei ole vaja kutsuda siia ei töömehi ega mitte kedagi. Ootame suvevaheaja ära, siis saab sümboolika koha pealt ka selle saali disain korda tehtud. Minule näiteks väga meeldib see disain, mis meie lugupeetud eesistujate selja taga on. Kui on tarvis, siis hääletame, aga lõpetame selle diskussiooni.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Mulle tundub, et saal ei ole kujundatud seoses käesoleva päevakorraga. Kuna ma ei ole üksikasjadega kursis, siis ma hea meelega nõustaksin ettepanekutega, et kuni lõunavaheajani jätame küsimuse otsustamata. Kui nõutakse otsustamist, siis sellisel juhtumil ma paneksin hääletusele. Kui me peaksime muutma disaini, eeldaks see töömeeste kohalekutsumist, ja see häirib meie tööd. Kas me võiksime praegu piirduda sellega, et jätame selle küsimuse lahtiseks kuni lõunavaheajani? Ei pane hääletamisele? Ei pane, selge. Jätkame päevakorraga.

H. Kostabi

Lugupeetud eesistuja, lugupeetud kolleegid! Ma tahan lisada nii palju veel, et kui me vaatame viimast "Kultuuri ja Elu" ja vaatame seda seina, mille üle vaidlus on, siis näeme, et tol ajal kujusid ei olnud, sein oli täiesti puhas. Jätame selle küsimuse otsustamata.

V. Jermolajev

Mul on küsimus. Kas lugupeetud peaminister tuleb täna siia? Mul on talle paar küsimust.

Juhataja

Antud päevakorrapunkti puhul, see on Kirde-Eesti ökoloogilise katastroofi piirkond ja sellega seotud probleemid, personaalselt kutseid saadetud ei ole. Kuid peaminister on saadik, ja kui Ülemnõukogu seda soovib, ta kutsutakse. Asi on selles, et igal esmaspäeval on sel ajal valitsuse istung. Kui Ülemnõukogu nõuab peaministri kohalolekut, siis ta ka kohale kutsutakse.

N. Aksinin

Lugupeetud saadikud! Ma pole ikkagi nõus Tiit Made arvamusega. Pean ütlema, et Tiit Made arvamust teab kogu vene rahvas, ja ma ei välista, tema suhtumine V. I. Lenini suhtes on just selline, nagu ta ütles. Taotlen praegu lühikest vaheaega ning teen ettepaneku teha seda, mis tuleb eesti ja vene rahva suhetele kasuks. Palume meie saadikkonnale vastu tulla.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Siiski mitu korda tehtud ettepanek, et me ei arutaks seda küsimust enne lõunat, ei ole leidnud heakskiitu. Ma panen hääletamisele. Kes on selle poolt, et me lükkaksime selle küsimuse otsustamise lõunani? Kõigil on õigus teha ettepanekuid, ja kui minu ettepanek teile ei sobi, siis te hääletate selle maha. Kes on selle poolt? Minu ettepanek oli selline: lükata see küsimus edasi lõunani. Oli teisi ettepanekuid. Minu ettepanek oli esimene: lükata küsimuse arutamine lõunani. Kõigepealt küsiti, kes on autor. Oli nii? Kes on selle poolt, et lükata selle ruumi disainiga seotud küsimused edasi lõunani? Palun hääletada! Poolt on 47, vastu 31, erapooletuks jäi 4. Minu ettepanek ei leidnud toetust. Nüüd tuleb järgmine ettepanek. Viktor Andrejev, kes oli järgmine? Aleksandr Gussev.

A. Gussev

Lugupeetud juhataja, lugupeetud saadikud! Tahaksin veel kord täpsustada, millest ma rääkisin. Asi pole selles, kes andis käsu. Ma palusin otsekohe Lenini bareljeef avada. See oli minu ettepanek. Mitte see, mille te hääletamisele panite.

Juhataja

Panen hääletusele Aleksandr Gussevi ettepaneku. Kes on selle poolt, et praegu Lenini bareljeefi ees rippuv Eesti lipp ära võtta? Palun hääletada! Poolt 19 saadikut, vastu 65, erapooletuks jäid 4. Nikolai Aksinini ettepanek langes kokku Aleksandr Gussevi

ettepanekuga, nii et teist korda hääletusele ei ole tarvis panna. Kas me võime jätkata päevakorraga?

P. Jermoškin

Lugupeetud Ülemnõukogu! Austatud kolleegid! Väga kahju, et see küsimus tõstatati pärast seda, kui olime võtnud vastu pöördumise Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole. Arvan, et siin tehtu illustreerib üsna kenasti, et üks asi on paber ja hoopis teine asi on tegu. Pöördumises oleks võinud olla kenakesti kirjas, et "... Lenini sõnul, kelle bareljeefi me 14. mail ENSV Ülemnõukogu saalis kinni katsime". Ma ei arva, et see aitab küsimuse konstruktiivsele lahendusele kaasa. Mul on ettepanek, mille palun panna hääletusele: kas jätame põhimõtteliselt bareljeefi alles või mitte?

M. Lauristin

Ma teen siiski ettepaneku lõpetada praegu vaidlus Lenini bareljeefi küsimuses ja asuda päevakorra juurde. Ja tahaksin teha ainult niisuguse märkuse, et mitte üheski Nõukogude Liidu seadusandlikus dokumendis ei ole Lenini pildid ja kujud kuulutatud Nõukogude Liidu riiklikeks sümboliteks ja selletõttu üldse sedalaadi piltide ja kujude olemasolu ei ole riiklik probleem. See on pigem ideoloogiline probleem. Ideoloogilised vaidlused ei kuulu Ülemnõukogu päevakorda.

Juhataja

Suur tänu! Ma siiski eeldan, lugupeetud Ülemnõukogu liikmed, et me saame asuda nüüd päevakorra juurde ja kõik järgnevad sõnavõttud on päevakorraga seotud.

T. Kork

Siiski veel eelmise juurde. Meil jäi hääletamata Tiit Made ettepanek. Mul on ettepanek teha Tiit Madele ülesandeks formuleerida see veel kord ja ära hääletada. Meil on teisi elanikkonna kihte Eestis, kel on oma ususümbolid, ja ma teeksin ettepaneku panna sel juhul Lenini kõrvale Kristus, Buddha, Mefistofeles ja võib-olla veel keegi. Aga praegu hääletame Tiit Made ettepanekut.

Juhataja

Enne seda, kui mu mälu ei peta, oli Jermolajevi ettepanek. Jermolajev läks välja? Lugupeetud Ülemnõukogu! Kas nõutakse, et me paneme Tiit Made ettepaneku hääletamisele? Kui te

mäletate, ma jõudsin enne teha ettepaneku asuda päevakorra juurde. Kas sellisel juhtumil ei oleks õigem kõigepealt hääletada seda ettepanekut? Kas Tiit Made nõuab oma ettepaneku hääletamisele panekut?

T. Made

Austatud eesistuja, ma mõistan suuri raskusi istungjärgu juhtimisel, kuid ma lihtsalt formuleeriksin selle ettepaneku ära, ja siis te otsustate. Ma ei nõua selle hääletamisele panemist, kuid arvatavasti ta lahendaks mõningal määral praeguse kriisiolukorra. Mul on ettepanek järgmise Ülemnõukogu istungi alguseks viia meie Ülemnõukogu istungite saal vastavusse sümboolikaseadusega.

Juhataja

Suur tänu! Iseasi, kas ka selle otsuse vastuvõtmisel me puhtfüüsiliselt saaksime seda teha, kuid ma panen hääletamisele Tiit Made ettepaneku. Kes on Tiit Made ettepaneku poolt? Palun hääletada! Poolt on 39. Loeme selle hääletusvooru annulleerituks. Enne, kui me hääletamisele asume, täpsustame veel lähteandmeid. Kuulame, mida ütleb Enn Põldroos, Kunstnike Liidu vastava ala spetsialist ja asjatundja.

E. Põldroos

Lugupeetud kolleegid! Seda ei ole tehniliselt nii lihtne teha. Vaadake, kogu see kompositsioon on pronksist valatud. Ühes tükis kogu selle suure kaarega. Mahamonteerimine nõuab päris korralikku kapitaalremonti.

Juhataja

Kas Tiit Made on nõus sellise ettepanekuga, et see küsimus antakse otsustamiseks presiidiumile? Ei ole nõus. Tiit Made ettepanek on viia saali interjäär vastavusse sümboolikaseadusega järgmiseks esmaspäevaks.

T. Made

Austatud eesistuja! Teeme hääletamise veel lihtsamaks. Jätame aja lahtiseks ja lõpetame diskussiooni selle küsimuse ümber.

Juhataja

Suur tänu! Kes on Tiit Made ettepanekuga nõus? Palun hääletada! Poolt on 68 Ülemnõukogu liiget, vastu ei ole keegi. Erapooletuks jäid 9. Läheme nüüd päevakorra juurde.

A. Maarend

Lugupeetud Ülemnõukogu juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma avaldan protesti Ülemnõukogu aja sihipäratu raiskamise pärast ning teen ettepaneku Ülemnõukogu juhatajale käituda reglemendi § 14 lõike 3 järgi. Siin on öeldud: "Ülemnõukogu juhataja võib taandada asjasse mittepuutuvaid küsimusi, lõpetada kõne või sõnavõtu, kui see ei puuduta arutatavat päevakorraküsimust." Millise päevakorraküsimuse alla viimase poole tunni diskussioon käis?

Juhataja

Ei jää muud üle, kui selle protestiga nõustuda.

E. Tupp

Mul on sõnasoov järgmise päevakorrapunkti kohta.

Kirde-Eesti ökoloogilisest olukorrast

Juhataja

Järgmine päevakorrapunkt on Kirde-Eesti ökoloogilise katastroofi piirkonna elanikele praktilise abi osutamisest.

E. Tupp

Tundub, et nimetatud projekt, kui rääkida tema keelilise poole pealt, on tehtud otsetõlkena vene keelest. Eesti keeles ei kasutata nimetust põhja-ida. See on kirre. Kõik lauseehitused on sellised, et kui ta põhimõtteliselt arutusele tuleb, siis tuleb see keeleliselt korralikult redigeerida, siis saab seda hakata arutama.

Juhataja

Selgituseks. Nimetatud projektid ei ole kummaski keeles toimetatud presiidiumi aparaadi poolt, vaid saadikute poolt. Vastavalt sellele tuleb arvesse võtta teie märkused.

J. Põld

Austatud juhataja, lugupeetud kolleegid! Juhiksin teie tähelepanu sellele, et me võtsime vastu pöördumise Vene NFSV Rahvasaadikute Kongressi poole ning tehti ettepanek lülitada vastavasse delegatsiooni Indrek Toome. On arvamus, et me peaksime selle päevakorrapunkti kõigepealt lõpetama, ja kui presiidiumil on ettepanek delegatsiooni koosseisu kohta, siis see ettepanek ette lugeda ja arutada küsimus läbi.

Juhataja

Delegatsiooni koosseis on järgmise istungjärgu päevakorra küsimus. Praegu kõlab päevakorrapunkt selliselt: "Pöördumine Vene Föderatsiooni Rahvasaadikute Kongressi poole", mis eeldab pöördumise teksti. Asjade loomulik käik oleks selline, et saadikute grupid, nagu tegid seda sõltumatud demokraadid, esitavad kandidatuurid. Presiidium arutab nad läbi ja esitab Ülemnõukogule otsustamiseks. Kui tahaksime arutada praegu delegatsiooni koosseisu, eeldaks see viienda istungjärgu päevakorra muutmist. Kas me läheme selle peale? Jääme vahest selle juurde, et saadikugrupid esitavad oma kandidatuurid.

K. Sergij

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud saadikud! Teen ettepaneku võtta kuuenda istungjärgu päevakorda küsimus: kuulata ära ja arutada läbi valitsuse programm vabariigi majandusliku ja sotsiaalse arendamise kohta, samuti informatsioon esimestest seadustest, mis esitatakse Ülemnõukogule läbivaatamiseks. Palun panna minu ettepanek hääletamisele.

Juhataja

Suur tänu, Klavdia Sergij! Andke oma kirjalik ettepanek meile, me paneme selle hääletamisele kuuenda istungjärgu päevakorra arutamisel. Täna käib veel viies istungjärk.

R. Järlik

Austatud juhataja, austatud saadikud! Mul on küsimus. 6. päevakorrapunktina oli meil päevakorras Kirde-Eesti ökoloogilise katastroofi piirkonna elanikele praktilise abi osutamine. Meil on laual Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse projekt "Abi osutamisest (ma nüüd muudan sõnastust) Kirde-Eesti ökoloogilise õnnetuse tsoonis elavatele elanikele". Ökoloogilise katastroofi piirkond ja ökoloogilise õnnetuse tsoon ei ole siiski kattuvad mõisted. Minu teada pole ökoloogilise katastroofi piirkonnaks Kirde-Eestit tunnistatud.

Selleks on vaja väga põhjalikku eeltööd. Mul on küsimus: millises sõnastuses see päevakorda saab?

Juhataja

Tõepoolest, Rein Järlik esitas oma kahtluse täiesti õigesti. Kui me päevakorda arutasime, sai see päevakorda lülitatud sellise nimetuse all. Kuid peame teadma, et ökoloogilise katastroofi piirkond on niisugune mõiste, mis otsustatakse valitsuse või seadusandliku organi tasemel. Sellist otsust veel ei ole. Formuleering on tõepoolest ebatäpne. Kui hakkame vastavat seadusandlikku akti vastu võtma, viime sisu vormiga vastavusse. Tänaise päeva seisuga ei ole Kirde-Eestit kuulutatud ökoloogilise katastroofi piirkonnaks.

L. Kaljuvee

Austatud kolleegid! Ülemnõukogu esimees! Ülemnõukogu liikmed! Mul oleks ettepanek see Kirde-Eesti nimetada nii, nagu teda on ajaloos nimetatud: Virumaa.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Oleks ehk õigem, et antud päevakorrapunkti initsiaator Vladimir Kuznetsov tuleks kõnetooli ja saaksime esitada kõik küsimused temale. Kuidas juhtus, et meil ei olegi antud päevakorrapunkti põhiettekandjat kohal? Anatoli Novohatski! Lugupeetud Ülemnõukogu, meil on seadusandliku initsiatiivi autor praegu kõnetoolis. Esitame kõik märkused ja täiendused temale. Esimene märkus puudutas seaduseelnõu pealkirja. Ettepanek oli nimetada "Virumaa". Mida arvab Anatoli Novohatski?

A. Novohatski

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Pean andma selgituse. Mina isiklikult selle otsuse initsiaator ei ole, kuigi võtsin tõepoolest ettevalmistustööst osa. Seda esiteks. Teiseks: Virumaaks võib Kirde-Eestit küll nimetada, meie vastu ei ole. Küllap on nii õigem, asju peab nimetama õigete nimedega. Kas on veel küsimusi?

A. Kõo

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Meil tekkis vaidlus selle üle, kas tegemist on katastroofi piirkonnaga või õnnetuse piirkonnaga. Enne kui arutada seda küsimust Ülemnõukogus, peaks see meil selge olema. Teame mujalt maailmast ja ka Eestist, et katastroofide puhul on valitsus või valitsuse moodustatud erikomisjon asja arutanud. Otsuse

projektis viidatakse sellele, et antud piirkonna kohta on olemas mitmed Ministrite Nõukogu otsused. Neid pole täidetud ja oleks vaja Ülemnõukogus nende täitmist arutada. Kaugeltki pole Kirde-Eesti ainus piirkond, mille kohta on olemas valitsuse otsused. Võiks nimetada veel näiteks Peipsi-äärset või Pärnumaad, kus valitsuse otsuseid ei ole täidetud. Ma kuulsin, et Valgamaa kohta on ka. Minu arvates on antud olukorras ikkagi ainukene väljapääs Ülemnõukogu jaoks, et kuulame ära Kirde-Eesti esindajate sõnavõtted. Kuid lõppkokkuvõttes peaks valitsus ütlema, milline on olukord ühes või teises piirkonnas ja kas ei peaks valitsus tegema ettekande olukorrast? Alles seejärel võiks võtta ühe või teise piirkonna käsile Ülemnõukogu tasandil.

Juhataja

Suur tänu! Teeme niimoodi. Kuulame kõigepealt ära Anatoli Novohatski kõigi põhjenduste, argumentide, motiividega ja siis asume esitama küsimusi ja täiendusi.

V. Kois

Lugupeetud Ülemnõukogu saadikud! See küsimus ei kerkinud päevakorda täna. Seda arutati Ülemnõukogus 1988. aastal, mille tulemusena tehti ettepanek tolelaegsele valitsusele ja plaanikomiteele koostada vastav programm. Praegu aga kerkis see küsimus üles seoses sellega, et midagi pole ette võetud. Muide, üks selle küsimuse kuraatoritest oli Edgar Savisaar. Seepärast tahaksime väga, et ta küsimuse arutamist alustades kohal oleks.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Praegu on Edgar Savisaar valitsuse istungil. Kui see nõudmine on lõplik, tuleb valitsuse istung katkestada ja Edgar Savisaar siia kutsuda. Kuid ka tema on ette valmistamata praegu ja kardan seda, et võib-olla ei oleks see kõige õigem viis. Vahest kõigepealt arutaksime probleemi nii kaugel, et me täpselt teame, millist otsust me tahame vastu võtta, ja siis kutsume valitsuse juhi. Me ei ole andnud veel võimalust kanda ette probleemi või kontseptsiooni. Mul on ettepanek. Kuulame kõigepealt ära Anatoli Novohatski ja siis asume asja juurde. Teet Kallas ei ole nõus?

T. Kallas

Väga austatud juhataja! Mul ei ole selle vastu midagi, aga ma pöördun tagasi päevakorrapunkti juurde. See on pöördumine Vene Föderatsiooni Rahvasaadikute Kongressi poole. Kui mu mälu ei peta, algab see kongress 16. mail. Kui me tõesti peame vajalikuks saata

sinna oma delegatsiooni, siis meie tempo juures me ei jõua enne 16-ndat üldse arutada, keda saata. Lätis ei käinud ühtegi meie esindajat.

Juhataja

Minul on informatsioon, et kongress hakkab pihta 18. mail. Võib-olla ma eksin. Me oleme praegu 6. päevakorrapunkti juures. Anname võimaluse esitada omapoolne nägemus probleemist Anatoli Novohatskil ja siis jätkame sõnavõttudega.

A. Novohatski

Lugupeetud saadikud! Ökoloogiline olukord Virumaal on tänase päeva seisuga selline, et olen sunnitud seda ökokatastroofiks nimetama. Hullemat ei saa enam olla. Ökokatastroofi mõiste on mingi väga kriitilise nähtuse mõiste. Oletagem, et USA rannikul jookseb madalikule naftatanker, mille tagajärjel paiskuvad rannale kümned tuhanded tonnid naftat. See on katastroof. Kui aga analoogne olukord tekib pikema aja kestel, siis ei saa öelda, millal on häda käes – täna, homme või juba eile. Või, oletame, et eile oli kõik rahulik, aga täna on juba katastroof käes. Olen kõige sellega nõus. Kuid ma pole nõus, et mõned meie vabariigi ringkonnad püüavad opereerida olukorraga Virumaal poliitilisel eesmärgil. Kui on tulus, nimetatakse seda ökoloogiliselt ohtlikuks piirkonnaks või hoopis katastroofipiirkonnaks, teiseks Tšernobõlik. Ka selliseid kirjutisi on meie lehtedes olnud. Viidatud on sel puhul akadeemik E. Lippmaale. Kui aga kerkib küsimus, et tuleb midagi ette võtta, ja seda me räägimegi, öeldakse kohe, et kõik on rahulik ja hea.

Sellise suhtumisega pole ma kategooriliselt nõus. Virumaale on koondatud praktiliselt kogu vabariigi rasketööstus. Seal on palju keemiakäitisi, mürgist tootmist. Kusjuures tuleb nähtavasti nõustuda, et reas tootmistes on kasutusel vaegtehnoloogia, ja seda ka salastatud tootmises. Tegelikult ju tehnoloogia ei tohiks salastatud olla. Ometi see oli. Kuid mitte seepärast, et meilt välismaale üle võetaks, vaid just seepärast, et meie üle naerma ei hakataks. Ma luban endale seda öelda.

Keemiliste mürkainete kontsentratsioon õhus, vees, pinnases on mitmel juhul lubatust suurem. Ma ei taha täna siin loengut pidada, näiteid tuua ja teid arvudega piinata. Palun võtta asi teadmiseks ning nõustuda sellega. Kui läheb vaja vastavat informatsiooni, olen valmis selle esitama. Peale selle: kõik tehnoloogiad, kõik tootmised, mis Virumaal koos ja eks ka mujal vabariigis, ei ole jäätmeteta. Mõnedes käitistes tehnoloogiline protsess katkeb keskel või lõpueelsetes staadiumides, mille tagajärjel tekib väga palju tootmisjäätmeid, mida on vaja konserveerida, matta jne. Ma pole veel kuulnud, et Virumaal või teistes regioonides oleks

isemajandavaid ettevõtteid, mis tegeleksid tootmisjäätmete konserveerimise või matmisega. Teenustariifide rakendamine sunniks ettevõtteid kasutama jäätnevaba tehnoloogiat, et vältida ebarentaablust.

Selline asi säästaks loodusressursse, hoiaks korras ökoloogiaasjad, oleks majanduslikult targem. Nendes käitistes, ma mõtlen põlevkivi tootmist ning teisigi Virumaa tootmisharusid, on üsna terviseohtlikud töötingimused. Sestap lähevad naised sealt pensionile 45-aastaselt, mehed 50–55-aastaselt. Kuid selline seadusandja antud soodustus tähendab täiendavaid väljaminekuid riigieelarvest. Korduvalt on kõneldud ka sellisest nähtusest nagu luminescentsvalgustite ärakasutatud gaasitorude mahamatmine, milles on suurel hulgal elavhõbedat. Küsimus on siiani lahendamata. Paljud veepuhastusseadmed, tööstuse ja linnade omad, töötavad ülekoormusega, nende võimsus on ammuilma ammendatud. Ka nende efektiivsus on projekteeritust nadim. Bioloogilised veepuhastusseadmed, just linnade kanalisatsioonis, kaotavad efektiivsust "tänu" sellele, et väga palju bioloogilist kilet langeb välja.

Erilist muret tekitavad meie kandis Eesti ja Balti SEJ poolt põlevkivituha pihkamised. Tuha keemilises koostises on palju mürgiseid aineid: väävel, tina, elavhõbe, radioaktiivsed elemendid jt. Suurtes kogustes pealegi. Neid aineid võiks tinglikult jagada kolme rühma: kergesti lenduvad, keskmiselt lenduvad ja halvasti lenduvad. Viimased õhku peaaegu ei satu, jäävad elektrifiltrites pidama. Võtame tina. Selle sulamistemperatuur on tüki madalam kui põlevkivi enda ja selle gaaside põlemistemperatuur. Seega tina satub heitmete hulka pea täielikult. SEJ heitmete ühe tonni kohta tuleb 165 g tina ja mitte tahkainena, vaid aurustununa. Tina kristalliseerub õhus, langeb pinnasele. Pinnasesse tina ei imendu, vaid koguneb suuremalt jaolt mugultaimedesse, taimedesse üldse. Veised saavad siit oma toidu, tina eristub eriti hästi koos süljega ja muide ka emapiimaga. Eks lehmapiimaga ka, mis meile toiduks läheb.

Toon ühe konkreetse näite. Sillamäe meditsiini- ja sanitaarüksuse palvel tegi Kurtšatovi-nim. instituut meie juures tinaproove. Selgus, et Virumaa, sh. Sillamäe, Narva ja Kohtla-Järve laste süljes on ligikaudu 20 korda rohkem tina kui Moskva linna lastel. Tuvastati ka, et meie laste organismist eristub aktiivselt kaltsiumi. Hakkasime uurima, millest see tuleb. Oletasime, et organism annab liigse ära. Selgus aga, et kaltsiumist on hoopis puudus, kuid see eristub ikkagi. Kahtlustame, et ilmselt kipub tina (arstid tunnevad sellist nähtust kutsehaiguste vallast) asendama kaltsiumi inimese luustiku torujates luudes. Seega toimub tina ladestumine inimese, sh. laste organismis.

Neid probleeme tuleb lahendada. Liiatigi oleme mures – ega ma vabariigi põllumajandusministri kandidaati ei küsitlenud asjata sel teemal –, et põlevkivituhka kasutatakse põllumaa happelisuse vähendamiseks.

Niisiis, koos suitsugaasidega langeb pinnasele põlevkivituhk, ja sellega on kaasas ka tina. See peab andma mõtlemisainet nii otstarbekuse kui ka ohtlikkuse kandi pealt.

See ongi lühidalt meie probleemide pakett. Ja veel: sugugi mitte viimasel kohal ei ole meie tervise kujundamisel olmetingimused. Sillamäel ootab iga kuues pere järjekorras, et saada korterit või parandada elamistingimusi. Samal ajal, vaatamata korduvatele katsetele, ei õnnestu Sillamäel saada lisamaad, et mitte ebaloomulikult tihendada linna asustust, vaid hajutada seda.

Suurt tähtsust omavad toidu kvaliteet ning tervishoiu seisund. Väga teravaks on Virumaal läinud veevarustusprobleem. Kui siinamaani said liiduettevõtted keskuse eelarvest üsna soliidseid assigneeringuid, mida kasutati oma eelarve täiendamiseks, sotsiaalsfääri, sh. ka veevarustuse parandamiseks – veejuhtme ehitamist on hinnatud 20 miljonile rublale –, siis keskuse suhtumine asjasse on viimasel ajal järsult muutunud.

Esiteks, meie tegevus siin kutsub esile keskametkondade vastureaktsiooni. Teiseks, Sillamäel näiteks käib ettevõtete ümberehitamine ning tulud on minimaalsed. Kuidas finantseerimise asjad käima hakkavad, on väga raske ennustada. Tänapäevase seisuga assigneerib vaid üks organisatsioon – Aatomienergeetika Tööstuse Ministerium – ökoloogiaalaseid uurimistöid. Muu hulgas assigneerib see keskametkond praegu oma tsentraliseeritud vahenditest radoonilaseid uurimistöid Sillamäel.

Te teate, et Virumaa, üldse kogu Põhja-Eesti Tallinnani välja, kõik talud, asulad ja linnad asetsevad põlevkivilademete peal, millistes on uraani 238. Ongi mõistetav, et kõigil nendel aladel toimub radoonileke. Nõukogude Liidus pole aga paraku siinamaani radooninormid elupaigas normeeritud. Normid on olemas radiatsiooni üldnormistikus vaid tootmisruumide puhul, kuigi pool aastat tagasi akadeemik Lippmaa väitis televisioonis, et normid on olemas ja neist tuleb kinni pidada. Tegelikult norme ei ole.

Loodame, et praegu Sillamäel tehtavad tööd annavad topelttulemust. Et saame reaalsed soovitusel, milliseid norme arvestada elamispinna ehitamisel põlevkiviladestude kohal. Teiseks, nähtavasti täiendatakse radooni osas meie radiatsiooniohutuse eeskirju. Arvatavasti ei tule need normid kõrgemad kui Soomes ja Rootsis. Need on väheseid maailma riike, kus tänapäeval see asi normeeritud on.

Nüüd teine valdkond, mida finantseerib Aatomienergeetika Ministeerium: alopeetsiauringud. Sellele on eraldatud 800 000 rubla, programmi Eesti-poolne osa maksab 300 000 rubla. Seda programmi realiseerib Eesti Tervishoiuministeerium koos mõnede tema instituutidega.

Kolmandaks probleemiks on sillamäelaste tervislik seisund ja seal paiknevate tootmisettevõtete mõju tervisele. Asja uurimiseks üritavad Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve linnavolikogu kokku saada jõukohased summad, koostööd selleks. Peeti sel teemal ka nõupidamine. Arvan aga, et sellest ei piisa.

Seepärast tulimegi Virumaa esindajatega välja ettepanekuga arutada seda küsimust Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul. Teil on olemas Eesti NSV Ülemnõukogu otsuse projekt. Selle otsustavat osa ma ei pea vajalikuks teile ette lugeda, see oleks aja raiskamine. Te saate ise seda lugeda. Ainuke, mida ma tahaksin lisada omalt poolt, on järgmine: pean vajalikuks kiirendada regionaalse diagnostikakeskuse loomist. Seda küsimust arutatakse täna Eesti Tervishoiuministeeriumis ja mõnes teiseski asutuses. Osalevad ka kohalikud omavalitsusorganid. Seda tööd tuleks kiirendada, tehes teatud eelistusi, võrreldes paremas seisundis olevate regioonidega.

Ja teine küsimus, mida pakuksin arutamiseks. Peaks Eesti Teaduste Akadeemiale andma ülesande koostada Virumaa tervendamise teaduslikult põhjendatud programm ning esitada see realiseerimiseks. Täna on neis asjus veel väga palju emotsioone. Mõningaid asju esitatakse, vabandage, turujutu tasemel. Nii on näiteks nn. teise Tšernobõli puhul mõndagi juba tõe pähe võetud, aga see pole küll põhjendatud. Hakkad asja uurima ja satud sellistele valgetele laikudele, et mõistus enam ei võta kinni. Eesti Teaduste Akadeemia peaks kogu oma instituutide võimsusega tõsiselt meie probleemi käsile võtma.

Miks ma seda räägin? Meenub üks nõupidamine Narva linnapea kabinetis. Seal küsiti TA esindajalt, millal ja millist jõukohast abi saaks TA anda, uurimaks Läänemere Soome lahe rannavete seisundit. Ta vastas umbes nii, et neil ju üks laev on, aga sellega seilatakse ekvaatorialadel ja uuritakse midagi. Et siin midagi uurida, on vaja veel ühte laeva, mis läheb maksma mitu miljonit rubla. Mina arvan, et kui kodumaal on häda käes, võiks ekvaator ka paar aastat oodata.

Võib-olla esitasin ma oma jutu mõneti sumbuurselt – ma ei valmistunud kõnet pidama. Seda pidi tegema Kuznetsov. Kui on tekkinud küsimusi, olen valmis vastama.

Juhataja

Suur tänu! Teeme nii, et palume Anatoli Novohatskil kõnetooli jääda. Ants Paju!

A. Paju

Austatud juhataja, lugupeetud kolleegid! Viimane lõik mulle sugugi ei meeldinud. Juba 1985. aastal kanti ette Kirde-Eesti loodusvarade optimaalse kasutamise taastootmise ning keskkonnakaitsekompleksi programm, mis on Teaduste Akadeemias koos üheksa alaprogrammiga tegemisel. Mis seisus ta hetkel on, seda on õigus meil nende käest küsida.

Teine tasand. Kui me võtame aluseks seadused, mis peaksid veel jõus olema, siis 23. veebruaril 1990. aastal vastu võetud looduskaitse seaduses on kirjas, et Eesti NSV Ülemnõukogu pädevusse kuulub konflikt- või kriisipiirkondade väljakuulutamise. Eesti NSV valitsuse pädevusse kuulub sootuks midagi muud: olukorrast väljatulek. Mis puutub nüüd konkreetselt teemasse, siis meie looduskasutuse kontseptsioonis, mis on ka praegu jõus, on kirja pandud Eesti konfliktse looduskasutuse alade nimekiri. Neid alasid on kokku 13, koos Kirde-Eesti nimetatud paikadega.

Nüüd sellest, mis me kuulsime. Ma arvan, et meil pole otstarbekohane lihtsalt linnukese pärast seda küsimust arutusele võtta. Ja kõige peamine, mis ettekandjal jäi puudu, on sügav analüüs, miks antud piirkond on jõudnud sellisesse seisu. Millest me peaksime praegu lähtuma? Sellest, milline on olnud sealse majandamise põhisuund. Kui sealkandis on 65% liidulise või liidulis-vabariikliku alluvusega ettevõtteid, siis nende käest tuleks seda asja küsida. Kõik sõltub sellest, millised on lähtealused ja kuhu me tahame välja jõuda.

Juhataja

Mul on palve kõikidele sõnavõtjatele ja küsimuste esitajatele. Teeme seda aeglasemas tempos, et tõlge jõuaks ilusti järele. Kas Anatoli Novohatski kommenteerib Ants Paju sõnavõttu?

A. Novohatski

Kui teid pani nõrdima minu näide laeva kohta, siis see oli tõesti nii. Võite olla nõrdinud, et tõin selle näite, kuid see on fakt. Seda esiteks. Teiseks. Tõepoolest, publikatsioon peaaegu polegi. Kas TA instituudid tegelevad selle probleemiga või mitte, ei tea.

Kuidas tekkis ökokatastroofi küsimus, just nimelt ökokatastroofi-, mitte ohupiirkonna küsimus? Küsimuse kerkimine langes kokku, ma nimetan asju õigete nimedega, Rahvarinde tekkimisega. Siis kõlasid esimest korda sõnad "migrant", "migrandid". Hakati rääkima, et need inimesed ei pea Eestimaad kalliks, tulid siia suurt raha teenima, head elu otsima jne. Seetõttu nad elasidki vastavalt, töötasid oma ettevõtetes ning ei muretsenud. Sellest hakkaski kõik pihta. Asja uurimisel aga selgus, et on olemas rida tõsisid ökoloogilisi probleeme,

millega keegi tõsiselt ei tegele. Ja kes tegelebki, teeb seda üksi, kas siis suuremal või väiksemal määral.

Toon näite "Põlevkivikeemia" poole pealt. Pärast seda, kui regioonis ilmnisid laste kiilaspäisuse juhud – kusjuures, nagu hiljem selgus, mitte ainult selles regioonis –, nõustus NSV Liidu Keskmise Masinaehituse Ministeerium, kellele see ettevõtte varem kuulus, eraldama ökoprobleemide lahendamiseks 60 miljonit rubla. See oli siis, kui keskametkonnad veel assigneerisid taolisi töid. Praegu ei teagi, kuidas asi laheneb. Ma pole ju ettevõtte direktor. Oletan aga, et me võime sellest 60 miljonist rublast ka ilma jääda. Nähtavasti peavad siis käed külge lööma valitsus ja Ülemnõukogu. Peame nõu, avaldame sellele keskametkonnale survet. Ma ei kutsu üles, et võtame need 60 miljonit Ministrite Nõukogu käest ära ja topime Sillamäe linna sisse, lahendamaks ökoprobleeme. Ma lihtsalt palun teilt toetust. Otsuse projektis ongi kirjas: kuni 1. juunini 1990. aastal Eesti Vabariigi Valitsusel esitada ettekanne varem vastuvõetud otsuste täitmise käigust. Otsused ju olid – kui keegi ei peaks teadma, siis 3. või 4. aprillil 1989 moodustati valitsuse otsusega valitsuskomisjon Virumaa ökoprobleemide lahendamiseks. Selle komisjoni viimane koosistumine oli, kui ma ei eksi, augustis 1989, mille järel see komisjon läks kuulsusetult hingusele. Tõsi küll, teatud soovitused olid tehtud regioonile abi osutamiseks, neis oli juttu ökoloogilistest probleemidest, kuid kaugemale asjad ei arenenud.

Tulebki kindel seisukoht võtta: kas jätkame seda tööd või mitte. Ja ütleme inimestelegi otse välja, mida me kavatsame teha.

A. Tamm

Lugupeetud Ülemnõukogu juhataja, lugupeetud kolleegid! Virumaa ökoloogilise olukorra küsimuse päevakorda võtmine on muidugi täiesti ajakohane. Mulle aga tundub, et meile esitatud otsuseprojekt rõhutab rohkem materiaal-tehnilist, sealhulgas ka toidu- ja tarbekaupadega varustamist. See aga on praegu enamaltjaolt samane Eesti ülejäänud piirkondadega, kui mitte isegi parem. Omaette küsimusena on tõstatatud teatud linnadele maade eraldamise küsimus. Kas on üldse mõttekas näiteks Sillamäe elamuehituse forsseerimine olukorras, kus me veel tänaseni ei tea, kas sealsete laste juuste väljalangemine oli tingitud ehitustegevuse käigust, pinnasehorisondi avamisest või hoopis Sillamäe salapärasest toodangust. Samas aga kerkivad sealsamas uued tööstuslikud gigantehitised, mille planeeritavast toodangust meil mingit ülevaadet ei ole.

Selleks, et haarata kogu selle probleemi olemust, teen ettepaneku anda arutatav küsimus keskkonnakaitsekomisjonile, et tõesti tegelik olukord ükskord teadvustada, sest arvatavasti

probleemide probleemiks seal piirkonnas on Kohtla-Järve Keemiatehas ja mõlemad elektrijaamad. Ja keskkonnakaitsekomisjoni töötulemustest lähtuvalt moodustada valitsuskomisjon üleskerkinud majandusprobleemide lahendamiseks.

Juhataja

Suur tänu! Anatoli Novohatski!

A. Novohatski

Vastan väga lühidalt. Maad on ehitustöödeks vaja. Milleks? Mitte selleks, et uusi töölisi kohale vedada. Ma rõhutan: Sillamäe iga kuues perekond, kes elab seal mitte esimest aastat, on korteriolude parandamist vajajate järjekorras. Meil on palju vana elamispinna, ehitatud veel 60-ndatel aastatel. Rahvas kutsub tolleaegseid kortereid hruštšovkadeks. Seda probleemi on vaja lahendada. Mis puutub selle küsimuse arutamisse keskkonnakaitsekomisjonis, siis arvan, et ei ole mõtet täna sellist otsust vastu võtta. Kaalugem ja arutlegem, millist otsust vastu võtta. Igal juhul, arvan ma, tuleb see otsus enne suvevaheaega vastu võtta. Kas või kuulata ära valitsuse informatsioon. Siis aga otsustada, mis on puudu, millistel aladel on mahajäämus.

Juuste väljalangemisest. Tean, et kahjuks ollakse Lõuna-Eestis ja vahest ka Lääne-Eestis väga halvasti informeeritud juuste väljalangemise põhjustest. Sillamäe arstide kogu häda seisab selles, et meil tuli esimestena regioonis ja vabariigis selline diagnoos panna. Ja publikatsioonid näitasid asja sellise nurga all, et see on Sillamäe tragöödia ning Sillamäel ka klaaritagu asja. Kui meil töötasid kaks Nõukogude Liidu Tervishoiuministeeriumi komisjoni, uurisid nad lapsi Sillamäel, Kohtla-Järvel ja Tartus. Sillamäel olid kõigist lastest need probleemid 3,6–3,7 protsendil. Narva ühes lasteaias vaatas komisjon läbi 27 last ja pani sama diagnoosi 23 lapsele. Protsenti arvutage ise. Tartus olid uurimisalusteks 60–80 last, ja ma tean hästi sealsete haigestunute protsenti: 18! Tuletan meelde, et Sillamäel see oli 3,7. Pärast neid komisjone tegid oma töö ka Eesti Tervishoiuministeeriumi komisjonid. Nemad tegid teistsugused järeldused. Kuid asja tuum seisab selles, et alopeetsia on haigus, millel ei ole diagnoosimiseks objektiivseid kriteeriume. Siin on väga palju subjektiivset. Seega, et näitajaid saaks võrrelda, pidi arvestama üht lihtsat põhimõtet: uurimise pidid toimetama ühed ja samad inimesed. Eesti Tervishoiuministeerium ei järginud seda põhimõtet. Narvakad uurisid asja enda pool, kohtlajärvelased enda pool ja tartlased enda pool. Seepärast ma Tervishoiuministeeriumi andmeid eriti ei usu. Need ei pruugi olla tõetruud.

V. Andrejev

Lugupeetud kolleegid! Me kuulasime ära Sillamäe esindaja sõnavõtu. Nagu näete, tahavad sõna võtta ka Kohtla-Järve, Narva ja Ida-Virumaa esindajad. Mul on konkreetne ettepanek: anname ka neile sõna, ja siis, kui kellelgi tekivad küsimused, esitada need kirjalikult. Arvan, et selline kord teeks meie töö paremaks.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu, kas te toetate sellist lähenemisviisi, et me anname nüüd ka kõneks võimalusi Narva, Kohtla-Järve ja Ida-Viru maakonna esindajatele ja siis, kui vajadus on, jätkame diskussiooni, sõnavõtte ja küsimuste esitamist? Kas ollakse nõus? Ma saan aru, et vaikimine on nõusoleku tunnus. Suur tänu, Anatoli Novohatski! Palume kõnetooli Koit Raua.

K. Raud

Lugupeetud härra juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma pean tunnistama, et mul ei ole selle projektiga suurt ühist. Olles Kirde-Eesti probleemidega mõnda aega tegev, on mul mulje, et me oleme alustanud valest otsast. See otsuse projekt jätab mulje pealiskaudsest ettevalmistamisest, seda enam, et probleemide ring, mis Kirde-Eestis lahendamist vajab, on tunduvalt laiem. Kirde-Eesti ei ole ainult ökoloogilise kriisi piirkond, nagu teda on ametlikult tunnistatud, ta on ka väga sügava sotsiaalse ja majandusliku kriisi piirkond. Need probleemid tuleb kõik lahendada üheaegselt. Me võime küsimuste ja vastuste ringi jätkata mitu ja mitu päeva, mulle tundub, et me kõik selles mõttes lõplikult targaks ei saa.

Niisiis, aja kokkuhoiu mõttes on mul selline ettepanek. Kuna Kirde-Eesti probleeme on mitmel tasandil varem uuritud, teen ettepaneku jätta keskkonnakaitsekomisjoni hooleks panna kokku see küsimuste ring, mis peaks tulema arutusele Ülemnõukogus, tellida välja ja teha üldistus nendest materjalidest, nendest töödest, mis Kirde-Eesti kohta meil on olemas ja mis puudutavad ökoloogia valdkonda; kuulata ära valitsuse esindajate aruanne või ettekanne tehtud tööst Kirde-Eesti arengukavadega, samuti ka keskkonnakaitse programmiga. Alles seejärel Ülemnõukogul ära kuulata. Kui keskkonnakaitsekomisjon on selle probleemideringi üldistanud, tulla sellega uuesti Ülemnõukogu ette. Teisiti toimides me võime jätkata lõpmatuseni. Siin projektis on palju kohti, kuhu võib teha suuri küsimärke ja mille üle võib tublisti vaielda.

V. Andrejev

Lugupeetud kolleegid! Olen nõus ainult Koit Raua ettepaneku esimese poolega. Jah, me peame Virumaa probleemid kindlasti Ülemnõukogus ära kuulama ja andma kõik materjalid keskkonnakaitsekomisjonile, kuna täna ilmselt lõplikku otsust vastu võtta ei õnnestu. Komisjoni tööpõld on lai. Lubage väljendada rahulolu, et lõpuks on Ülemnõukogu ikkagi asunud Virumaa elutegevuse probleeme siin lahkama. Pole ju kellelegi saladus, et just seal asub vabariigi tööstuse põhipotentsiaal, mille realiseerimisest sõltub paljuski meie elutase.

Ma ei hakka pikemalt peatuma ajalool, mil meie regioonis ekspluateeriti hetkeefekti nimel nii ressursse kui inimeste tervist. Märgin vaid, et tööstuse arendamise kõrval sai Virumaast paikkond, kus on kõige reostatud keskkond, degradeeruv demograafiline situatsioon ja teravad sotsiaalprobleemid.

Valimisvõitluse ajal kostis aina üleskutseid sulgeda üks või teine ettevõtte, lõpetada põlevkivi kaevandamine ning elektri tootmine. Pärast valimiskampaaniat on kired taltunud, ja meilgi kuluks populistlikust poleemikast lahti ütelda ning asuda komplekselt lahendama Virumaa probleeme. Tuleb meeles pidada, et kõik, mis on tulus Virumaale, on tulus ka vabariigile. Ei maksa ennast keeruliste probleemide lihtsate lahendusvõimalustega petta.

Praegu on regiooni ökoseisund vaid üks lüli majandusprobleemide ahelas. Eksisteerib ju ühiskondlike kriteeriumide süsteem. Tehnikakriteeriumi realiseerib majandus, majanduse kriteeriumiks aga on inimese sotsiaalelu parandamine. Seega, kõneldes ökoloogiast, täpsemini – Virumaa keskkonna tervendamise, peame kõigepealt vaagima regionaalse isemajandamise probleemi. Peab märkima, et Narvas ja Kohtla-Järvel on sellised kontseptsioonid valmis. Narval on rohkem vedanud, tema kontseptsioon vaadati läbi vabariiklikes organites, tehti märkusigi. Seevastu Kohtla-Järve kontseptsioon, saanud üleliidulisel konkursil auhinnalise koha, ei pälvinud vabariigis üldse tähelepanu. Aga just sellega on määratud looduskaitseobjektide finantseerimise lahendid. Kõigile peaks selge olema, et kavandades Virumaa arengu generaalplaani, peame ka looma selle finantseerimise süsteemi.

Mis on Kohtla-Järve isemajandamismudelile omane? See ei kanna ülalpeetavuse märki. Ses pole katset uue sildi all haugata võimalikult rohkem materiaalseid ja rahalisi vahendeid "ülalt", olgu see vabariik või Nõukogude Liit. Kohtla-Järve mudelit ei saa realiseerida ilma linnanõukogu ja töökollektiivide endi jõupingutusteta ning sisemiste reservide mobiliseerimiseta. Nende probleemide lahendamiseks, mis isemajandamisega seotud, on tarvis kujundada stabiilsed pikaajalised eraldised kohalikest eelarvetest, et likvideerida regiooni mahajäämus kogu vabariigi tasemest sotsiaalarengu kõigi näitajate osas. See peab

välisidama regioonist raha ja materiaalsete ressurside kontrollimatut väljapumpamist vabariiklike juhtorganite suva järgi.

Otsustage ise: kultuuriasutuste poolelt tuleb Kohtla-Järvel 32 kohta iga 1000 elaniku kohta. Eesti keskmine näitaja on 68. Erasteenuste realisatsioon on 74 rubla eest inimese kohta aastas. Eesti keskmine näitaja on 254 rubla. Kuid linna isemajandamise idee ehk loomulik soov elada oma rahakoti järgi on valitsuse poolt täielikult eiratud. Arvan, et see on seotud "separatismi" liigse kartusega ja sellega, et siis kaotab valitsus suurel määral oma väga meeldivad ümberjaotamise funktsioonid. Sest teiste poolt loodu ümberjaotamisega on kõige kergem tõestada oma tähtsust.

Kuidas siis peaks keskkonnakaitset, täpsemini elukeskkonda juhtima? Mida pelgavad suurte tootmiskoondiste ja ettevõtete töötajad selles regioonis? Ainult seda, et ressursimaks ja keskkonnale tekitatud kahju eest võetavad trahvid hakkavad ära voolama mitte üksnes ettevõtetest, kes peavad kaitseseadmeid rajama, vaid ka üldse regioonist. Nende vahendite tsentraliseerimise puhul jääb selgusetuks, kuhu ja kui suures mahus need tagasi tulevad. Ja kas ei teki olukorda, et meie vabariigi valitsus hakkab neid vahendeid eelarveaukude täiteks kasutama, s.t. saab trahvide arvelt püsiva tuluallika, selle asemel et suunata need vahendid looduskaitsevõimsuste evitamiseks? Ma ei arva, et nii saabki olema, kuid ma ei välisid seda varianti.

Liiduliste ametkondade finants- ja ressursiabile enam loota ei saa. Sellele viitas üheselt oma laupäevases intervjuus Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu esimees sm. Rõžkov. Alates 1991. aastast liiduministeeriumide funktsioonid muutuvad, mingeid rahalisi turgutusi nad enam teha ei saa. Seega jäävad Virumaa ettevõtted silmitsi oma probleemide ja ähmaste perspektiividega.

Majandusspetsialistina tunnen ma hästi põlevkivi tootmisega tegeleva koondise probleeme, ometi tahaksin pisut peatuda hoopis teise hiiglase, koondise "Põlevkivikeemia" muredel. Koondisele on ülesandeks pandud lõpetada puhastamata heitvete suunamine Kohtla ja Purtse jõkke. See, muide, tähendas siiani 500 tonni fenoole aastas. Kask on ka vähendada enam kui 4000 mürgise ingrediendi pihkamist õhku – jutt on väävelanhüdriidist, fenoolidest, väävelhappegaasist ja põlevkivitöötuse tahketest jääkidest. Kõik see nõuab kapitaalvahutusi enam kui 85 miljoni rubla väärtuses – muide, vanades hindades. Kas koondisel on sellist raha? Ei ole! Nagu ei ole ka ehitusvõimsusi ja materiaalseid ressursse. Ehk panna siis sel juhul põlevkivi töötlemine kinni? See oleks täielik absurd. Sulgeda hästi evitatud tootmine, mis toob vabariigile tulu ka kindlas valuutas, selle asemel et sellesama valuuta eest ehitada kasvõi Virumaalegi naftatöötlemistehas.

Polegi täna võimalik paljusid asju ette aimata, sest me ei tea peamist: kust võtta toorainet ja milline on selle kvaliteet. Samal ajal on teada, et tänu kiviõli eriomadustele saadakse sellest keemiatoodangut, mida ei saa naftast ja gaasist. Seda eripära on tarvis ära kasutada. Toota kemikaale, mida saaks vahetada puhta naftatoodangu vastu. Olen täiesti nõus peaminister Edgar Savisaarega, et on tarvis revideerida teadusasutuste tegevust ja seal uuritavaid teemasid. Seda oli lugeda tema intervjuust 11. mai "Sovetskaja Estonijas". Teadlased on meile võlgu uusi produkte põlevkiviõlist, põlevkivituhast jm.

Ja veel üks probleem on mureks kogu linnale. See on rajooni puhastusseadmete ehitamine. Seda on vaja, et lõpetada Pühajõe reostamine. Objekti maksumus on 22 miljonit tavalist ja 4 miljonit valutarubla. Ehitama võiks hakata 1992. aastal, kuid vabariik pole siiani ehitustähtaegu määranud.

Need olid vaid paar probleemi Virumaa ökoprobleemide rägastikust. Tuleb märkida, et Virumaa loodusressursside ratsionaalse kasutamise ja loodushoiu nimel on tehtud ja tehakse arvukalt uurimistöid. Kuid neid tehakse eraldi loodushoiu ja tööstuse alal. Puudub ühendav territoriaalaspekt, mis puudutab inimest, loodust ja tootmist ühes kompleksis. Sestap ongi vaja Virumaa tööstuse arendamise kompleksprogrammi, kus ühte oleksid sõlmitud ökoloogia, tootmise ja sotsiaalsfääri probleemide lahendid. Ülemnõukogu peaks tegema Eesti Majandusministeeriumile koos Tööstus- ja Energeetikaministeeriumi ning Keskkonnaministeeriumiga, aga samuti Sotsiaalministeeriumiga ülesandeks koostada selline programm, arvestades kohalike omavalitsusorganite ettepanekuid. Teiseks peaks Ülemnõukogu tegema peaministrile ülesandeks lahendada kiiresti küsimus rajooni puhastusseadmete ehitamise tähtsaja kohta ning kindlustada ressursid.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud Ülemnõukogu, võib-olla me teeksime niimoodi, et me kuulame ära ka Narva esindaja kõne ja ka Rakvere ja siis jätkame sõnavõttudega. Ollakse nõus?

S. Sovetnikov

Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma pole spetsialist, seepärast kaua teie aega ei kuluta. Arvan, et tänane Virumaa ökoprobleemide lahendamine aitab meil mingil määral lahendada ka rahvusprobleeme Kirde-Eestis. Just praegu on selline võimalus, kui kõiki küsimusi kiputakse meil lahendada rahvuslikelt positsioonidelt. Jutt on sellest, et Narva, Kohtla-Järvele, kogu Kirde-Eestisse pole eestikeelse elanikkonna juurdevoolu peaaegu üldse. Täna on Narvas 3,96% elanikkonnast eestlased. Märnatav eesti elanikkonna juurdekasv oli

60.–70. aastatel. Siis anti käiku Balti SEJ ja Narva tuli eesti rahvusest tehniline intelligents. Mingisugust juurdevoolu oli märgata ka Eesti SEJ käikuandmisel 70. aastail. Just nimelt 60.–70. aastatel oli eesti õppekeelega 2. keskkoolis rekordarv õpilasi: see suurenes 318-lt 1960. aastatel 440-ni aastatel 1970 ja 1971. Toon võrdluseks, et täna õpib selles koolis 180 õpilast. Sillamäe elaniku Helju Melnikova kirja põhjal uurime praegu eestlaste õpetamise ja kultuurielu, üldse sotsiaalelu küsimuste lahendamist selles regioonis.

Ma usun, et kui meil õnnestub lahendada ökoprobleemid, tuleb eestlasi sellesse regiooni oluliselt juurde. Mis siin salata, paljud inimesed lihtsalt kardavad seda ökoseisundit, ja see on tõesti ohtlik. Piisab, kui lehitseda kogumikku "Keskfond 89", vaadata diagramme, tabeleid ja muid andmeid.

Koostasime Ülemnõukogu tarvis terve paketi ettepanekuid. Küllap Ülemnõukogu Presiidium võtab need arutusele, ise aga arvan, et Kirde-Eesti ökoprobleeme tuleb lahendada komplekselt. Võtame või sellise küsimuse nagu Tartu puhastusseadmete rajamine. Tahes või tahtmata tervendab see olukorda ka meie regioonis, s.t. ka Narvas, kuna heitveed tulevad Emajõe kaudu Peipsi järve ning tagatipuks ka narvakateni välja. Hiljuti sõitsime sisse Kundasse. Meil jäi väga sünye mulje. Raske kirjeldadagi. Mismoodi küll selle linna inimesed elavad?!

Me räägime Balti ja Eesti SEJ, nahavabriku jne. puhastusseadmete ehitamise vajadusest, unustades aga, et Lääne teadlaste sõnul põhireostajaks on ikkagi transport. Seepärast ongi narvakatel väga tähtis asi ringmagistraali ehitamine.

Kolleeg Koit Raud tegi õige ettepaneku: seda küsimust tuleb lahendada komplekselt nii ökoloogia, sotsioloogia, rahvussuhete jne. aspekte silmas pidades. Ja seda juba vabariigi tasandil. Meil peab olema selge pilt, kuidas on olukord terves vabariigis, sest meie ühiskodu on nii pisike, et siin mõjub kõik lõppkokkuvõttes nii keskkonnale, kui ka üldse olukorrale igas regioonis. Peab tunnistama, et olukord on Kirde-Eestis väga valulik. Seepärast teen ettepaneku. Otsuse projektis on määratud üks tähtaeg: 1. juuli. Minu arust on 1. juulil meil juba suvevaheaeg. Seepärast pakun selle asemele 15., veel parem 10. juunit. Et suvepuhkusele minnes oleks meil pilt selge.

Juhataja

Suur tänu! Anname sõna Lembit Kaljuveele.

L. Kaljuvee

Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Mulle meeldib kõnesoleva otsuse projekti punkt 3. Minu arvates on kindlasti vaja ja kohe valitsusnõunikku Virumaale. Aga see inimene ei peaks olema mitte Tallinnast, vaid ta peaks olema pärit sealtkandist ning elama-töötama sealkandis. Ma arvan, et Kohtla-Järve oleks selline koht, kus sellel nõunikul võiks olla pisike kantselei kahe-kolme inimesega, kus sealsed probleemid võetakse kokku. Ja sellega tuleks hakata tegelema kohe.

Jah, kohalikud nõukogud, volikogud saavad omavahel kokku. Aga neid probleeme, mis seal kerkitab, on vaja praktiliselt iga päev valitsuse istungile tuua või kuulata, mis valitsuses räägitakse, mis vastu võetakse nendes küsimustes. Iga valitsuse otsus puudutab ju ka Virumaad. Ja kuna see kant on tõesti keeruline mitmest aspektist vaadates, siis selline valitsusnõunik koos oma teovõimelise väikese aparaadiga peaks seal tööle asuma.

Nüüd veel projektist. Ma vaataksin seda projekti kahest aspektist. Üks on need küsimused, mis puudutavad sotsiaalseid, majanduslikke ja ökoloogilisi probleeme. Tähendab see, mis puudutab üldse elu aluste ümberkorraldamist sealkandis. See on seotud kogu meie majanduspoliitika ümberkorraldamisega, see on seotud haldusreformiga. Miks haldusreformiga? Sellepärast, et sealkandis on ametkondade võim suhteliselt tugevam kui kusagil Lõuna-Eestis või mujal. Sellest tulenevalt omavad ka kohalikud nõukogud väiksemat võimu. Ja meie siit Tallinnast ei suuda neid küsimusi, mis on vaja kohapeal kohalike inimeste heaolust lähtuvalt lahendada, siin seadustesse ega paberitesse panna. See võim on vaja anda kohapeal kohalikele volikogudele, ja siit tulekski halduskomisjonile ülesanne. Tuleks välja töötada linnaseadus, maakonnaseadus, vallaseadus. See asi meil toppab ja kahjuks juba pool aastat on kogu omavalitsusreform üle vabariigi millegipärast pidurdunud.

Ja teine küsimuste ring, mida siin on puudutatud. See on seotud igapäevase eluga, selle piirkonna rahva olmemuredega. Me ei tee kellelegi teenet, kui hakkame meil olevat väikest palakest praegu jagama ja jagamise juures tülli läheme. Mida vähe on, seda jagada pole kahjuks võimalik. Meil tuleks panna oma elu õigetele alustele. Mida varem me seda teeme, seda parem saab olema.

Siin on ökoloogiast räägitud. Ökoloogia seisukohast tuleks selgeks teha, milline on olukord ja kui monitooringusüsteemid on tööle pandud, siis me näeme, kuidas olukord muutub. Täna näiteks me ei saa jätta seisma ei Kunda tehast ega teist suuremat tehast selles piirkonnas. Nii et tuleks luua ikkagi süsteem, et meil oleks pidev teave olukorrast, siis saaks reageerida nii vabariigi valitsus kui ka kohalikud nõukogud.

Ja nüüd veel otsuse projekti kohta. Ma arvan, et see otsus peaks olema lühikene ja annaks ülesanded ka keskkonnakaitsekomisjonile ning haldusreformikomisjonile.

Juhataja

Suur tänu, Lembit Kaljuvee! Kas Jüri Liim oleks nõus oma seisukoha välja ütleva sõnavõtuna ja vajutama teisele nupule või on tingimata vaja tulla kõnetooli? Jüri Liim, palun!

J. Liim

Täna teid! Kõigepealt ma tahaksin sõna võtta kui keskkonnakaitsekomisjoni liige. Vaadates seda meile ette antud otsust, äratasid mõningad lõigud tähelepanu. Näiteks väljend "Eesti Vabariigi Põhja-Ida ametlik tunnistamine ökoloogia õnnetusetsooniks". Tegelikult see peaks olema kuulutatud pealesurutud ökoloogilise lohakuse tsooniks. Uurimine ei ole viidud loogilise lõpuni. Nagu sõnavõttudest on selgunud, on see viidud küll mingi tasemeni, et suuta vähemalt teha paljudes küsimustes majanduslikke ja poliitilisi järeldusi. "Sotsiaalsed raskused regioonis, "Põhja-Ida" pingeline olukord" – vastus nendele küsimustele on otsuse enda järgnevatel lõikudel: keemilise suunaga tööstustoodangu kontsentratsioon, ebatäiusliku tehnoloogia kasutamine, lohakas suhtumine looduskaitse ja tervishoidu. Küsimus on selles, et Virumaa on täis lükitud Eestile sellistes mastaapides mittevajalikke tootmisüksusi, on täis vägisi sisse toodud ökoloogiliselt kahjulikke tööstusobjekte, kus ei jälgita looduskaitse seisukohti.

Eesti on pidevalt oma liikumiste näol võidelnud Virumaa puhtuse eest, ja te teate väga hästi, et neid looduse puhtuse ja maavarade ökonoomse kasutamise eestvõitlejaid on süüdistatud jumal teab milles, eelkõige loomulikult natsionalismis. Ehitusvõimsuste ja ehitusmaterjalide puudumine ei ole ainus põhjus, miks keeldutakse maade eraldamisest nende ehituste otstarbeks. Pidevalt laiendatakse tööstust, vajatakse selleks järjest rohkem maid, tuuakse pidevalt juurde uut tööjõudu. Kõige selle tagajärjel ei jätku kortereid, suureneb loodusreostus, kasvab järjekindlalt hädade hulk. Pingeline on olukord regiooni elanikkonna varustamisel toidu- ja tööstuskaupadega.

Siin meie lugupeetud sõnavõtjad on juba jõudnud ühesele otsusele, et sama pingeline olukord on tegelikult kogu Eestis, ja ma ei taha kuidagi nõustuda, et raskused toidu- ja tööstuskaupadega varustamisel on pingelised ainult Virumaal. Mulle tundub, et see dokument on puudulik. Arutelu tekitab tohutult palju küsimusi ja raiskab ebaloomulikult palju ja tulutult aega.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kirjalikud ettepanekud, mis on saabunud juhatuse lauale, on sedalaadi, et antud otsuse projekt vajab korralikku läbitöötamist komisjonis. Need seisukohad on valdavalt leidnud kinnitust ka sõnavõttudes. Kas me jätkame veel sõnavõttudega? Nagu te näete, sõnasoovijate nimekiri on päris suur. Või asume otsustama? Kui ollakse nõus, siis ma formuleerin ettepaneku. Arvesse võttes antud teema ülisuurt tähtsust ja seda, et praegused projektdokumendid vajavad korralikku korrektuuri, anda esitatud materjalid läbitöötamiseks keskkonnakomisjonile ja otsuse põhjal, mille teeb komisjon, jätkata antud päevakorrapunkti arutelu siis, kui komisjon ettepanekud teeb. Põhimõte on selles, et lõpetada praegu läbirääkimised ja anda materjalid komisjonile. Või arvatakse, et sõnavõttud peaksid jätkuma? Ei arvata.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Ma formuleerin ettepaneku, mida me hakkame hääletama. Otsustame ära, kas anda komisjoni või mitte. Võimalik, et Ülemnõukogu ei nõustu selle ettepanekuga, siis arutelu jätkub.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kes on selle poolt, et antud päevakorrapunkti arutamine viiendal istungjärgul jätta pooleli ja anda otsuse projekt läbitöötamiseks keskkonnakomisjonile? Palume sellest tööst osa võtta saadikurühmal "Virumaa" ja loomulikult kõigil asjastuhvitatutel. Niisiis, kes on selle poolt, et otsuse projekt anda läbitöötamiseks keskkonna- ja majanduskomisjonile? Palun hääletada! Poolt 65, vastu 3, erapooletuid 3.

Mis puudutab komisjoni töö tähtaegu, siis presiidiumi istungil me arutame seda küsimust ja järgneval istungjärgul pakub komisjoni esimees välja oma nägemuse sellest probleemist.

Lugupeetud Ülemnõukogu! Meil on päevakorras veel üks punkt: "Eesti valitsemise ajutisest korrast". Selles küsimuses palub sõna Marju Lauristin.

M. Lauristin

Lugupeetud rahvasaadikud! Nagu te teate, ajutise valitsemise korra päevakorda võtmine oli seotud väga põhimõtteliste probleemide lahendamisega. Töörühm on töötanud mitmesuguste variantidega ja ka mitmesuguste probleemidega. Minu ära olles on siin valminud erinevaid projekte. Sellest projektist, mis oli ette valmistatud, on üks osa realiseeritud Ülemnõukogu otsuses sümbolika kohta ja Eesti Vabariigi nimetuse taastamise kohta. Meil on olemas tööprojektid, mida me aga täna ei ole valmis hääletama ja arutama. Nad vajavad veel kord töörühmas endas ja ka presiidiumis läbiarutamist. Mul on ettepanek tulla tagasi selle päevakorrapunkti juurde pärast seda, kui presiidium täna peale lõunat on küsimust arutanud ja

erinevate variantide suhtes oma seisukoha võtnud. Nii et ma paluksin selle küsimuse arutamine edasi lükata.

Juhataja

Lugupeetud Ülemnõukogu! Kes on selle poolt, et me viiendal istungjärgul ei arutaks päevakorrapunkti "Eesti valitsemise ajutisest korrast"? Ma palun hääletada! Poolt on 68, vastu 1 ja erapooletuks jäid 3. Vladimir Lebedev, palun!

V. Lebedev

Tahaksin öelda paar sõna küsimuse kohta, mille me tagasi lükkasime, nimelt Kirde-Eesti ökoloogilisest olukorrast. Päevakord oli juba ammu kinnitatud, see küsimus sisse võetud kah ammu. Materjalid esitati Ülemnõukogu Presiidiumile, valitsusel oli aega ette valmistada. Minu kolleegid-saadikud küsisid juba, miks pole kohal peaministrit, kui päevakorras on küsimus valitsuse meetmetest Kirde-Eesti ökoloogia suhtes. Kuigi see pole eriti eetiline, peab seda siiski ütlema. Nimelt, meie valitsuse esimees on väga koormatud inimene. Ta on Nõukogude Liidu rahvasaadik, vabariigi Ülemnõukogu saadik, Rahvarinde liider ja peaminister. Tasuks vahest mõelda sellele, et peaminister ei oleks saadik. Jäägu see küsimus lugupeetud peaministri arutada!

Kirde-Eesti ökoloogia asjus veel järgmist. Mul on jäänud mulje, just sõnavõtte järgi, et kõike tehti meelega, et seda küsimust ei lahendataks. Vaielge, veenge mind vastupidises, kuid minul on niisugune kindel veendumus. Rõhutan veel kord: vaadake hoolega otsuse projekt üle. See on koostatud piisavalt korrektselt ja selle võiks vastu võtta kasvõi esimesel lugemisel, siis alles komisjonile läbivaatamiseks anda. Kuid pärast mõnede saadikute ütlust, et küsimus ei ole ette valmistatud, näis mulle, et see oli tehtud meelega, et küsimust üldse mitte arutada. Väga kahju! Kirde-Eestis on tõesti väga pingeline olukord. Ja veel. Siin meie istungil viibisid kaks Kirde-Eesti linnapead: Sillamäelt ja Narvast. Väga kahju, et nad ei saanud sõna.

Juhataja

Lugupeetud Vladimir Lebedev! Minu meelest see teie sõnavõtt läks pehmelt öeldes puhta rappa. Kõigepealt: seda küsimust ei ole keegi päevakorrast maha võtnud. See on päevakorras, ja kogu tegevus toimub loogilist rada pidi. Et me saaksime vastu võtta korrektse otsuse, tuleb see viia vastavasse kvaliteeti, ja sellega komisjon hakkab tegelema. Kõik kulgeb plaanipäraselt ja mingisugust vandeseltslaslikku tegevust siin küll ei ole, olenemata sellest, kas täna saalis oleks viibinud peaminister või mitte. Kui me oleksime tahtnud, et peaminister

oleks asjast osa võtnud, oleks me ta lihtsalt Ülemnõukogu otsusega siia kutsunud, ja kõik. Loeme sellega viienda istungjärgu lõppenuks.

Mõned teadaanded. Ülemnõukogu juhatusele on laekunud ainult kahe saadikugrupi kandidaadid, kes võiksid olla Vene Föderatsiooni rahvasaadikute kongressile minejate hulgas. Sõltumatute demokraatide poolt on pakutud Indrek Toome ja Rahvarinde poolt Enn Leisson. Palun saadikugruppidel esitada oma kandidaadid.

Rootsi Välisministeeriumi teaduslik-tehnilise koostöö valitsus korraldab meie Ülemnõukogu ja valitsuse liikmetele täienduskoolituse. Kursused toimuvad sellel suvel. Ülemnõukogu võib Rootsi saata kaheksa inimest. Õppuse kestus on kolm nädalat. Õppetööga seotud valuutakulud kannab vastuvõttev pool. Õppused on inglise keeles. Palun neid Ülemnõukogu liikmeid, kes valdavad inglise keelt ja soovivad õppima minna, registreerida oma soov hommikul kella 10-ks toas 157.

Ülemnõukogu Presiidiumis arutame täna läbi kuuenda istungjärgu päevakorra. Vastavalt ajutisele töö- ja kodukorrale kanduvad kõik päevakorda kinnitatud küsimused automaatselt üle järgmisele istungjärgule. Võetakse arvesse neid ettepanekuid, mis meil praegu juba kirjalikult käes on. Kõige lähemal ajal kinnitame alatise töö- ja kodukorra. Siis selgub, kas on veel võimalik ja otstarbekas tulevikus nii kaua aega raisata päevakorra kinnitamisele või mitte.

Viies istungjärk on sellega lõppenud. Kuues istungjärk algab homme kell 10.00.